

A Vörös Postakocsi folyóirat
irodalom – művészet – kritika

Alapítva:
2007. Nyíregyháza

Tartalomjegyzék

FORSPONT

Karap Zoltán: <i>Posztmodern gitárguru és zenefilozófus? Egy tanulmány Szabó Sándor „korszerűtlen” zenebölcseletéről</i>	4
Kulcsár Attila: „Messze van a nyíregyházi kaszárnya” – ötlet egy nemzeti emlékhely létrehozására Nyíregyházán	23

FOGADÓ

„Mindegy, hogy kortárs költő vagy, vagy otthon énekelsz a fürdőkádban: helyezd kívülre azt, ami fáj!” – Kiss Judit Ágnessel Kürti László beszélget	33
„Nincsenek tabutémáim. Írok, amiről szeretnék.” – Béres Tamás interjúja Dragomán Györggyel	38

ÚTI FÜZETEK

Majláth Dániel: <i>7:00, A könny képlete, Csontvész</i>	44
Bors Anna: <i>Pillanat, Ősz</i>	46
Tóth Réka Ágnes: <i>kávés, méz</i>	47
Kováts Judit: <i>Béke! Béke! Béke! (regényrészlet)</i>	48
Géczi János: <i>Példázat</i>	53
Simon Adri: <i>Örökgyenvíz; Hó, zivatar</i>	54
Jónás Tamás: <i>El ne; Földrajz, vízrajz; Gorunului</i>	56
Csapó Angéla: <i>Észlelés, Antiszonett</i>	58
Tamás Dénes: <i>(osztályozás)</i>	60
Miklya Zsolt: <i>Varjak, Limerik-hántás</i>	64
Novák Zsüliet: <i>Hámoriék (regényrészlet)</i>	66
Zsille Gábor: <i>Sikeres év, Hábortatlan</i>	69
Kántor Zsolt: <i>Ahol először lakoztam az én nevemmel, Maurice Blanchot az égbe emeli lelkét</i>	71
Andrei Codrescu versei Gyukics Gábor fordításában: <i>a forradalom: visszatérés new yorkba Allen Ginsberg 92. születésnapjára: Allen, hozzuk rendbe Amerikát; Igen, én vagyok a kreditkártyá(i)m; Ha ennél valamelyest erősebbet érzek; Mi van az emberi változtatásokkal, a típussal, amivel gépelek</i>	73
Papp Zakor Ilka: <i>Himalája-só</i>	76

BAKON LESŐ

Kári Viktória: <i>Szindbád szellemei</i> (Csabai László: <i>Szindbád, a forradalmár</i>)	80
Simon Adri: <i>Hosszú rehab</i> (Nagy Zsuka: <i>Küllők, Sávok</i>)	
Lajtós Nóra: „Tanúskodik majd minden költemény”	84
(Jánosi Zoltán: <i>Ratkó József. Közelképek írókról-sorozat</i>)	87

Beretvás Gábor: <i>Keretek közé szorult társadalom</i> – Ruben Östlund <i>A négyzet</i> című filmje kapcsán	95
--	----

GYALOG GALOPP

<i>Vajda Mihály: Élet (világ) 1200 oldalon</i> (részlet)	100
<i>Koppány Zsolt: 1984</i> (részlet)	105

Posztmodern gitárguru és zenefilozófus? – Egy tanulmány Szabó Sándor „korszerűtlen” zenebölcséletéről*

Karap Zoltán

Jelen tanulmány apropóját egy könyv, Szabó Sándor *Zenebölcséleti elméletek a kortárs/modern zeneiség XX. és XXI. századi zenei paradigmájában* című munkájának megjelenése adja, melyet a szerző január 26-án a nyíregyházi Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtárban is bemutatott. Már a kötet tartalomjegyzékét böngészve azonnal eszembe jutottak Csobó Péter zeneesztéta szavai, aki az előző interjúban a következőket nyilatkozta: „Ma szerintem senki nem töri a fejét azon, hogyan lehetne akárcsak a komolyzenének nevezett szegmenst egységesen megítélni, vagy ezekben rögtön meghatározott történelmi vagy társadalmi tendenciákat látni. Messze túl vagyunk azon a hegeli gondolkodáson, hogy a dolgok egy eredendő rend szerint vannak, valahonnan jönnek, és szükségszerűen fejlődnek valamivé. Ezt ma már nagyon nem gondoljuk. Tehát ennyiben a könyv teljesen a múlté. (...) Aki ma ilyen könyvet ír, az nem elég széleslátókörű.” Mindezek tükrében elmondható, hogy jelen írás ismét egy „korszerűtlen”, egy nem elég széles (vagy talán túlságosan is széles) látókörű gondolkodó és zeneszerző munkásságát fogja bemutatni konstruktív kritikai szempontból.

Témaválasztásom okát röviden szeretném megosztani az olvasóval.

Ad1: Szabó Sándor zeneszerző és előadóművész munkássága révén az akusztikus gitár Magyarországon kinőtt abból a kiskorúságból, amit a klasszikus zene, a jazz, a népzene, valamint a populáris gitárzenék (beat, pop, rock stb.) közösen alkotott négyyszöge jelentett. Azzal, hogy a négyezetet egy mágikus körré változtatta, nem csupán egy új zenei materiát hozott létre, de az instrumentum

* Jelen tanulmány 2018. március 6-án került először publikálásra A Vörös Postakocsi Online felületén, amely rövid időn belül a legfőbb érintett figyelmét is felkeltette. Bár az azóta is tartó konstruktív, mindkettőnk számára épületes szakmai viták eredményeként a most közreadott szövegváltozatban több módosítást is eszközöltem, összességében nem álltam el a másodközléstől, és döntően kitarítottam a kritikai észrevételeim mellett. Terveim szerint mindazon félreértésekről, nyitva hagyott kérdésekről, vagy épp túlságosan lesarkított kijelentésekről, amelyekkel kapcsolatban eltérő álláspontot képviselünk, egy más műfaj, pl. egy mélyinterjú keretén belül a jövőben még pontosabb képet tudunk majd alkotni.

Karap Zoltán Kunhegyes, 1984, esztéta, zenész, novellista. A Debreceni Egyetemen szerzett filozófia tanári diplomát, majd doktori címet; a carPEDIGnem együttes énekes-gitárosaként kortárs költők verseinek megzenésítésével foglalkozik. Tárca-és esszénovellákat 2008 óta publikál. Jelenleg Nyíregyházán él.

fizikai határait is bővítve a gitárt mint a XX. század egyik legsokoldalúbb, szólisztikus hangszerét népszerűsítette a hazai közönség előtt. Ez a kísérletező attitűd szükségszerűen állandó reflexiókra készítette és készíti ma is az alkotót, ennek köszönhető, hogy zenebölcséleti gondolatait évtizedek óta papírra veti, így elmékedéseiből most már a harmadik kötet kerül a nyilvánosság elé, ami pusztán az előadói és zeneszerzői életmű miatt is érdemes a kritikai reflexióra.

Ad2: Egyfelől egyetértek Csobó Péterrel abban, hogy a zenei és társadalmi jelenségek közötti tendenciákat kinyilatkoztatás-szerűen ma már nem lehet (s talán soha nem is lehetett) a teljesség és tévedhetetlenség igényével egyben látni, mégis igazat kell adnom Zoltai Dénesnek, aki *Az esztétika rövid története* című munkájának mottójául a következő gondolatot kölcsönözte: „Az esztétikai elmélet története a jelen talaján áll; nincs oka vagy joga felfüggeszteni ítéletét csak azért, hogy a világért se tévedjen.” [1] Zoltai Dénes intelme olvasatomban azt jelenti, a művészetfilozófia mindenkorai kutatójának olykor érdemes lemondania a tévedhetetlenség igényéről annak érdekében, hogy a jelenkori történésekre reagáló (vagy épp arra nézve érdektelen) médiumok és a közönség között zajló kommunikációs egyenletekben maga is szerepet vállaljon, ha másként nem is, legalább az egyenlet bizonyos kritériumainak megvilágításával. A zenéről szóló diszkurzus egyik legtermékenyebb módja véleményem szerint az olyan párbeszédképes megnyilatkozás, amely bátran támaszkodik személyes ízlésbeli- és értékpreferenciákra, vagyis élményszerűen oszt meg gondolatokat a zene misztériumáról és hétköznapiságáról, s teszi mindezt anélkül, hogy a nyilvános vita generálásán túl durva, esetleg személyeskedő hangnemet ütne meg. Nagy tudományos összefoglaló munka; ismeretterjesztő rövidebb írások; koncert-és lemezkritikák, és végül, de nem utolsó sorban: közérthető, problémázó esszék, tudósítások, portrék a zene és zenészek jelenkori helyzetéről. – Egy ideális zenetudományos légkörben ezen műfajok mindegyikének virágoznia kell, és nem csak nyomtatott, vagy online médiumokban, de rádióban és televízióban egyaránt. Miért fontos ez?

Almási Miklós *Anti-esztétika* című könyvében a következő revelatív állítást teszi: „Az esztétika már rég lemondott arról, hogy megjelölje, melyek a nagy, trendmeghatározó művek. Szerényebb lett. Lefeljebb visszafelé tudja eldönteni, melyek a jeles alkotások, s azt tekinti feladatának, hogy e művek megértését segítse.” [2] – Vajon következik ebből, hogy azok az írások, elemzések, melyek ellentmondanak az említett „szerénységnek” nem minősülnek esztétikának? Vajon elvitatható-e a művészetfilozófiai relevancia azoktól az írásoktól, melyek a jelenkor előadóit és meghatározó műveit akarják megérteni, s ezzel egyszersmind a jövőbeni műalkotások lehetséges megértésmódjait kutatják?

Tegyük fel, hogy elfogadjuk a korszellem „szerénységére” vonatkozó tudományos követelményét. Mi következik ebből a zenekultúrára nézve? Nem kell komolyabb gondolakísérléte bonyolódni, hogy belássuk, amennyiben a kortárs zenetudomány nem reflektál akár történeti-szociológiai szempontból, akár esztétikai ítéletek formájában az éppen zajló eseményekre, úgy a közönség számára csupán azok a művészettel és popkultúrával foglalkozó médiumok nyújthatnak igazodási pontokat, és egyáltalán tájékoztatást a zenekultúráról, amelyek gyakran maguk is nagyobb művészeti intézmények érdekeltégi köreibbe tartoznak, tehát korántsem függetlenek, ráadásul a szórakoztató újságírás műfaja eleve alkalmatlan bizonyos témák alaposabb tárgyalására. Egy ilyen szellemi környezetben talán nem véletlen, hogy a mainstream jazz körén kívül tevékenykedő zeneszerző saját maga kénytelen megírni esztétikai alapvetését.

De vajon mi az oka annak, hogy Szabó Sándor zenei életműve éppúgy, mint bölcséleti munkái viszonylag visszhang nélküliek itthon?

A válasz egyetlen mondatban: Szabó Sándor gitárművész ismét írt egy könyvet, amelynek minden mondatába bele lehet, sőt bele kell kötni. Bár a Magyar Művészeti Akadémia támogatásával létrejött szerzői kiadásban terjesztett kötet nem kinyilatkoztatásnak szánt írás, a szerző hangsúlyozottan „tények” interpretációjaként tekint elemzéseire. Én személy nem vagyok biztos benne, hogy a „tények”-ként megfogalmazott állítások maradéktalanul megfelelnek a tudományos kritériumoknak, ennek ellenére fontosnak tartom, hogy a szerző által érintett kérdések egyáltalán felmerüljenek. Éppen ezért Szabó Sándor immáron harmadik könyve fontos dokumentuma lehet a jövő olvasói és zenehallgatói számára is, akik a zeneesztétikai sajtóvisszhang hiánya miatt talán joggal tehetnek szemrehányást a szerző kortársainak, ugyanakkor jelen írás reményeim szerint – afféle fogadatlan prókátorként – arra is képes lesz rámutatni, hogy a művészetfilozófiai vagy zenetudományi nézőpontból a közös tudományos alapok és zenei tapasztalatok látszólagos hiányában miért problematikus Szabó Sándor írásaival vitába bocsátkozni. Bár alapvetően zenebölcséleti szempontból értékes munkának tartom a szerző könyveit, a tanulmány arányaiban talán nagyobb hangsúlyt fektet a kritikára, mint Szabó Sándor helyes következtetései tárgyalására. Ennek oka, hogy a most tárgyalandó életmű gazdagsága voltaképp sokkal nagyobb terjedelmű elemzést igényelne. Különösen értendő ez, a *Zenélő Őskeletal* c. második kötetre, amelynek hatalmas lexikális ismerete messze fölülmúlja e tanulmány szerzőjének kompetenciáját. Amit egy tanulmány léptékű konstruktív kritikai elemzés vállalhat, nem több, mint portré-szerű felmutatása egy sajátos zeneszerzői-zenebölcséleti életmű azon problematizálható vonásainak, melyek összességében nem segítik, sokkal inkább gátolják a szerző teóriáinak szélesebb körű érvényesülését.

Szabó Sándor a kísérletező akusztikus gitározás magyar „nagykövete”

Szabó Sándor (1956 –) eddigi életműve, meggyőződésem, hogy a muzikusok – különös tekintettel a gitárművészet elkötelezettjei – számára meghatározó igazodási pont lehet. Volt (van) Magyarországon egy gitáros, aki az egész életét egy kísérletnek szentelte. Nevezetesen annak, mi történik egy muzsikussal, aki ezen a szélességi fokon félreteszi a Bach-kottákat, de mégsem áll be egy rock vagy épp jazz zenekarba, hanem egy szál akusztikus gitárjával kiül a pódiumra és a lehető legkomolyabban véve a feladatot, főként saját szerzeményeit mutatja be, melyek nagy százalékban improvizációkból állnak. Nem énekel, mint Cseh Tamás és Másik János, nem pengeti foggal a gitárját, mint Radics Béla, nem keresi a cigány folklórral a kapcsolódási pontot, mint Snétberger Ferenc, ennél földrajzi szempontból sokkal messzebb merészkedik, a zene ősi, keleti mágiáját kutatja. Amit keres, az leginkább a zenén keresztül megélhető szakrális élmény megtapasztalása és megoszthatósága. – Már ebből az alaphelyzetből is kitűnik, hogy a szokásos szórakoztató zenei situációkhoz képest a közönség számára valami lényegében más szellemi beállítottságra van szükség.

Hogyan lehetne erre az érzékenységre egyáltalán ráhangolni a kulturális dömpinggel ellátott fővárosi, és a nemzetközileg elismert, illetve underground előadók látogatásait egyaránt nélkülöző vidéki közönséget? Egyáltalán van-e ennek az akusztikus gitárzenei szólókoncertezésnek

bármiféle nyugati vagy épp keleti előképe? Természetesen van. Szabó Sándor úgy dönt, a magyarországi Akusztikus Gitárzene Egyesület segítségével megkísérli Magyarországra invitálni a műfaj úttörőit, misszionáriusait. 2001 és 2017 között 16 Nemzetközi Akusztikus Gitárzenei Fesztivált sikerül megszervezniük, melynek köszönhetően közel 200 koncert adott lehetőséget a hazai közönségnek a több, mint 20 országból érkezett közel 70 prominens előadó megismerésére. Persze itt a nagyság és kicsinység egyaránt relatív. Az akusztikus gitáros szólókoncertezés nyugaton sem jelent stadionkoncerteket, a vendégül látott előadók nézettsége a világhálón általában néhány tízezerre becsülhető[3]. A hazánkba látogató zenészek közül kivételt talán csak a 2017-ben, Esztergomban workshopot is tartó, kanadai Don Ross jelent, akinek jazz, blues, folk és klasszikus zenei ihletettséggű darabjai több milliós megtekintést tudhatnak magukénak.

Ezeknek a fesztiváloknak[4] a jelentősége megközelítőleg azonos a 60-as, 70-es évek jazznépszerűsítő fesztiváljaihoz, noha Szabó Sándor vendégei elsősorban nem egy új zenei irányzatot, sokkal inkább egy új fajta hangszer-felfogást népszerűsítene, amelynek következtében természetesen előfordul, hogy a zenei matéria is változik. Az előadókra jellemző, hogy klasszikus zenei képzettséggel rendelkeznek és ismereteim szerint két nagy csoportba sorolhatók: gitárosok, akik játékmódjukban ötvözik a populáris zenéből ismert pengetős technikákat a klasszikus zenei pengetési technikákkal; döntően tonális zenei témákat bontanak ki akár hosszabb tételeken keresztül – a nemzetközi szakirodalom ezt a játékmódot acoustic fingerstyle-nak, Szabó Sándor pedig gyakran „polifonikus gitározásnak” nevezi. A populáris zenében gyakran négy zenészre osztott szerepeket, mint a dob, basszus, kíséret, szóló, voltaképp egyetlen játékos mutatja be szimultán, nem ritkán a hagyományos hangolási módoktól eltérő ún. nyílt hangolások[5], valamint a gitár testében rejlő perkusszív lehetőségek kiaknázásával.[6] Alighanem az egyik legnépszerűbb példa erre a youtube csatornán Andy McKee Drifting című szerzeménye.

Nem véletlen, hogy ezek az előadók a közönség szórakoztatása érdekében világlágereket is szívesen átdolgoznak. Szabó Sándor egyik interjújában Ralph Townert nevezi az egyik legkorábbi úttörőnek, aki „igazán mély és modern kompozíciókat játszott 12 húros gitáron, mint szólóhangszeren”. [7] A kompozíciók döntően nem improvizatív elemekből állnak, hanem szigorúan kidolgozott tételekből. A fent említett Don Ross játéka kiváló példája ennek az „iskolának”. A második csoportba tartoznak azok a játékosok, akik a klasszikus gitár hangzásbeli korlátait a hangszer kisebb-nagyobb preparálásával kísérik meg tágítani, s ezzel együtt a nyugatitól eltérő mikrotonális hangközöknek, a rögtönzésnek és improvizációnak is mind nagyobb teret engednek. Kiváló példa erre a fajta kísérleti zeneszerzésre és hangszerépítésre Kevin Kastning és Szabó Sándor munkássága, illetve hangszerarzenálja. Szabó koncertjein a 10 és 16 húros gitár mellett megtalálható a kétnyakú 24 húros koboz, valamint a guzheng nevű 21 húros kínai citera, míg Kastningnál a 15 húros klasszikus gitár mellett a 30 húros kontra-alt, illetve 36 húros dupla kontra gitár.

Sámán és tudós?

„Az ideális kreatív-improvizatív előadásmódhoz a zenei összefüggéseket úgy kell tudni, mint egy tudós, hangszerrel a kézben pedig úgy kell használni az intuíciót, mint egy sámán. A rögtönző muzsikusa a gyakorlati és elméleti tudással együtt válik egyszerre sámánná és tudóssá” [9] – véli Szabó Sándor, amivel alighanem a legtöbben egyet tudunk érteni. Kár, hogy a „sámán tudóssá

válásának” útján a tudomány gyakran indokolatlanul is pejoratív felhanggal kerül az elmélkedések szövetébe.

Szabó Sándor első kötete, *A zene metafizikája* előszavában ezt írja: „Ha tudná a világ, hogy mi a zene valójában, akkor egészen más lenne a hozzáállása, és nem így bánna vele.”[10] Ez a mondat Szabó Sándor bölcséleti és zeneszerzői pályája kvintesszenciájának is tekinthető, amely implicit módon minimum három állítást foglal magában: 1. A világ (költői túlzással szólva) nem rendeltetésszerűen használja a zenét; 2. Szabó Sándor tisztában van a zene eredeti funkciójával; 3. A világ nem azért használja rossz célokra a zenét, mert a világ maga rossz, hanem azért, mert tudatlan, sőt: szándékosan tudatlanságban van tartva.

Tekintsünk el a megszemélyesített „világtól” mint nem túl szerencsés módon megválasztott alanytól, s értsük alatta a szórakoztató zene mindenkori szubjektumát, mi több: a többnyire csak ún. alkalmazott zenét hallgató zenefogyasztó tömegeket, akik Szabó felfogásában megfosztják magukat a zene magasabb rendű megtapasztalásától. Miért is létezik egyáltalán a zene mint olyan? – Szabó Sándor könyvei és lemezei ennek a spirituális értelemben felvilágosító tevékenységnek jegyében állnak. Tisztában van vele, hogy a zenéről sokkal több tudományos, illetve filozófiai állítással találkozunk olyanok tollából, akik voltaképp nem muzsikusként, és feltételezi, hogy muzsikusként egészen más, sőt hitelesebb képet adhat az olvasóknak a zene lényegéről. A szerző idézem: „... mindaddig, amíg a szemlélő nem foglalja tudatába a zene mélyebb valóságának létezését, addig nem merül fel sem a fontossága, sem a megtapasztalás igénye, és addig bármelyik szemlélet is legfeljebb avatlatlanul, csupán tudálékossággal megírt hiteltelen tanulmányokat produkálhat a zenéről. Ezért valójában nem a metafizikával foglalkozóknak kellene a zenét vizsgálniuk, sokkal inkább fordítva, a zenében avatottaknak kellene a metafizikai gondolkodást igénybe venni. Eddig kevés olyan személy akadt, aki a zenében átélt tapasztalatokkal és tudatossággal igyekezett volna kérdéseket feltenni és metafizikai logikával megválaszolni.”[11]

Ha jól értem a gondolatmenetet, akkor a következő analógia lehet érvényes a zenebölcsélet Szabó Sándor-féle bírálatára: a zenetudományról írott értekezések úgy viszonyulnak a tulajdonképpeni zenei élményekhez, mint a kriminológiai, jogi és orvostudományi tanulmányok azokhoz a személyes kutatásokhoz, melyeket egy életen át tudatmódosító szerekkel kísérletező pszichiáter professzor bocsát nyilvánosságra. Bár maga az értekezői pozíciói kétségkívül izgalmas kalandokat ígér, vajon integrálhatók-e a „módosult tudatállapotban” szerzett ismeretek a világról alkotott eddigi képünkbe? Inspirálják-e a tudományos kritériumoknak megfelelő ismereteink bővítését, vagy ellenkezőleg?

Ezek a kérdések eddigi vizsgálódásaim során számos esetben nemmel végződnek Szabó Sándor elmélkedéseire nézve, melyek döntő többsége nem egy spirituális élmény dekódolásának kísérletei, sokkal inkább úgynevezett történelmi „tények” értelmezései, okkultista és tradicionalista írók rekapitulálásai. Ettől függetlenül mindhárom kötete egy gyakorló zenész beavató könyvének tekinthető, de szándékoltan nem a zene magas fokú művelésének technikai rejtelseibe vezet be, sokkal inkább a jelenkori zenélés egy lehetséges történelmi-metafizikai hátterébe. Nem zeneszerzési eljárásokat, vagy improvizációs segédleteket akar nyújtani az olvasónak, jóllehet az első és második kötet jócskán tartalmaz inspiratív elemeket erre nézve is. Figyelemre méltó fejezetek lehetnek a zeneszerzés és zenei improvizáció iránt érdeklődők számára a természeti szimmetriákon alapuló összhangzattani fejtegetések, a zenei hangok kozmológiai analógiái, a

keleti ritmusok gyűjteménye, a hazai zene-oktatásból szinte teljesen hiányzó ritmus-szolmizációs gyakorlat ismertetése, és végül de nem utolsó sorban a Modern Magyar Keleti Zene elveit taglaló invenciózus írása, amely Magyar Gitár Rapszódia szerzői kommentárjaként is olvasható.

A zenetudomány felületes bírálata

Szabó eddigi három kötete közül kétségkívül a második kötet tartalmaz a legtöbb információt, jöllehet ez abból is következik, hogy a harmadik könyv számos oldalon az első két kötet fejze-teinek válogatását adja. Miként az első megjelenés esetében, a harmadik elmékedés-gyűjtemény publikálását is egyfajta hiány hívja életre, s ez Szabó Sándor szempontjából a jelenkori zenetu-domány korlátozott érdeklődési körének számlájára írható: „... a XXI. században a tudomány nem sokat segített minket abban, hogy a zene lényegéről mást mondhassunk, mint amit 300 éve mondtak.”[12]

Hogy pontosan mit is mondtak 300 évvel ezelőtt, az a könyvben nem kerül kifejtésre. Fel-tehetőleg retorikai szempontból van jelentősége az állításnak, hiszen a probléma alapján véve ez: „A materialista zenetudomány nem kutatja a zene valós eredetét, nem kutatja az ember és a zene érzelmi viszonyának összefüggéseit, nem vizsgálja a zene és a szakralitás összefüggéseit.”[13] Bár nem teljesen világos, hogy a zene és szentség, a zene és a szentség-élmény összefüggéseit mi-lyen szempontból kellene a zenetudománynak vizsgálnia (összhangzattani?, pszicho-akusztikai?, zenetörténeti?, hangszer-történeti?, muziko-lingvisztikai?, zeneszociológiai?, zenepszichológiai? stb.), maga a felvetés véleményem szerint szélesebb közönség potenciális érdeklődését is ma-gában foglalja, s akár megtermékenyítően hathat mindazon kutatókra, akik egy „materialista paradigmatában” lehetségesnek tartják ennek megvalósítását.

Míg az ilyen kutatások egyre nagyobb nyilvánosságot kapnak, addig is átmeneti vígasz gya-nánt egy régi kínai, Lie-ce történetet ajánlok Szabó Sándor és a kedves olvasó figyelmébe: „Egy ízben Po-ja a Taj-hegy északi oldalán sétálgatott, amikor hirtelen zivatar lepte meg, s kénytelen volt menedéket keresni egy szikla alatt. Szívében elszomorodván kezébe vette lantját, és pengetni kezdte. Először a szünni nem akaró esőről, majd a meghasadó helyekről komponált egy dallamot. De akármit csendített meg a húrokon, Csung Ce-csi azonnal megértette minden hangu-latát. Po-ja végül félretette lantját, és felsóhajtott: – Nagyszerű, nagyszerű, ahogy te hallgatod a muzsikát! A képek, amelyek lelkedben megjelennek, pontosan egyeznek az én szívemben levők-kel. Hová meneküljek hát a muzsikámmal?”[14]

Önbeteljesítő jóslatok

„A könyv nem akar akadémikus lenni. Nem akartam tanulmányt és tudományos dolgozatot írni, hiszen azt el sem fogadná a hivatalos zenei szakma tőlem. Nem is nekik szántam a könyvet”[15] – írja első könyvében Szabó, majd második kötetét szintén egy önbeteljesítő jóslattal indítja: „az akadémikus zenetudománynak semmilyen szempontból sem »érdeke« e könyv tartalmának be-fogadása. Éppen ezért a szakma részéről legfeljebb és legjobb esetben is csend, illetve tudomásul nem vétel fogja körülvenni. Pedig ez a könyv egy világot nyit ki, sőt a világot nyitja ki.”[16]Fel-merül a kérdés, kell-e tudományos értelemben komolyan viszonyulni Szabó Sándor könyvéhez,

könyveihez? Számon kérhető-e rajta a tudományosság igénye, ha a kötetei előszavában rendre nyíltan lemond a tudományos közlés játékszabályairól? Meggyőződésem, hogy igen, mivel nem szépirodalmi műről van szó, hanem az olvasó racionális megértésére apelláló bölcséleti elmélkedésről, ráadásul a XX. századi avantgárd zeneszerzők retorikájában éppúgy tetten érhető volt az anti-akadémizmus, amelytől függetlenül csaknem egy évszázad után ma már senki számára nem megbotránkoztató, hogy ezeket a komponistákat tudományos konferenciákon tárgyalják.

„A széljegyzetek és a szinte mondatonkénti forrásmegjelölések teljes mellőzését továbbra is fenntartottam, már csak azért is, mert a leírt gondolatok mind a saját megtapasztalásaim interpretációi. Nem volt szándékomban egy mai értelemben vett tudományos művet írni egy szűk szakmai kör terminus technikusába záródva. Sokkal inkább egy szélesebb érdeklődő kör számára is értehető, beavató jellegű, gondolatébresztő, fantáziaserkentő olvasmányt akartam írni, ezért a publikációs szabvánnyá merevedett formai szabályokat ebben a könyvemben sem tartottam magamra nézve kötelezőnek.”[17]

Két kérdést kell ezzel kapcsolatban megvizsgálni. Az egyik: mi végre hivatkozunk? Bármenyre magától értetődő, Szabó Sándor kedvéért ki kell mondani: azért törekszünk a források feltüntetésére, mert egyfelől szeretnénk segíteni az olvasó tájékozódását gondolataink diszkurzív univerzumának behatárolásában (ezzel megadjuk az esélyt arra, hogy az olvasó esetleg utánajárjon a forrásaink hitelességének, vagy épp az értelmezésünk helyességének), másfelől a gondolatok, a kutatások bizonyos mértékig önálló szellemi produktumok. Úgy gondolom, nem volna meglepő, ha attól a Szabó Sándortól, akinek lemezei szinte megtalálhatatlanok a világhálón ingyenesen hozzáférhető zenéi között, a zenétől különböző szellemi produktumok esetében is élne az invenciók tiszteletben tartásával. A másik kérdés: szükségszerű-e, hogy egy gyakorló zeneszerző olyan értekezést közöljön, amely nem dialógusképes a zenéről hivatásból gondolkodó intézményekkel?

Mindkét kérdésre egyszerre is tudunk talán válaszolni, ha felelevenítjük a XX. század azon komponistáinak munkáit, akik nem csak zeneszerzőként, de teoretikusként is maradandót alkottak. Kétségtelen, hogy Aaron Copland, John Cage, Arnold Schönberg, Bartók Béla, Kodály Zoltán, Ligeti György – hogy csak néhányukat említsünk – nem a mai ún. oxfordi típusú lábjegyzetelési módokat használták. Esetükben azonban a közvetlenül megélt zenekulturális események sokkal konkrétabbak, mint Szabó Sándor könyvének legtöbb fejezetében. Kompozíciótechnikai elmélkedéseik a zenetudomány, valamint a józan ész számára értelmezhető kijelentések (noha a felsorolt szerzők, komponisták közül persze John Cage-nél is találkozunk nem kevés guru-szerű* megnyilatkozással). Szabó Sándor könyveiben azonban nem a saját pályájának szociológiai szempontból egyébként korántsem érdektelen részleteit elemzi; nem az akusztikus gitárzene viszonylag szűk körének belső dinamikáját, sajátos problematikáját mutatja be, hanem olyan fogalmak világáról von le summás ítéleteket, mint az általában vett „zeneipar”, a „globalizáció”, a „kulturális gyarmatosítás” stb... Nem állítom, hogy ezek a zeneszociológiai, kulturális antropológiai kérdések ne volnának relevánsak, de azt igen, hogy a kellő alaposágot nélkülözve az ezekre vonatkozó állítások értelmezhetetlenné, rosszabb esetben félreérthetővé válnak. Lássunk erre néhány példát!

* Itt szeretném megemlíteni, hogy Szabó Sándor határozottan elutasítja a „gurunak” bélyegzést.

Összeesküvés-elméletre utaló kiszólások

A zenebölcséleti elmélkedések, akárcsak a többi kötet is gyakran használja a „felsőbb hatalom”, „felsőbb érdekek” kifejezéseket, amelyek a szaktudományos kritériumok iránt közömbös olvasóban éppúgy kellemetlen asszociációkat kelthetnek, miként a gyakran provokált zenetörténetekben. „A változások egy társadalomban lassan következnek be, ezért a mai Magyarországon is még mindig vannak olyan erők, akik minden erővel igyekeznek a hatvanas évek elején indult szabadzenei mozgalom szellemiségét eltörölni és zenei tevékenységüket akadályozni.”[18] – Az ilyen összeesküvés, kimondatlan-kimondhatatlan, vélt-valós ellenségkép mindenképp rontja a könyv megítélését. Azt sejteti, hogy ami hivatalosan van, arról nem lehet beszélni, miközben a kimondhatatlanra való pusztán utalás elegendő lehet arra, hogy a „beavatott” értse, miről van szó. Nem tűnik célszerűnek ez a retorika egy beavatott könyvtől. Még akkor sem, ha remélhetőleg nem konkrét személyes sértettségekről van szó[19], hanem „globális jelenségekről”, miként azt a következő idézet sejteti: „...az elektronikus zene beágyazódott a médiumok és a központosított manipuláció világába. Kiszolgáló, manipuláló és profittermelő eszköz lett. A kezdetek kezdetén voltak pillanatok, amikor azt hittük, hogy ebből még magas művészet is lehet.”[20]– Érteni vélem Szabó Sándor csálódottságát az elektronikus hangszerek eddigi pályafutását nézve, hiszen a rendelkezésre álló csaknem végtelen lehetőséghez képest a szintetizátorok a popzenei alkalmazásában viszonylag szűk határon belül kerülnek kihasználásra – legalábbis ami a mainstreamet illeti. Csakhogy a populáris zenei célokra alkalmazott elektronikus zene nem tekinthető azonosnak a kísérleti céllal létrejött elektronikus zenével. Nem gondolom, hogy Szabó Sándor ne ismerné Karlheinz Stockhausen, Ligeti György, vagy épp a musique concrète és ezen hangzáskultúrák jelenkori folytatóinak munkáit. A zene metafizikájának ide kapcsolódó fejezetében még így fogalmazott: „Minél többet tudok meg az elektronikus zenéről, annál többet tudhatok meg az organikusról. Ezért fontos, hogy bölcsen, elfogultságtól mentesen, a tetszéseket és nemtetszéseket félretéve szemléljük ezt a jelenséget.”[21] Ennek ellenére a harmadik könyvben az elektronikus zene mindvégig – feltételezhetően – az elektronikus úton előállított modern tánczene (techno, haus, goa stb.) szinonimájaként jelenik meg. Ez mindenképpen az értekezői nyelvezet terminológiai problémái között említendő.*

Ami a központosított manipulációt illeti: ennél a homályos megfogalmazásnál nehéz védelmére kelni a szerzőnek. Csak remélhetem, hogy zeneesztétikai bölcselkedéseinek háttérben nem a „Világbankkal” és egyéb „ártó csoportokkal” való harc áll. S mondom ezt annak tudatában, hogy a kulturális gyarmatosítás veszélyeit, melyet Szabó Sándor elmondása szerint távol-keleti útjai során is tapasztalt, részben jogosnak tartom. De a megfogalmazással ebben a formában sem tudok egyetérteni: „Az ősi szeretetalapú kultúrák eltüntetésének hatásmechanizmusa abban áll, hogy az idegen kultúra virtuális tereibe, majd a lelki-érzelmi tereken keresztül a szellemi térbe. Mivel az ember egyszerre létezik mindezen terekben, szellemi, lelki identitása közvetlenül kerül az elbizonytalanító külső erő hatása alá. Ha az idegen kultúra befolyása az emberi életkor legérzékenyebb, legfogékonyabb szakaszában, azaz kamaszkorban kerül az ember kulturális tereibe, az idegen kultúra szinte visszavonhatatlanul a személyiség részévé válik. Innentől

* Szabó Sándor helyreigazítása szerint a probléma nem az elektronikus hangszerek alkalmazásában rejlik. Ő maga is használ elektromos eszközöket (elektromos gitárt, processzorokat, pl. az Echolocation I. vagy az Ethereal I. című lemezeken.) Kritikai megjegyzései az ipari módszerekkel előállított zenepótlékok térhódítására vonatkoznak.

az lesz természetes és az vésődik be. Így tehát egy valamilyen okból nem kívánatos régi kultúra lebontásához elegendő a fiatalágot beoltani egy új, idegen, csábító kultúrával. Mindez a virtualitás eszközeivel valósul meg. A kulturális térbe való folyamatos behatolást és az abban zajló aknamunkát nevezhetjük kulturális gyarmatosításnak. Ha megfigyeljük az elmúlt néhány évtized kulturális történéseit, akkor tapasztalhatjuk, hogy minden mozzanata a globalizációt támogatva, annak hatására alakult és a fenti állításokat jól igazolja. A virtualizálás révén a kultúra minden szegmentjét gyakorlatilag tökéletesen iparosítani lehetett. Innentől már nem eredeti közösségi funkcióját tölti be, hanem egy felsőbb akarat önérdkeit és törekvéseit szolgálja.” A „felsőbb akarat” hangsúlyozása olvasatomban egy végtelenül leegyszerűsített történelmi modellt sugall: minden, ami nyugati, az az apokalipszis tünete, minden, ami keleti, az intakt, az autentikus, az igaz. Hasonló szimplifikációk ennél sokkal árnyaltabban persze megjelennek Szabó Sándor egyik szellemi atyja, Hamvas Béla gondolkodásaiban is, de ami fontos különbség, hogy Hamvas esetében nem igazán beszélhetünk aktuálpolitikai referenciákról. Az egész életmű természetesen magában hordozza az adott kor kritikáját, de meglehetősen elvont szinten. Már csak azért is, mert a megoldást a legkevésbé sem valamiféle szakrális királyság és archaikus művészeti gyakorlat visszaállításában vélte megtalálni. Hamvas írt ugyan metafizikai eszmefuttatásokat az archaikus világok társadalmi hierarchiáiról, de sohasem gondolta, hogy ezek a jelenkorban restaurálhatók volnának. Amikor apokalipsziszról beszél, akkor nem bizonyos csoportok, zeneipari befektetők, és egyéb hatalmi érdekek összeesküvését érti ez alatt, sokkal inkább a történelemben visszatükröződő szellemi változásokat, amelyek alól tulajdonképpen senki nem vonhatja ki magát, legfeljebb átmenetileg: „a pácban mindenki benne van”. Hogy az általa oly sokat emlegetett „Aranykor” a valóságban létezett-e vagy sem, tulajdonképpen lényegtelen. A művésznek, legyen az író, zenész, vagy épp filozófus, ennek az ideális Aranykornak, a Létezésnek, a szakralitásnak a megérintettségében kell alkotnia – és ez csak akkor jön létre, ha a művész-gondolkodó képes átengednie magát a misztikus intuíciónak, amely egyfajta spirituális átjáró a transzcendencia felé. Ez a fajta alkotói pszichológia többé-kevésbé megfeleltethető az európai zseniesztétika alapgondolatainak. Nem csoda, hogy Szabó Sándorra is hatással vannak. Ennek ellenére úgy gondolom, a hamvasi gondolatmenetet az imént idézett passzusokban nem sikerült elegánsan átörökíteni. Különösen igaz ez az alábbi kijelentésre: „A nyugati hangrendszer sem az emberrel, sem a természettel nem harmonizál, csupán egy absztrakt, kényelmes és praktikus matematikai felosztás. Ezért a nyugati ember számára úgy tűnik, mintha valamiféle» esztétikai közmegegyezés« keretében a hangközök hangulati és érzelmi töltését úgymond „szabványosították” volna a keleti zenében.”[22] Hamvas soha sem ítélte el Beethoven vagy Brahms zenéjét (épp ellenkezőleg), soha nem állította, hogy a nyugati zene tonális hangrendszere a zenetörténet eltévelyedése lenne az eredeti küldetésétől.*

El tudom fogadni azonban a fenti gondolatot abból a szempontból, hogy Szabó Sándor kommunikációja a „gitárguru”, „a hivatalból outsider zseni” és az „egyszemélyes hadsereg” közös nézőpontjából fogalmaz meg provokatív állításokat anélkül, hogy betartaná a polkorrektség szabályait, vagy autentikus értelmezését adná az általa egyébként nagyra tartott szellemi előd-

* A Szabó Sándorral folytatott levelezés során ez a kérdés is felmerült. Az a feltételezésem, hogy a szerző Hamvas Béla írásait értelmezte túlonúl radikálisan – egy félreértés volt. A keleti és nyugati zene kölcsönhatásaival kapcsolatban Alain Danielou *The Music and the Power of Sound* c. munkája hatott a leginkább Szabó Sándorra. Bár ez az elemzett kötetből nem derült ki, érdemesnek tartom itt megemlíteni ezt a szakirodalmi utalást.

nek, Hamvas Bélának. A XX. századi kísérleti zeneszerzőktől soha sem volt idegen a provokatív retorika. Olvasatomban Szabó Sándor zenébölcselete felfogható a keleti zene apológiájának a nyugati zene kolonizációs folyamatai között, amely a jelenkori civilizációk közötti kibékíthetetlennek tűnő konfliktusokat zárójelezve megkísérel tisztán zenei kérdésekként tekinteni a távol-keleti, illetve közel-keleti kultúrákra. Megkockáztatom, hogy az elkövetkező száz év távlatában a kulturális gyarmatosítási tevékenység sikerességén, illetve kudarcán több áll vagy bukik, mint a politikai diplomácia és katonai beavatkozásokon. Vajon elképzelhető-e olyan kompromisszumok a különböző zenekultúrák között, amelyek anélkül segítik a különböző kultúrák közötti politikai összebékíthetőségeket, hogy mindeközben lemondanak szakrális érzékenységükről? A múlt rendszerben Magyarországon Bartók művészete kapta talán a legnagyobb figyelmet a „nyugatot kellett összekötő” híd programját illetően. Ebben a zeneművészetben a „tisza forrásból” származó zene mintegy integrálódik a nyugati zene törvényszerűségébe. Ez az egyik lehetséges forgatókönyv. Az óceán másik oldalán azonban John Cage és barátai a nyugatot azzal kísérelték meg dialógusképpé tenni a keleti gondolkodással, hogy a nyugati zenei ítéleteink radikális felülvizsgálására késztek: a véletlen-műveletekkel komponált darabok, vagy az előadó szabadságát nagymértékben igénylő partitúrák hozzászoktatnak bennünket a csöndek és hagyományosan nem zenei hangokból álló művek elfogadásához. Szabó Sándor önálló lemezei, valamint alkalmi társulásai a zeneművészet síkján inkább a bartóki hagyomány folytatójának tekinthetők, míg a bölcseleti tevékenység szempontjából a nyugati zeneiparból csak részben kiábrándulva (hiszen maga is részét képezi) a keleti zene szakrális gyökerei iránt érdeklődik. Az eredmény egy világzene és improvizatív jazz közötti muzsika és egy olyan teoretikus beállítottság, amely elsősorban nem a keleti zenék mögötti konkrét vallási kapcsolódási pontokat keresi, sokkal inkább valamiféle közös gyökeret, vagy ahogy Hamvas Béla mondja, az archaikus ember szellemi hagyományát, mi több, Szabó Sándor esetében: az archaikus ember jelenkorban is megélhető zenei érzékenységét. És ez nem csupán egy zeneszerző partikuláris ügye. Szabó szerint az általa képviselt magyar zenének van egy „szellemi küldetése”: a két nagy pólus, Kelet és Nyugat szintézise.[23] A kulturális és politikai értelemben egyre inkább világfaluvá zsugorodó világunk alighanem egyik legizgalmasabb ellentmondása épp ez lesz száz esztendő múlva: miközben a politikai és egyházi retorikák egyre erősebben hangsúlyozzák az államok kelethez és nyugathoz való tartozásának eszményét, addig a művészetek és a populáris kultúra szintjén sokkal inkább az egyetemes emberi sajátosságok iránti nyitások zajlanak – véleményem szerint nem „felsőbb hatalmak” nyomására. Ezt a fajta teoretikus nyitást Szabó bizonyos esetekben tudományos szempontból is korrekt, míg gyakran alaptalan provokációknak tűnő megállapításokkal fejezi ki.

Az „aranykorsiratás”[24] negatív következményei

Már a nyugati hangrendszer negatív megítélése is finoman szólva szélsőségesnek mondható álláspont, de a feltételezett primordiális zene iránti vonzalomból születő gondolatok akkor válnak végleg tarthatatlanná, amikor olyan korszakokról mond a szerző véleményt, mint a 19. századi programzene, vagy épp a XX. századi avantgárd. Míg a kétezres évek elején egyik interjújában úgy fogalmaz, „A zene még soha egyetlen embernek nem ártott ezen a földön, legyen az bármilyen műfaj”[25], addig a XX. századi kísérleti műfajokról a következőket írja Szabó:

„... a destruktivitás legnyilvánvalóbban az avantgárd művészetben kezdődött meg, de a kultúra iparosításával meg is valósult és állandósult. Világosan látható, hogy hatalmas erők állnak a destruktív művészetek mögött a régi szellemiség totális megsemmisítése érdekében. A művészek, akik ebben érdekeltek valójában nevükhöz méltóan igazi katonák, egy előretolt egység, akik jó ízlés, etikai érzékenység és spirituális intelligencia nélkül döntik romba mindazt, ami még jó értelemben emberinek mondható. Bár sokuk ezt nem is magától teszi, hanem felsőbb manipuláció eredményeként. (...) Talán nem túlzás, ha azt állítjuk, hogy a művészet néhány elfajzott formája fegyverré is vált az előretolt egység kezében, igazi lelket ölő fegyverré.” [26] Arról, hogy az „elfajzott zene” kifejezés csak egy szerencsétlen véletlen folytán cseng össze a Göbbels féle német kultúrpolitika zsargonjával („entartete Musik”), ismét csak reménykedhetek. De maradjunk a tényeknél.

Először is: Szabó Sándor Wikipédia oldalán a szerző műfaji tevékenységi körébe az „avantgárd” is beletartozik. Ez több szempontból is következetes döntés lehet a Wikipédia-cikk szerzőjétől. A preparált hangszerek komprovizatorikus használata, az ún. ősi keleti zenei hangsorok szintetizálása a temperált hangszerek kromatikus hangsoraival (politónia), az akusztikus hangszerek vegyítése az elektronikus hangszerekkel, az európai és keleti ritmusképletek gyakran szimultán használata (poliritmika), a nem hangjegyek alapján szervezett csoportos improvizáció (lásd az említett váci koncert kottáját) mind-mind a XX. századi avantgárd, illetve világzenei törekvések, technikák örökösévé avatják Szabó Sándort. Ráadásul a zenei avantgárd bizonyos szegmensei, mint pl. az amerikai experimentális zene esztétikája (amelynek John Cage mellett az egyik leghíresebb képviselőjéről, Morton Feldmanról több ízben is elismerően nyilatkozik a szerző) kifejezetten a távol-keleti zenekultúra iránti nyitáson alapult. Hogyan gondolhatja komolyan Szabó Sándor a következő mondatot? „Miközben a mai civilizáció hanyatlása tapintható és egyre nagyobb sebességgel zajlik, még mindig hatalmas erővel folyik benne az ősi kultúra és rend lebontása és minden nyomának eltüntetése. Az avantgárd művészi mozgalom például ennek felgyorsítására és bevégzésére jött létre, miközben a művészet egésze szinte öntudatlanul is ragaszkodik mindahhoz, amire építhet.”[27]

Hasonlóképp alaptalan és önellentmondásos a programzenéről írt gondolatmenet is. A „Mese az ismeretlenről”, „A vihar”, „A hosszas tűnődés” programjával (!) előálló zeneszerző könyvében így fogalmaz: „A zenére különösen igaz, hogy csak megtapasztaláson át juthat el a tartalma a másik félhez. A zenei tartalom nem konvertálható át fogalmi tartalomra és a fogalmi tartalom sem fordítható le a zene nyelvére. Ez utóbbinak fel nem ismerése okozza a zenetörténet egyik nagy tévútját a programzene megjelenését, a fogalmakkal kifejezhető valóság zenére való átkonvertálását.”[28] Ha igaz volna, hogy a programzene a fogalmakkal kifejezhető valóság zenére való átkonvertálása volna, akkor Liszt Ferenc Faustját Goethe nagyszabású költeményének átkonvertálására tett kísérleteként kellene értelmeznünk, ami részben persze jogos. Csakhogy ez esetben nem a konkrét költői mondatok zenévé konvertálásáról van szó (bár a madrigál korában a bizonyos hanghatások valami hasonlóra törekedtek és a mai filmzene egy része is hangkulisszaként lábjegyzeteli a cselekményt), hanem arról, hogy a zene által kiváltott szabad imaginációnak valamiféle irányt szabjon a zeneszerző. Olvasatomban, és reményeim szerint sokan gondolják még ezt hasonlóan, a nyugati zene történetét keresztbe-kasul átjárnak a racionális tartalmak, az affektusok és a kimondhatatlan összekapcsolódásainak zenei megoldásai. Ez a szándék mutatkozik

meg minden vokális műben is, amely döntő többségében a komponista egy racionalizálható tartalomhoz képest alkotja meg a zenei formát. Ennek ellenkezőjét Szabó Sándor, aki gyakran hivatkozik Bartókra mint példaképre, nyilván nem gondolhatja komolyan. Ráadásul Bartók nem csak egyes zenei művei tanúskodnak erős Liszt-hatásról, de akadémiai székfoglalójának tárgya is Liszt méltatása volt, akiről egy helyütt azt nyilatkozta: Liszt volt az első, aki zenéjével ki tudta fejezni az iróniát. Vagy Szabó Sándor számára az ideális zene eleve kizárja a vizualitás dimenziójában megjelenő eseményekkel, következőképp a racionális gondolkodással kapcsolatos összefüggéseket? Ez esetben az általa igen tisztelt Kodály és Bartók életművének nagy része, jelesül valamennyi vokális mű kívül esne a Szabó Sándor által legitimizálható művészet köréből. Biztos, hogy ezt akarta írni? Alighanem a könyv szakmai lektorálatlanságának következményének tudható be, hogy Szabó zenetörténeti utalásaiban leggyakrabban az a „rendszer-kényszer” érhető tetten, hogy mindaz, ami a feltételezett aranykor zenéjétől (amely az írásbeliség előtt per definitionem improvizatórikus) különbözik, az szükségképp eltérés a zene eredeti funkciójától. Mégsem állítható, hogy Szabó Sándor elvakult lenne a nyugati zenetörténet egészére nézve. Ismeri a klasszikus zene történének azon fejezeteit, amikor még az improvizáció szervesen hozzátartozott a zeneművek előadásához, sőt, egy helyütt a dodekafónia mesteréről (akinek zeneszerzéstechikája fényévekre van Szabó Sándor organikus komprovizatórikus ideáljától, ráadásul még „elfajzott zeneszerzőnek” is bélyegezték) egy helyütt – véleményem szerint helyesen – ezt írja: „Schönberg ugyanúgy a természetén túli világ elemeit fordította át zenévé, csak ő önkényesen megalkotott szűrőket épített magába, mint alkotó átviteli csatornába. Zenéje ugyanolyan hatásmechanizmussal működik, mint bármilyen más zenéé, azzal a különbséggel, hogy a zene által bejárható világ más részeit jeleníti meg hangokban, más, és új érzéseket kivetítve.”[29] A zenetörténetet illető következtetések, homályosságok, és alaptalanságok gyakran nehezítik a szerző gondolatainak megértését.

A tudat-felettiből származó improvizáció az eredeti funkció – de ez kinek fontos?

A Zenebölcseleti elmélekdedések talán legizgalmasabb része A modern kor nagy felfedezése az improvizáció című fejezet, amelyben egy műhelytitkokba avató gyakorló muzsikus hangján kerül bemutatásra egy olyan misztikus ködben tartott téma, mint az improvizáció. Hogy a jazz művészetének szakmai megítélésében, illetve a zenei írók kreálta jazz legendáriumokban mennyire fontos szereppel bírt és bír a mai napig a rögtönzés, arról már Adorno is szolt néhány szkeptikus szót. Ez a köd Szabó Sándor elemzésében sem olvad föl maradéktalanul, ám kétségkívül oszlik. A rögtönzés művészetét Szabó nem zeneelméleti tanulmányokkal igyekszik megvilágítani, hanem ami szokatlan a szakirodalomban, a rögtönzés belső pszichológiájáról, ha tetszik, metafizikájáról ír. Véleményem szerint ez a fejezet hordoz újdonságot az előző két kötethez képest, s ezekből a beszámolókból válik érthetővé Szabó elméleti situáltsága. „Bizonyára sok muzsikus ismeri azt az improvizáció alatti élményt, amikor egy időre a tudata kívülről kezdi szemlélni a zenélés aktusát, leválva magáról az improvizálás folyamatáról, és azt éli meg, hogy a zene egyszerűen csak átfolyik

* Mint később megtudtam, a félreérthető mondatok szerzője korántsem becsüli le a vokális muzsikát, épp ellenkezőleg, gitárosként szinte több vokális komolyzenei művet hallgat, mint gitármuzsikát. Kedvenc komponistái: Arvo Pärt, Bo Hansson, a régebbiek közül pedig Carlo Gesualdo, Kodály Zoltán és Bartók Béla.

rajta, mintha csak egy csatorna lenne. Ilyenkor egy külső szemlélő pozícióban lévő hallgatóvá válik, és ez gyakran perceken át tart. Ez a megfigyelés is megerősíti azt, hogy a tudat fölötti által történő improvizáció egy külső akarat hatására működik. Minél inkább hagyja az ember működni az »idegen« akaratot, annál inkább érezhető, hogy nem ő maga által, hanem rajta kívül álló erők által törnek fel és nyilvánulnak meg a zenévé váló mentális elemek. Nem az emberből irányulnak a világ felé, hanem éppen fordítva, a világ felől áramlanak befelé az emberbe, és az ezt megvalósító »külső« akarat természete tudat feletti.”[30] – Ezen a ponton be kell látnom: nem tudok „objektíven” viszonyulni Szabó leírásához, mert amatőr szinten ugyan, de rendszeresen improvizáló gitárosként magam is jól ismerem ezt az állapotot, noha az élményt soha sem definiáltam pontosan ezekkel a szakrális és profán térbeli irányokkal.

Felmerülhet a kérdés, hogy vajon ugyanazt az élményt ismerem-e muzsikusként, amit Szabó Sándor, ha a saját gyakorlatomra nem érvényes ugyanaz a leírás? Vajon hány muzsikusként van, akárcsak Magyarországon, aki a zenei improvizáció alatt megélt élményeit Szabó Sándorhoz hasonlóképp definiálja? Vajon elképzelhető-e, hogy Szabó Sándor zenei ihletettsége, s így annak végeredménye úgyszólván „magasabb rendű”, mint azon zenészeké, akik egészen másként tekintenek erre az élményre? Remélem, sikerült világossá tennem az olvasó számára, hogy Szabó Sándor bölcselete ezen ponton egyszerre érinti az önmisztifikálás, valamint a zenemágia, egyáltalán a zenélés belső folyamatairól történő beszéd határát.

Ha ezen nem botránkozunk meg, és nem veszítjük el a bizalmunkat, az csak annak köszönhető, hogy nem felejtettük el: a klasszikus hangversenyek sokáig attól voltak azok, hogy olyan virtuóz szólólisták, mint Mozart, Beethoven, Liszt, Paganini rögtönzései mintegy megkoronázták az előre megkomponált hangokból álló műveket. De gondoltunk-e arra, hogy Liszt vagy épp Paganini számára milyen jelentőséggel bírtak ezek a pillanatok? Meggyőződésem, hogy Szabó Sándor a különféle metafizikával foglalkozó szerzők iránti vonzalma voltaképp a zenei rögtönzés során átélt módosult tudatállapot megértésének, tematizálásának vágyán alapul. Mivel magam is érdeklődöm a téma iránt, nem tudom megítélni, ez mennyiben zenész-specifikus probléma. Úgy értem, nem tudom, a nem zenész olvasó számára változtat-e érdemben a rögtönzéssel kapcsolatos beállítódásain az, ha Szabó hangsúlyozza: „A rögtönzött zene hamarabb létezett, mint a komponált zene, hiszen a komponált zenét is valahonnan valahogyan fel kellett hozni a mentális térből intuitív csatornán keresztül. (...) Az ősi időkben az improvizálás még nagyobb részt tett ki az előadás során, mint ma. Ez azzal is összefüggésben áll, hogy az írásbeliség megmerevítette a zenét, megváltozott a zene és az ember viszonya, és az intuíciós csatornák használata másodlagossá vált. Ennek következményeként a modern kor zenei paradigmáiban az improvizáció már nem kapja meg azt a hangsúlyt, ami megilletné. A zenei gondolkodás eltávolodott a szellemtől és sokkal inkább a fizikaiságban megvalósuló részei kerülnek az értelmezés fókuszába.”[31] – Vajon a hallgatót érdeklí-e valójában, hogy a zenész úgyszólván „mire gondolhatott”, miközben játszott? Meggyőződésem, hogy a zenehallgatók döntő többsége nem az alapján alakít ki magában zenei preferenciákat, hogy az előadók a zenemű megírása vagy előadása során milyen spirituális állapotban voltak, sokkal inkább döntő az, hogy a saját fizikai, szellemi, lelki szükségletüket az adott zene mennyiben elégíti ki. Ha Szabó Sándor számára ez a lelki hangoltság, a „misztikus intuíció” jelenléte fontosabb, mint maga az elhangzó zenei anyag „tökéletessége”, akkor azt kell mondanom, hogy ez elsősorban nem a zenehallgató problémája. És ezen Szabó Sándor „Rész-

Egész” érvelése sem változtat, amely a zeneteremtés alaphelyzetének az „Egésszel” kapcsolatteremtő viszonyba kerülő „Rész” esetét tekinti. Sem a zene materiáját vizsgáló zenetudomány, sem pedig a zeneesztétika nem a mű alkotója és az „alkotó alkotója” (az „Egész”) közötti metafizikai viszonyt vizsgálja, hanem ehelyett leggyakrabban az elhangzó vagy lejegyzett mű egyes részei között található viszonyokat.

A Szabó Sándor által „materialista zenetudománynak” nevezett paradigma kétségkívül sokkal inkább a műben magában fellelhető struktúrára fókuszál, mint a művet az komponistával összekötő vélt-valós metafizikai struktúrában betöltött szerepére. Ez utóbbi ugyanis annál az egyszerű oknál fogva kivitelezhetetlen, hogy az egyes emberek privát tudattartalmi önmagukban nem összemérhetőek. Az, hogy Szabó Sándor improvizatív muzikájában csakugyan egy transzcendens erő jut kifejeződésre, vagy épp egy korábban hallott hangsor formai permutációja: ez a kérdés a zenetudomány szempontjából irreleváns. Nem azért, mert nem volna jó tudni erről, hanem egyszerűen azért, mert a zenetudománynak nincsenek sem műszerei, sem más elméleti apparátusa arra, hogy a zeneműveket spirituális szempontból vizsgálják, bár kétségtelen, hogy a zene lelki és fiziológiai hatásai iránt minimum Püthagorasz óta érdeklődünk.

Szabó Sándor felvetései ilyen értelemben nem alaptalanok, de az általa választott és feldolgozott szakirodalomból születő elemzések (különös tekintettel Rudolf Steinert idéző fejezetekre) valószínűleg csak a hasonló „spirituális érdeklődésű” olvasókban ébresztenek valamiféle megértést. Márpedig korunk zenekulturális preferenciái elsősorban nem az improvizatív zene terjedését mutatják. Szabó Sándor ennek magyarázatát a kiszámíthatóságra és piaci szempontokra alapuló gazdaság szellemiségében látja, amely a zeneoktatás egészét érinti a klasszikus zenétől a jazzig: „Az éber, érzékeny és kellően tájékozott szemlélő szeme előtt egy ősidők óta zajló, de különösen a modern korban kiteljesedett szellemi, kulturális háború zajlik, aminek valószínűleg hatalmas tétje van: megszabadulni mindattól, ami még emberinek mondható a kultúrában, magát az embert pedig átalakítani egy tökéletesen irányítható, programozható biológiai egyedde.”[32] Sajnos egy kissé visszatérnek itt a világméretű összeesküvésre utaló motívumok, de talán valamivel elfogadhatóbb módon: „Az nem állítható, hogy minden a zene világában történő mozzanat előre meg lenne tervezve, és mint program lenne végrehajtva. Csupán az ókultúra lebontása történik program szerint, ami aztán az élet egészét áthatja, így a zene világát is. Egyre sötétebb a háttér, de kitűnnek belőle azok az erők és törekvések, amik – ha lehet – még inkább gúzsba kötik a zenét és az emberek érzékeit. Ennek legnyilvánvalóbb jele volt, amikor a könnyűzenében megjelent a gép által diktált ritmus. A zenészek elfogadták az elektronikusan létrehozott metronomikus időfelosztást a pontosság referenciájául, mint minden zene tempójának alapját, véget hirdetve az emberi természetből eredő pontatlanságnak. A magasan kiművelt technikájú muzikus sem gépiesen pontos. Az organikus »pontatlanság« éppen az élet, az élő előadás legfőbb velejárója.”[33] – Nos, az organikus pontatlanság mellett pro és contra is lehet érvelni.

Ha arra gondolunk, hogy Pernye András a jazzről írt könyvében ugyancsak leszögezi: „átlekesített, művészi ritmust csakis ember hozhat létre”[34], akkor részben igazat kell adnunk Szabó Sándornak. Nem azért, mert Pernye mondja, hanem azért mert egy teljesen más szempontú diszkurzus optikájával nézve is problémát jelent a gépi ritmus. A XX. század zenei termelésének döntő többségében a metronómhoz igazított tempóérzet dominál. Ezzel kapcsolatban talán nem érdektelen megjegyezni, hogy maga az eszköz voltaképp már a feltalálása óta megosztja a

zenészek társadalmát. A zeneszerzők egyfajta garanciát láttak benne a műveik tolmácsolására nézve, ezzel szemben az előadók saját szabadságuk megcsonkítását. Ugyanez érvényes az improvizációra, amelyet a zenei notáció és a hangrögzítés technikai vívmányai számos zenei műfajon belül jelentős korlátozottságra ítélték. Ennek ellenére, azt gondolom, Dolinszky Miklós fejtegetései feloldhatják az improvizáció lényegét érintő nosztalgáinkat: „Az improvizáció mint »előreláthatatlan tevékenység« végső soron a muzsikus nyitottságát feltételezi, mellyel képes azonnal reagálni a pillanatnyi helyzetre, azokra a külső impulzusokra, melyek minden egyes pillanatot váratlanul és kiszámíthatatlannak mutatnak – végső soron a muzsikusnak arról a képességéről van szó, amely elhitei, hogy a zene akkor és ott születik. Ha a muzsikus az előrelátható hangjegyek sorát nem képes előreláthatatlan (improvizatív) folyamattá változtatni, akkor ugyanez rögtönzéssel sem fog sikerülni. Ennek alapján nyugodtan mondható, hogy az improvizáció ilyen értelemben magának az előadóművészetnek sine quā nonja. A benne megnyilvánuló szabadságról nemcsak az íratlan, hanem az írott zene megszólaltatása sem mondhat le. Az improvizáció sajátos minősége az írott zene közegében az előadó belső, egzisztenciális szabadságaként él tovább.”[35] Ezt a belső szabadságot a klasszikus zenében az előadó számára lejegyezetlen tényezők agogikai értelmezése teszi lehetővé, míg a jazzben ezzel kvázi összemérhetetlenül nagyobb szabadság teljesül.

Szabó Sándor számára azonban ez sem kielégítő, mivel az ő nézőpontjából a jazzoktatásra ugyanaz érvényes, ami a klasszikus zene világára: „Nem túlzunk, ha azt állítjuk, hogy a mai korban a zenész és a zeneszerző is tenyésztés tárgya és eredménye. A klasszikus zene előadása így egy speciálisan – de tegyük hozzá magas szinten – tenyésztett zenésztípuson keresztül valósul meg. Soha ennyire merev akadémikus szabályok nem voltak a zene előadásában, mint manapság.”[36] (...) „A mai világban a zenész a legtöbb esetben öntudatlan médium. Azt csinálja, amit csinálnak vele.” (A zene világában is egy hierarchikus rendszer működik, ahol a „dolgozó” zenész a legalsó szinten van. (...) Persze, a zenélés öröme elfedi a megtapasztalás által felmerülő kétségeit, így élete végéig zenél, és nem tudja, hogy mit és miért.”[37] (...) „... előfordulhat, hogy egy akadémiát kiváló eredménnyel végzett virtuóz előadó sok versenyt megnyerve a nagyvilág számára is ismertté válik, de egész karrierje során nem jut el a megfelelő avatottsági szintjéig. És ez nem hangszertechnikai – sokkal inkább szellemi, spirituális kérdés. Érdekes megfigyelés, hogy régen a nagy zeneszerzők nem akadémián tanultak, hanem mesterektől vagy éppen önmaguktól. Ma jószerével csak az akadémiát végzettek számítanak zeneszerzőknek, legalábbis ez már szinte tendenciózus. (...) Az oktatásból kikerülők számadataihoz képest sok zenésznek és zeneszerzőnek kellene megnyilatkozni, viszont ehhez képest láthatóan alig van igazi, azaz kreatív, teremtő zenész és zeneszerző.”[38]– Szabó Sándor ízlésvilágát, tájékozottságát, valamint a zenei oktatással kapcsolatos pesszimizmusát jelen tanulmány keretei között nem lehet megválaszolni, azonban a a Vörös Postakocsi Online Wurlitzer-rovatának jövőbeli célkitűzései között szerepel ezeknek a kérdéseknek a tisztázása.

Addig is: a jazz műfajon belüli improvizációt érintő kritikára vessünk egy rövid pillantást. Szabó Sándor számára a legtöbb jazz improvizáció az analitikus, racionális gondolkodás eredménye, amely ugyan képes arra, hogy összekapcsolódjon az intuitív gondolkodással, de a különböző műfaji elvárásoknak való megfelelés miatt „az improvizációnak nevezett zenealkotás lényegében nem más, mint egy gyorsan, valós időben végrehajtott agyi kirakós játék, ahol a lehetséges hangsorokból álló dallamok azonnali reagálásként illeszkednek be az adott harmónia-

rendszerbe”[39]. Jóllehet a jazz műfaján belül jelentős különbségek mutatkoznak meg a „kirakós játék” szabadságát illetően, alighanem a legtöbb szakmabeli egyet tud érteni a szerzővel, akit a progresszívebb újságírók mellest az „elmélyültebb jazz”[40] kategóriájába sorolják. Tekintettel Szabó Sándor meglehetősen széles spektrumú zenei anyagára, pusztán óvatosságból tartózkodnék a műfaji besorolás gesztusától, csupán érdekes adalékként idéztem egy korábbi interjút.

Ami véleményem szerint igazán termékeny gondolat Szabó Sándor jazzkritikájában, az nem más, mint a mémek szerepe az improvizációban. Megkockáztatom, hogy a jazzkritika-írás egyik legnagyobb problémáját hozza felszínre az alábbi gondolatmenet: „A mémek a mentális térben élő, saját magukat reprodukáló kulturális információhordozók, melyek az emberi lélekbe hatolva, ott megtelepedve, hasonlóan, miként a fizikai testben a gének, egyetlen céllal fejtik ki hatásukat: reprodukálni, szaporodni akarnak.”[41]

Arról, hogy a mémek az emberi lélekben, vagy esetleg máshová hatolnak, nem szeretnék jelen tanulmány keretein belül bonyolódni. A kérdés létjogosultsága enélkül is belátható: „Az improvizáció folyamata sem mentes a mémek reprodukáló törekvéseitől. Amikor divatos zenét hallgatunk, azok egyes elemei mémek formájában kerültek a zenébe. Erre bizonyíték, hogy számos zenében gyakran feltűnnek ugyanazok az elemek, mintha bemásolták volna őket. Bizonyos, mémekkel áthatott zenei részek egyik zenéből a másikba másolódással terjednek. Mások utánzása, azaz a mémek uralma alatti zenélés, éppen az improvizáció lényegét veszti el. Az improvizációban a mémek akkor veszik át a zenei teremtő folyamat irányítását, amikor a muzikus nem ihletett, amikor nincs kapcsolódása a mentális világgal, ilyenkor a mémek veszik átveszik az uralmat a folyamat felett, és az máris betanult, ismerős »mondatpanelekké« degradálódnak.”[42] Azt gondolom, Szabó Sándor bölcséletének és muzsikájának megértését ennek a zenetörténeti helyzetnek a mérlegelésével kell kezdeni. Vajon a jazz szakírók nem épp az alapján ítélik meg egy-egy előadó teljesítményét, hogy bizonyos mémeket miként örökítene tovább? Vajon a jazzújságírás és jazztörténetírás, beleértve a popzene történetének írását nem épp a mémek története is? Most egy pillanatra tételezzük fel, hogy a zenekultúránk számunkra legtöbb csatornánk megnyilvánuló formája voltaképp nem más, mint különféle kulturális-politikai mémek zenei átörökítésének formái, s ilyen értelemben a zene anyagában hordozott azonosítási lehetőségek a leggyakrabban nem egy történelemtől függetlenül fennálló mentális állapot megteremtését szolgálják, sokkal inkább a túlságosan is emberi dimenzió mémek segítségével történő megtapasztalását?

Feltételezésem szerint Szabó Sándor „lázadása” a zeneipar által jelentősen menedzselt kulturális mémekkel szembeni küzdelemként is értelmezhető. S mivel saját zenéjében a nyugati jazzben megszokott „mémek” kevéssé lelhetők fel, a főként amerikai dominanciájú jazz nyelvezetét ismerő szakírók ezt a megszokottól jelentősen eltérő keleties elemekkel történő improvizációs „teljesítményt” sem zeneileg értékelni, sem népszerűsíteni nem tudják. Szabó Sándor hermeneutikai szempontból tehát bizonyos értelemben a bolygó egyik legeldugottabb helyén telepedett le furcsa hangszereivel: Magyarországon, azon belül is Vácott él és tanít; munkásságát a nyugati zenei szakírók nem látják, nem hallják, mert gondolkodásában túlságosan „keleti”; a keletiek szintén nem látják és nem hallják, mert nem csak fizikailag, de spirituálisan is távol áll a keleti zene kötöttebb szertartásvilágától, kulturális beágyazottságától, vélhetőleg ez a fajta színpadi zene túlságosan nyugati. Ha valakinek, akkor valószínűleg nekünk, magyaroknak kell ezt a „nevezetes névtelenséget” a legmélyebben megérteni, vagy ha azt nem is, legalább megkísérelni

felmérni ennek a problémának a súlyát, miként az Szabó Sándor szellemi vezetője, Szabados György munkásságának esetében már valamivel korábban elkezdődött. Mit is mondott Szabó Sándor Szabadosról? „... Szabadosnak köszönhetem a legtöbbet, ami a saját zenei és szellemi utam megtalálását illeti, ő a mesterem.”[43] És mit mondott Szabados saját muzsikájáról? „Amikor improvizálok, az nem pusztán ebből a tér-időből fakad, hanem abból a dimenzióból is, ahol nincs idő.”[44]

Jegyzetek:

- [1] Zoltai Dénes: Az esztétika rövid története. Helikon Kiadó, 1997.
- [2] Almási Miklós: Anti-esztétika. Séták a művészetfilozófiák labirintusában. Helikon Kiadó. 2003. 6.
- [3] „Az akusztikus gitárzene világában nincsenek sztárok, csupán hihetetlen tudású óriási képességű muzikusok. Ezekkel a sztárvilág nem tud mit kezdeni, mert ezek a muzikusok maguktól nőnek ki a világba a tehetségük és a spirituális intenzitásuk folytán és mert nem állnak külső befolyásoltság alatt.” In: Akusztikus barangolások. A 16 húros gitár. Forrás: http://www.sandorszabo.com/hun/cikkek_mutat.php?link=cikkek/hu_16hur.html
- [4] Az előadók listáját lásd: <http://www.acoustic-guitar.hu/tevenysege.php>
- [5–6] „Az úgynevezett nyitott vagy alternatív hangolásokat több okból használják egyre többen. Az egyik ok az, hogy egy új hangolással ugyanazok a fogások teljesen más hangzást eredményeznek, és ezért könnyű új dalokat kitalálni velük. Persze ez sem megy a végteleenségig, mert olyanok kevesen vannak, akik kitalálnak egy új hangolást és annál maradván aztán újra felfedezik annak minden lehetőségét. Például Peter Finger egy általa kitalált hangolást használ. (EHEGAD) Mindent képes rajta eljátszani, azonban jellegzetesen szól és ettől is fel lehet ismerni az ő játékát. Vagy pl. Michael Hedges-t lehetne említeni, sok sok újszerű hangolást talált ki és a normál hangolást gyakorlatilag nem használta. Sok klasszikus gitáros azon a véleményen van, hogy a nyitott hangolást azok szeretik használni, akik megszokták a pár ismert fogás kényelmét és akár számonként másra hangolnak át, hogy ne kelljen mást fogni, mint amit tudnak. Ebben is van valami, ismerem én is ilyeneket, azonban ha valaki meghallgatja Peter Fingert vagy Pierre Bensusan-t, akkor ezt a lekicsinylő véleményét az esetükben visszavonja.” Forrás:http://www.sandorszabo.com/hun/cikkek_mutat.php?link=cikkek/hu_16hur.html – Utolsó megtekintés 2018.02.28.
- [7] Az amerikai Ralph Towner (1940 -) mellett a brazil Egberto Gismonti (1947 -) zenéje is szóba kerül, akit a 10, 12, illetve 14 húros gitárja, valamint a jazzt atonális és déli-amerikai zenével ötvöző polifonikus játékmódja tett világszerte ismertté. Forrás: uo.
- [8] „Mivel így egy valós idejű spontán komponálás valósul meg, ez esetben sokkal jobb szó lenne a »komprovizáció«, mint kifejezés. A zene szerveződésének rendezőelveit meg kell ismerni és fel kell kutatni, ez garantálja, hogy a személyemet mint az átvivő csatornát azok a fajta zenék vonzzák ott lent a mélyben, amik éppen úgy szerveződnek. Az utóbbi években intenzíven elkezdtem kutatni az ősi keleti zenék után, és eddig ismeretlen improvizációs rendező elvekre bukkantam. Ezeket a Modern Magyar Makám című albumomon mutattam be először.” In: Babosi László: A zene transzcendens boldogsága. Beszél-

getés Szabó Sándor gitárművésszel, zeneszerzővel. (Megjelent a Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 49. évf., 2014, 1. sz., 87-106. old.) Forrás: http://www.sandorszabo.com/hun/cikkek_mutat.php?link=cikkek/hu_zene_transzcend_boldogsaga.html – Utolsó megtekintés 2018.03.03.

(Megjelent: Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 49. évf., 2014, 1. sz., 87-106. old.)

- [9] Zenebölcseselei elmélkedések, 151.
- [10] Szabó Sándor: A zene metafizikája. Püski Kiadó kft. Budapest, 2011. 5.
- [11] Zenebölcseselei elmélkedések, 38.
- [12] Zenebölcseseleti elmélkedések, 66-67.
- [13] Zenebölcseseleti elmélkedések, 20.
- [14] Lie-ce: A muzsikáról. In: Tőkei Ferenc (szerk.): A kínai zene elméletéből. Argumentum Kiadó – Orientalisztikai Munkaközösség. 2000. 43.
- [15] A zene metafizikája, 6.
- [16] Zenélő őskelet, 5.
- [17] Zenebölcseseleti elmélkedések, 10.
- [18] i.m. 178. oldal.
- [19] A Szabó Sándor honlapján megtalálható cikkek egyikéből az derül ki, hogy a szerző fiatal előadóként rendre szerencsét próbált a Ki Mit Tud? vetélkedőben való indulással, amelyre így emlékszik vissza: „Az volt a probléma, hogy a zeném nem hasonlított semmire, így nem lehetett belesorolni semmilyen működő ismert stílusba. És ez háromszor is megismétlődött. A harmadik alkalommal még el sem kezdtem a produkcióm a színpadon, megismert és a fejét kezdte csóválni. Utána már nevetve mondta, hogy »Sándor, Ön nagyon makacs«. »Miért nem sodródik valamelyik ismert stílus felé?« Ezek voltak az első keserű tapasztalatok. Hamar kiderült számomra, hogy vidékiként sohasem fogok tudni betörni a budapesti miliőbe. Nem akarom megnevezni ismert és elismert dzsesszmuzikusunkat, aki egyszer azon háborodott fel, hogy egy dzsesszmagazinban rólam írták a legterjedelmesebb cikket, rólam, akit senki sem ismer. Egy másik indulattal azt mondta rólam és Major Balázs ütőhangszeres barátomról, hogy semmi helyünk a magyar dzsesszben, ez egy szakma, és a művészkedők tűnjenek el belőle. Ilyen légkörben már nem akartam többé közéljük tartozni, ezek a tapasztalatok végleg eltávolítottak a budapesti dzsessz miliőtől.” In: Babosi László: i.m.
- [20] Zenebölcseseleti elmélkedések, 121.
- [21] A zene metafizikája, 141.
- [22] A zene metafizikája, 48-49.
- [23] Vö. Zenélő Őskelet, 212.
- [24] A XX. század anti-modern tendenciáinak gyűjtőfogalma, mely vonatkoztatható mindazon elméletekre, melyek egy idealizált archaikus kultúra hanyatlásaként értelmezik, sőt, perlik a művészettörténet fejleményeit különös tekintettel a jelenkorra. A szójáték Véghez Attila költő, filozófus találmánya.
- [25] Forrás: http://www.sandorszabo.com/hun/cikkek_mutat.php?link=cikkek/hu_bemutatjuk.html – Utolsó megtekintés 2018.02.28.
- [26] Zenebölcseseleti elmélkedések, 15.

- [27] Zenebölcséleti elmékedések, 43.
- [28] Zenebölcséleti elmékedések, 43.
- [29] Zenebölcséleti elmékedések, 167.
- [30] Zenebölcséleti elmékedések, 171.
- [31] Zenebölcséleti elmékedések, 174.
- [32] Zenebölcséleti elmékedések, 15.
- [33] Zenebölcséleti elmékedések, 108.
- [34] „A metronóm vagy bármiféle gép által produkált ritmus – pl. óraketyegés, kalapácsolás, egyenletesen csöpögő víz, vonatkattogás stb. – nem tartozik sem a jazz, sem bármiféle más muzsika körébe, mivel élettelen. Átlékesített, művészi ritmust csakis ember hozhat létre. Ez a jelenség számos okra vezethető vissza... (...)A muzsikusk a ritmust a zene értelme szerint alkalmazza.” In: Pernye András: A jazz. Noran Kiadó, 2007. 105.
- [35] Dolinszky Miklós: Improvizáció. Forrás: <http://ketezer.hu/2005/05/improvizacio/> – Utolsó megtekintés 2018.03.03.
- [36] Zenebölcséleti elmékedések, 108.
- [37] Zenebölcséleti elmékedések, 105.
- [38] Zenebölcséleti elmékedések, 104.
- [39] Zenebölcséleti elmékedések, 160.
- [40] Héty Péter: A gitár hazai mestere és vendégei. Forrás:http://www.sandorszabo.com/hun/cikkek_mutat.php?link=cikkek/hu_cikk071209.html– Utolsó megtekintés 2018.03.03.
- [41] Zenebölcséleti elmékedések, 167.
- [42] Zenebölcséleti elmékedések, 168.
- [43] http://www.sandorszabo.com/hun/cikkek_mutat.php?link=cikkek/hu_rejtett.html – Utolsó megtekintés 2018.03.03.
- [44] Vö.: <http://xn--gyrgy-szabados-wpb.com/?lang=hu> – Utolsó megtekintés 2018.03.03.

„Messze van a nyíregyházi kaszárnya” Ötlet egy nemzeti emlékhely létrehozására

Kulcsár Attila

„Az nem lehet, hogy annyi szív hiába onta vért” – írta Vörösmarty patetikusan a Szózatban, pedig még nem ismerhette a huszadik század háborúinak sok ezer magyar áldozatát. Akik lát-szólag hiába haltak meg. Csak az a szarkazmus talál értelmet veszteségeinkben, amelyik azt gondolja, enélkül még itt se tartanánk. Vagyis becsüljük meg túlélő, jelenkori magyarságunkat, és emlékezzünk tisztességgel halottainkra. Az évfordulók jó alkalmat adnak a főhajtásra, a halottak napja a hősi halottakat százszor is megilleti. Az öldöklések befejeződésének százados évfordulóin különösen. Kétezer-tizenhét évvel ezelőtt a világon megemlékezések lesznek a Nagy Háború befejeződését megünnepeelve, mert igaz, hogy azóta volt egy még nagyobb is, de az sem oldott meg semmit. Arra talán alkalmas volt mégis, hogy bebizonyítsa, fegyverrel és erőszakkal kicsikart siker nem lehet maradandó. A nagy csatatereken monumentális emlékműveket emeltek a győzők és a vesztesek a Nagy Háború után. Talán a legmonumentálisabb a verduni csata emlékhelye, a Douaumont-ban megépített osszárium (csontkamra), melyben a csata 300 napja alatt elesett 200.000 halottnak állítottak emléket. A gránitból épült központi torony mellett 20.000 sírkereszt idézi az azonosított halottakat. A Magyar Királyság hősi halottai idegen földben nyugszanak. Városainkban, falvainkban egy-egy emlékmű sorolja az elhunytak neveit. Templomok előtereiben márványtáblák idézik fel a gyülekezetek veszteségeit. A történelmi Magyarország területéről behívott katonák közül 655.200 soha nem érkezett haza.

A mai magyar állam is le akarja róni tiszteletét, történelmi adósságát a hősi halottak emléke előtt. 2016-ban egy ötletpályázatot írt ki egy méltó emlékhely kialakítására. „Legyen az emlékhely a kollektív nemzettudat ikonikus építészeti megnyilvánulása” – fényezte a szándékot a kiírás veretes szavakkal. Hogy hol? „Valahol Magyarországon”. Könnyű dolga lehetne a Centenárium Emlékbizottságnak, ha valamelyik csatamezőn emelhetne mementót, de egyetlen jelentős ütközetünk sem volt a jelenlegi Magyarország határai között. Katonáink harcoltak, és elesetek Szerbiában, Olaszországban, Szlovéniában, Galíciában, Ukrajnában és a Kárpátokban. A nevezetes csatamezők mind kívül esnek a mai határainkon, még a történelmi gyepűinken is túl. Katonasírokban, vagy jeltelenül szanaszét porladnak Kelet-Európa mezői alatt.

Egyetlen örökségünk a múltból, a folytonosság és állandóság oltára, az ország fővárosa, Budapest. A tervpályázat alkotói ezért budapesti helyszíneket kerestek, szabad tereket, ikonikus

Kulcsár Attila 1942-ben született Nagykárolyban. Jelenleg Nyíregyházán él. 1966 óta publikál szépirodalmat, építészetet. Hobbí író, Ybl díjas építész, tanár. Verseskötetei: Versbeton, Lírai hálózó, 500 Haiku. Tárcaötetei: Ez volt a jövőnk. Ez már Amerika?

helyeket. Tervek születtek a Várba, a Citadellára, a Vérmezőre, de a Hősök terére is, valamilyen lokális kapcsolatot keresve a Nagy Háborúval, a történelmi folytonossággal.

A program vizuális emléket kért állítani a 655.200 hősi halottnak. Ennyi emberi veszteséget tartanak nyilván a történelmi Magyarország határai között besorozott katonák közül, a katonai statisztikák, a hadisír-nyilvántartó. A később sebesüléseiben, háborúban szerzett nyavalyájában, poszt-traumatikus terheltségben túlélőkről és meghaltakról már nincs névsor. De ez a szám pontos, és minden katonáról tudható, hogy honnan vonultatták be. A pályázat ezt olvasható sírfeliratokban kérte megvalósítani. Ez 3 cm-es betűsorokkal 21,8 kilométer hosszú betűhadsereg volna egy sorban.

Az építészek szellemi vetélkedője sikeres volt, de eredménytelen. Budapest több helyszínét ajánlották az álmódosók a nagy emlékmű helyszínéül. Ezek vagy túl exponáltak voltak, vagy nagyon barnamezőkön, olcsók. Készült terv a Citadellára, a Vérmezőre, de a Népligetbe és a Nyugati pályaudvar tereibe is, mert innen indult sok katonavonat, és sokan múzeumméretűek már látni.

A legnagyobb figyelmet azok a tervek kapták, amelyek az emlékművet lövészárkokban képelték el, és például az egyik a józsefvárosi vasútállomás területén terephasadékokat hozott létre, mert valóban, az öldöklés sajátos állóháború volt hosszú éveken át. Az egymással szemben álló felek árkokból néztek farkasszemet egymással. Onnan ágyúzták egymás állásait, indultak rohamra, ott ásták be magukat az ellenség akna-, ágyú- és géppuskarüze ellen. De milyen monumentális az, amelyik a terepszint alatt van, és nincs fedele? Előnyére csak az szolgált, hogy az aknafalakon elfért volna a hősi halottak teljes névsora. A spanyol polgárháború áldozatainak emlékére, Madrid mellett emeltek hatalmas emlékművet az Elesettek Völgyében egy hegy gyomrában. De az inkább mauzóleum és emléktemplom. A legeredetibb gondolat a „néma harangok voltak”, amelyek sok-sok földön heverő haranggal utaltak a veszteségre, valamilyen virtuális módon megoldva a halottak azonosítását, sőt megszólalását is.

Azóta azonban nem szólnak a harangok, és a híradások sem. A pályázat folytatásáról senki nem beszél. Díjakat nem adtak ki, csak megvétellel jelölték meg néhány tervet. Pedig már 2018-at írunk. A helyét nem tudta kiválasztani egyik terv sem. Az unokák emlékezetében sem élnek a dédapák. Ha nem egy történelmi ország holokausztját juttatná eszünkbe a háború vége, egy lehetne a sorfordító vereségeink között, a tatárjárás és a mohácsi vész után. De ennek a veszteségnek a hatása még nagyon is élő, emlékének ébrentartása feladat. A kollektív nemzettudat ikonikus építészeti megnyilvánulására most van itt az idő, és alkalom.

Az Emlékmű helyének kiválasztása, városrendezési, városképi megfontolások

Ez a dolgozat javaslat az emlékmű megvalósítására, mert úgy gondolom, hogy megtaláltam a legalkalmasabb helyét Budapest kudarca után. Legyen ez Nyíregyházán! A város ma Szabolcs-Szatmár-Bereg megye székhelye, 1914-ben csak Szabolcs megyéé volt, olyan katonaváros, ahonnan ezredek indultak a frontra, és ezreket hozták ide sebesülten, az úgynevezett barakk kórházba. Ez a Tokaji út mentén volt, és 3200 ágyával a legnagyobbak közé tartozott. Az itt kezelték visszamentek a frontra, vagy itt nyugszanak a mai Kertváros katonai temetőjében. A sírkert az ország legnagyobb I. világháborús katonai temetője, 2378 síremléke 14 nemzet katonáinak ad méltó nyughelyet.

„Messze van a nyíregyházi kaszárnya” mondja a nosztalgikus katonanóta a régi időkben. Évszázadokon át különböző lovassági alakulatok állomáshelye volt város. Már 1830–40 között Wrbna altábornagy 6. könnyűlovas ezrede itt volt beszállásolva, majd egy ulánus ered is. A kiegyezés után a XII. törvénycikk értelmében megszületett a magyar királyi honvédség, melynek vezényleti nyelve a magyar lett. Az első időkben a Serház utca – Honvéd utca – Kert utcák által közrezárt területen alakították ki szálláshelyüket, mígnem a város egy új kaszárnya építését határozta el 1889-ben, mert jó befektetésnek gondolta. Hitelt vett fel rá, és megbízást adott Soukup Adolf kassai főmérnöknek megtervezésére.

A kaszárnya a kor legmodernebb igényeit is kielégítette az Osztrák-Magyar Monarchia legkorszerűbb, pavilonrendszerű lovassági laktanyája lett. A vasúton túli terület mintegy 30 holdnyi négyszögében katonás rendben sorakozott a 39 kisebb-nagyobb ház, a parancsnoki épület két oldalán. Két főtiszti épület, két altiszti lakóépület hat legénységi szállás állt katonás rendben. Ezt 12 lóistálló követte, mely egyenként félszázadnyi ló elhelyezésére szolgált. Mögötte a kiszolgáló épületek következtek, századonként patkoló műhelyek, konyhák, raktárak, szekérszínék és kantinok, és alakuló tér, ló futtató. A főbejárat előtt két kapuépület fogadta az érkezőket és két hatalmas lovarda csarnok. A városhatáron túl 310 hold gyakorlótér, és lőtér tartozott még a kaszárnyához. Az impozáns katonai bázis 1891 októberében került átadásra.

Ez az épületegyüttes Nyíregyházán, szinte hiánytalanul ma is áll, téglakerítésének négyszögében. Az elmúlt 125 év alatt sokféle katonának adott otthont, és a második világháború után civil lakosoknak is. Ma is ott sorakoznak épületei katonás rendben a Parancsnoki palota szimmetriatengelyére fűzve. A mindenféle méltánytalan használat hozzáragasztott egyikhez-másikhoz toldatokat, beépítettek néhány zavaró raktár-dobozt középük, de a legfőbb hadúr a magasból ma is felismeri beépítésének struktúráját, épületeinek historikus karakterét. Telkének egy részén most is katonai raktár-bázis lapul a fák között, de a lovassági laktanya istálló épületeit az ötvenes évek elején otthonokká alakították át, és szükség-lakásként állami tulajdonba maradtak. Ma már leginkább a roma lakosság népesíti be. A Parancsnoki épület iskolaként üzemel, sok ház üresen áll, és valamennyi rehabilitálásra vár. A hadsereg fogadhatná vissza eredeti funkciója jussán itt régi tulajdonát. Falai között mindig Mars isten seregei érezték otthon magukat.

Az emlékmű javasolt helye enélkül is beavatkozást igényel. Társadalmi, építészeti, és településszerkezeti rehabilitációja évtizedek óta halogatott feladat. Az emlékmű programja turisztikai célponttá nemesítené a város eme hátsó udvarát, és a roma felzárkóztatás látványos demonstrációja is lehetne.

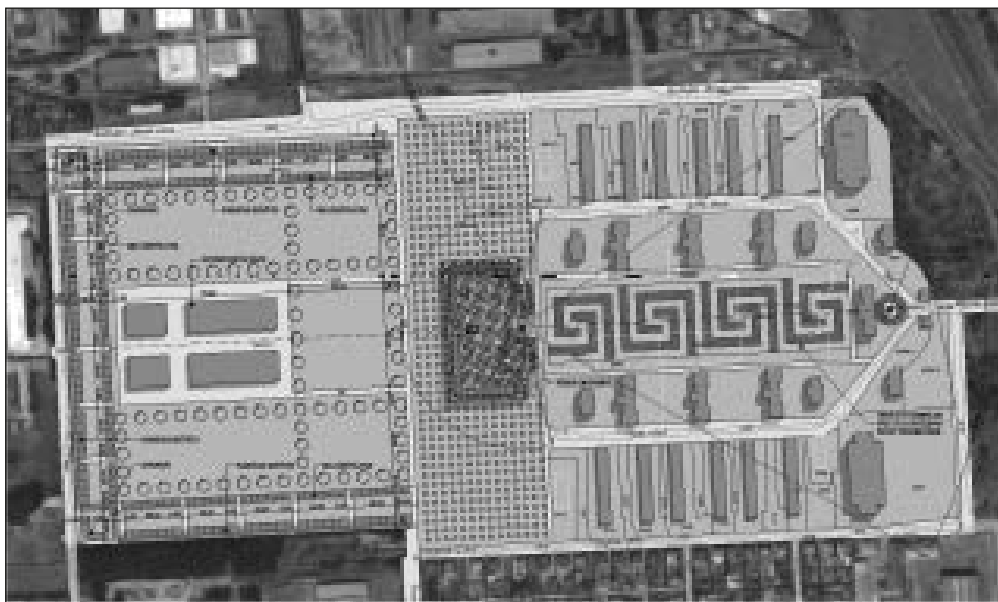
Az épületállomány történelmi kontextusban lehetne múzeumi funkcióval. Tágas tereiben alkalmasabb helye lehetne a hadtörténet relikviáinak, fegyverzetének. Más tömegei katonai levéltárnak adhatnának otthont, de legfőképpen egy Nagy Háború Történelmi Múzeumnak, melynek legnagyobb attrakciója. Magyarország Nemzeti Emlékhelye lenne, lehetne Nyíregyházán. Az épülettömegek mögötti 380x660 méternyi terület, a hajdani gyakorlótér, kialakítására tágasan megfelel. Mögötte a katonai raktár-bázis zavartalanul betölthetné jelenlegi funkcióját.

A háború kitörésekor a magyar királyi 5. honvéd huszárezred volt itt helyőrségben. Már 1914-ben kivezényelték őket a frontra, Galíciában kerültek bevetésre, és aztán a galíciai, bukovinai hadszíntér csatáiban, Limanovónál, Przemyslnél és a Pripjaty mocsarainál tapasztalták meg,

hogyan ez a háború már nem a huszároknak való, lovaik elhulltával, gyalogos bakaként szenvedtek súlyos veszteségeket.

Egyetlen városban sem maradt fenn egymás közelségében a Nagy Háború ennyi vizuális emléke: a hadba indulók helyőrsége és sokak végső nyughelye, a kaszárnya és a temető. Itt volna jó helye a nemzet emlékművének. A genius loci, a hely szelleme ma is átsüt az épületegyüttesen. Az I. világháború 100 éve befejeződött. Senki sem él már azok közül, aki részt vettek benne. Csak az unokák emlékezetében őrződhetnek legendáik. Az emlékeket elfedték történelmünk újabb iszonyatai. De a következményeit itt a keleti országrészben naponta megtapasztalhatjuk, mert megyénk három utódállammal határos, akár naponta átlépve a virtuális szaggatott vonalakat láthatjuk, hogy még azon túl is magyarok élnek.

A hajdani huszárkaszárnya mai méltatlan használata kaphatna új perspektívát az emlékművel. A Huszár-telep nem lenne tovább hátrányos helyzetű lakosok szükséglete. A mai otthont-eremtés kampányában épülhetne számukra valamilyen korszerű csoportházas lakópark, a közelben is. A terv javaslatot tesz a katonai raktárbázis területének csökkentésére egy-egy teleksávval. Itt földszintes sorház beépítéssel ki lehetne alakítani egy korszerű épületsort számukra, melléképületsávval követve a hátsó kertben, melyek a raktárbázisnak hátat fordítva, életformájuknak megfelelő tevékenységek számára lehetnének műhelyek, tárolók, életterek. A zárt sorú beépítés racionalitása a korai modernizmus csoportházaiban már beigazolódott. Ma is hasonló egymás mellett élésben sorakoznak lakóegységeik. A családtámogatási kedvezmények igénybevételével komfortos – kvázi ONCSA házak épülhetnének –, a 600 éve velünk élő kisebbség számára, jelenlegi lakóhelyük szomszédságában.

A régi lovassági kaszárnya pavilonos elrendezése kiválóan hasznosítható hadtörténelmi múzeumként – pincszinti funkcionális és technológiai összeköttetésekkel, a régi lovardákban látványos terepmodellek épülhetnének be az itáliai hadszínterek vagy Przemysl erődjeinek megidézésére. A

Huszártelep nyugati sávjában – a gyakorlótéren – épült néhány disszonáns épületkubus a múlt század hatvanas éveiben. Ezek visszabontása után alakul ki az emlékmű négyszöge, a maga zárt Kasztrumával. Emlékudvarában az emlékezés és kegyelet tereivel, harangtoronnyal koronázva. Az emlékhely morfológiai egységet alkot a kaszárnyából lett múzeum szimmetrikus struktúrájával. A központi épület és az emlékhely tornya közötti tér látványos rávezetés, emlékpark lehet, melyen egy meánder motívumot formázó medencesor fut végig a park gypeszőnyegének tengelyében. Ez a forma azért szerepel olyan sok ó- és újkori burkolat, ornamentika, emléktárgy díszítéseként, mert annak visszatérő és továbbgördülő kanyarulatai az örök életet szimbolizálják. Mi sem lehetne méltóbb rávezetés a hősök emlékhelyére, mint ez a látványos kertépítészeti elem! Benne afféle vízgépészeti truvájként vízsugarak lövellhetnének át a párhuzamos medencékbe, békébe oldott háborús lövedékek idézeteként.

A pályázat 2016-ban megfogalmazta az emlékmű legfontosabb paramétereit, és funkció elemeit. Remélhetően a programja ma is aktuális. Szempont volt, hogy az emlékhely a méreteivel alkalmas legyen nagy számú látogatók fogadására, katonai díszszemlék, és az állami megemlékezések megtartására. Ehhez olyan városszöveti beágyazódása szükséges, hogy tömegközlekedési eszközökkel gépkocsival és gyalogosan is jól megközelíthető legyen. Természetesen csak azokon a nevezetes napokon, amikor ezekre sor kerül.

„A helynek ugyanakkor legyen kapcsolódása Magyarországg ezer éves múltjához, kötődése hadtörténelmünkhöz, a Monarchiához, és az I. világháború eseményeihez” – írta a program elvárásaiban, és ez ma is aktuális.

A Kaszárnya valamikori gyakorló tere alkalmas lehet a síremlékek katonás rendben való körül állására. Az emlékmű alkalmasint látó távolságra lehet a közelben lévő „kortárs” Hósi temetővel is. Már 1926-ban emlékművet emeltek előterében, melyet egy huszárkardot tartó bronz turulmadár díszített.

A város már a XIX. században is katonákat fogadott és a legutóbbi időkig katonaváros volt.

„Házunk előtt bólingató akácfa, / messze van a nyíregyházi kaszárnya / bánatosan hull a fehér virága / Fáj a szívem édesanyám, / éjjel-nappal gondolok a babámra.” – kesereg a bús katonanóta azóta is, és még az ezredfordulón is énekelhették a sorkatonák távoli otthonaikat idézve, sörözések pálinkázások közben, kimenőikön.

A Kaszárnya historikus épületei hiteles mementók az emlékmű szomszédságában. Hangsúlyos térszövet és rávezetés az Emlékmű felvonulási terére, kolonnádjára.

Az alkalmi ünnepek látogatóinak parkolósávja a két különböző épített térstruktúra határan jó átmenet és elválasztás.

Az emlékművet vertikális torony szervezi, mely hármast célt szolgál. Erkélyéről vizuális hidat épít és virtuális kapcsolatot a közeli hősi temető látványával, és rálátást biztosít az emlékmű díszterére. A sírkövekkel szegélyezett felvonulási tér, hálósan burkolt négyzetrácsa lentről sírjelek monoton ritmusát idézi, de a toronyból letekintve kirajzolódik Közép-Európa térképe, benne a történelmi Magyarország, és obeliszk jelzik rajta a Nagy Háború legfontosabb magyar vonatkozású csatahelyeit, melyek a határain kívül zajlottak.

Az emlékhely programjának téri kialakítása, funkciójának megvalósítása

Hősi halottak felmutatása

A Magyar Királyság területéről besorozott magyar katonai állomány 655.200 hősi halottja nevének megjelenítésére egy modern oszloprenddel szegélyezett csarnok szolgál, melynek kolonnádja mentén felállított kőlapokon valóságosan olvashatók az áldozatok nevei. A nevek koracél lemezekbe lesznek belemarva, 50 cm magasságban kezdődően, kétméteres sávban, 1,0 cm-es betűmagassággal, 2 cm-es közökkel. Egy 1,5 méteres látszóbeton kőlap két oldalán 2.800 név olvasható. Ez a pillérközönkénti a 6 hasábon 16.800 hősi halott azonosítását jelenti. Ami a 39 osztásközben valamennyi hősi halott nevének feltüntetését teszi lehetővé. A hősi halotti névsor sorai függőleges sávok mögé lehetnek rendezve, a nevek mögött a besorozásuk, vagy szülőhelyük kerül még megjelenítésre. A hasábok kötőmbjein a halálozások időpontja lenne feltüntetve egy-egy évszámmal. A saját halottait kereső utódok a központi épület számítógépes kereső bázisán találhatják meg hozzátartozójuk nevét, és olvashatják a kőlapokon a sorszámaik szerint.

Az emlékhely nyitott. Az oszlopsor átjárható, körüljárható és a díszter burkolt központi öblébe a parksávon át utak vezetnek. A személyes emlékezések tere a nevekkel, a kolonnád megemelt szintjén található, amely két lépcső-feljáraton át közelíthető meg, illetve a központi torony-épület lépcsője vagy liftje igénybevételével.

Kommunikáció, ismeretterjesztés eszközszerkezete

Az emlékhely központja egy fogadóépület és egy torony. A fogadóépület földszintjén és emeletein van a történelmi tájékoztatás, oktatás és illusztrációk helye. Az előadóterem a multimédiás ismeretterjesztés fóruma, a körüljárható felső terekben élménytár idézhet háborús situációkat (akár több szinten is). A terv csak felvillantja ezek téri lehetőségeit a lépcsőházban és a lift körül. A lift látványlift, panoráma ablakai a lépcsőház belső falára néznek, ahol a lassú haladás mellett az I. világháborút archív állóképei láthatók szintenként. A frontok borzalmait, a katonák önfeláldozását és hősiességét. A képek magyar vonatkozásúak. A szarajevói merénylettől Isonzón át a galíciai harcokig.

A földszinten foglalnak helyet a látogatók szociális blokkjai és a katonai ünnepek szervezési helyiségei.

Az első emeleten induló folyosókon lehet eljutni a hősök galériájára. A lépcső és lift a torony kilátójához vezet, amelyről letekintve az Emlékezés terén kirajzolódik a kolonnád négyszöge. A kilátó-lelátó terasz baldachinja a magyar koronát idéző kupola alatt szélharangok szólhatnak, az elhunytak lelki üdvéért.

A torony egyúttal egy kilátó is, melyről e város nevezetes épületei jól beazonosíthatók, és a hősök közeli temetője is befogható. Ott a magyar sírjelek alatt az emlékműben felsorolt nevek mindegyike megtalálható. A torony látszóbeton négyszögét, hasábjait – csakúgy, mint a fogadóépület hengerét –, corten acél függönyfal tagolja, melynek random perforációja golyónyomokat idéz és az éjszakai kivilágításban a torony városképi fárosza. A toronysisak plasztikus évszámait reflektorokkal megvilágítva érvényesülnek az emlékhely éjszakai reprezentációjában.

Térforma, burkolat és jelképrendszere

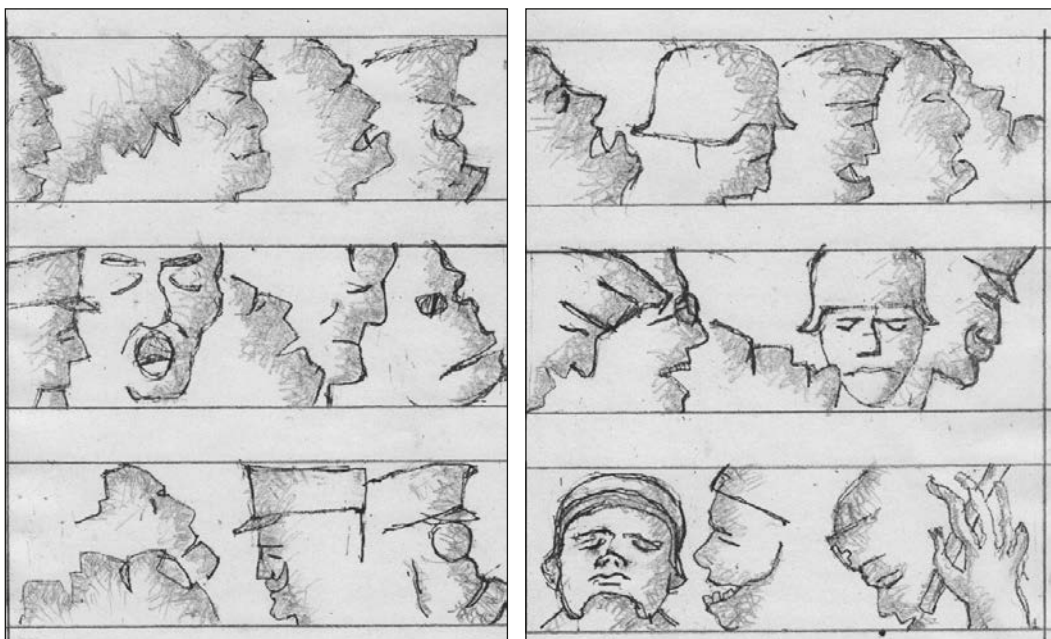
A tér szabályosan épített geometriája téglalap alaprajzú castrumot, katonai táborot formál, 661.000 hős enciklopédikus táborhelyét. A burkolat osztásrendszere raszterpontjaival felülről a katonai temetők sírjeleinek monoton sokaságát idézi, amelyek burkolati világitással sötétben is kirajzolhatják a Magyarországról toborzott katonák szülőföldjeit. Az 50x50 cm-es kőlapok az emlékhely alaprajzi rendszerének 7,5x7,5 méteres osztásrendszeréhez igazodnak a szürke három árnyalatával. Legsötétebb a mező, világosabbak a raszter vonalak, és azok összemetsződése a hangsúlyos tört fehér. A tér „vízjeles” rajzolata, a burkolat alatt egy térkép. Közép-Európa 1914-es földrajzi határainak exponált részlete, amely valamilyen kötetlenül lefektethető bazalt- vagy gránit-kocka kőből készül. A térképen beazonosíthatók a Magyar Királyi Hadsereg I. Világháborús csataterai, Szerbiában, Galíciában, Romániában az Olasz hadszíntéren, és az Adriai tengeren is. A csatahelyeket egy-egy obeliszk jelöli meg a „térképen” melyek gyalogsági szurony formájára asszociálnak. A talapzaton felírhatók az emlékezetes frontok, ütközetek nevei: Piave, Doberdó, Isonzó, Gorlice, Lemberg, Przemysl, stb. – évszámmal, és az elesett magyar honvédek számával. Az obeliszk a térség közepét elfoglaló történelmi Magyarország határain kívül állnak, nem zavarva a katonai ünnepek mozgásterét.

A katonai helytállás, hősiesség, a világháború borzalmainak felidézése

Az emlékhely kolonnádjá felett, mint egy kifordított Parthenonban fríz, acél-metszet fut végig 2,3 méteres sávban. A frízben itt szobrok helyett corten acél lapokba vágott arc-élet sorakoznak, Arcok mimikája csatakiáltást idéző, és haláltusát kifejező, eltorzult fej-sziluettek, guernicai naturalizmussal. A sapkák, sisakok, csákók, gázálcok idézik az I. Világháború magyar katonáinak egyenruháját, viseleteit. A hősiességet, elszántságot és akarást tükröző, ismétlődő, végeláthatatlan arc-él-sokaság a szemlélődő számára az áldozatok százezreit érzékelteti, és így állít emléket a galériában olvasható 661.000 hősi halottnak. Az átlátszó fém-metszetek hátulról is megvilágíthatók, és éjszakai fényekben is hatásosan hordozzák üzenetüket, a tér felől és minden oldalról.

Az emlékhely plasztikai eleme

A tér tengelyében áll a megemlékezések és koszorúzások célpontja, egy magas talapzaton álló monumentális, szobor. A bronzplasztika egy angyal alak, mely a lába alatt heverő harangon áll, és a harang kötelét felnyújtja a magasba, az égi harangozónak. Mert a hősöknek ott is meghúzzák, vagy csak ott húzzák meg. A harang, a kiharangozás népszokásában a halálesetet adta hírül a falu közösségének. A lélek e világból való távozását. A harctereken elesett hősi halottakról nem tudott szólni idejében a harang. Sokszor, azért sem, mert a VKM 1915. VIII. 18. 7903 és a 1917. IV. 23 leiratok szerint a harangok egy részét a hadsereg igénybe vette. Az angyali közbenjárás az emlékhelynek kultikus emelkedettséget ad, a halottak vallási hovatartozására való tekintete nélkül. Akiért a harang szól, minden korban üzenetet hordoz, a keresztyén kultúrában minden halálnak szól, megtisztelő, különösen, ha a Teremtőre utaló megemlékezés emeli meg az önfeláldozás misztériumát.

Összefoglalás

Az I. Világháború hőseinek központi emlékhelye több rétegű alkotás lenne. A hősök emlékével való azonosuláshoz a befogadók lehető legszélesebb rétegét kívánja megragadni aktuálisan és időtlenül. Topográfiai, historikus, építészeti, képzőművészeti, elvont és figuratív elemekkel operáló, a kertépítészeti eszközeit is „hadrendbe” állítva a szinergiák kórusa szólal itt meg az emlékhely komplexusában.

„Bölcsöd az s majdan sírod is” valósága tetten érhető. A Szózat sorait idézi meg a katonává képző kaszárnya, és a hősi halottakat, a jeltelen sírokból emlékhelyen hadrendbe állító együttes lokális összetartozása. Az Emlékezés tere metakommunikációval is hatni törekszik, amikor az elesettek nevei, a maguk hibájától függetlenül is földre bukó dominószerű hasábokon sorakoznak, a tartószervezetek rendjei egy irányba, középre „néznek”, a nyírt növényzet a hadsereg rendjére, hierarchiájára asszociál.

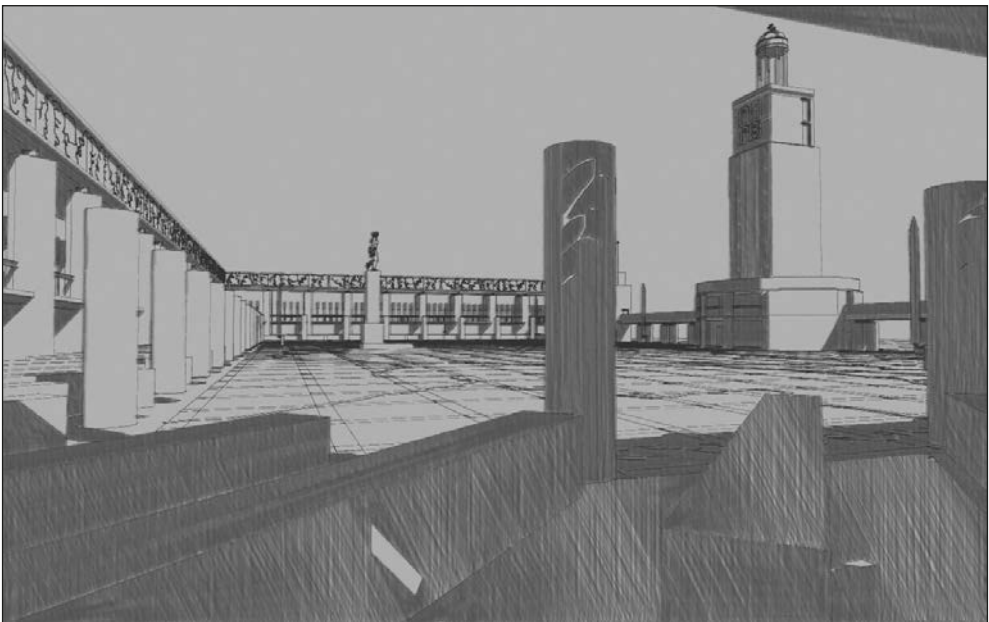
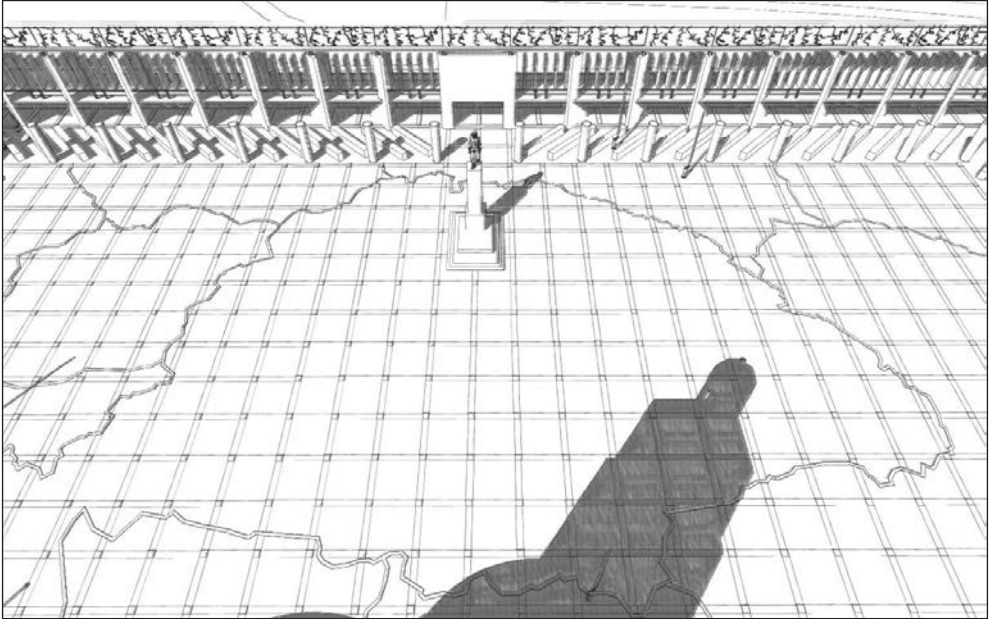
Az emlékhely az alkalomhoz méltó monumentalitású, a kollektív nemzet tudat ikonikus alkotása akar lenni, a harcok közben tanúsított heroizmus mementója.

Nyíregyházát a XIX. századtól katonavárosnak aposztrofálták. A sorkatonai szolgálat megszűnéséig, 2004-ig, meg is felett ennek az imáznak. Történelmi kaszárnyái, korszerű katonai bázisai, a Varsó Szerződés megszűnéséig üzemeltek. Ma szinte valamennyi, tereiben polgári funkcióknak helyet adva – pacifikálódott. A kis létszámú szerződéses katonai állományt más városok bázisain képzik ki. Nyíregyháza elvesztette katonáit. Ez az emlékhely elégtételként is szolgálhatna a város egykori történelmi szerepéhez, a katonai nóták hitelességéhez.

Egy emlékmű sorsa a nemzettudat alakulásától függ. Ha zarándokhellyé válik, élő lesz. Turisztikai célpont, legyen bár periférikus helyén az országnak, településnek. A Vereckei szoros és hon-

foglalási emlékmű minden kárpátaljai út célpontja. A Csíksomlyói Búcsú, Hármashalom Oltára is ilyen hely. Ha úgy vésődik bele a köztudatba ennek a mementónak a meglátogatása, mint egy bizonyágtétel arról, hogy az utókor a 661 000 harcos önfeláldozását nem tekinti feleslegesnek, sőt emléküket megőrzi, érdemes lesz megvalósítani Nyíregyházán is.

A teljes cikk a www.avorospostakocsi.hu oldalon olvasható.

„Mindegy, hogy kortárs költő vagy, vagy otthon énekelsz a fürdőkádban: helyezd kívülre azt, ami fáj!”

Beszélgetés Kiss Judit Ágnessel

Kürti László

A *Költők egymás közt* beszélgetéssorozat vendége 2018 januárjában Kiss Judit Ágnes költő volt. Alább a vásárosnaményi könyvtárban és a nyíregyházi Móricz Zsigmond Megyei Könyvtárban elhangzott beszélgetések szerkesztett változatát közöljük.

Kürti László: *A Költők egymás közt negyedik évadjában járunk. Az irodalmi miliőben valahogy kicsit másabb, belső szabályok igazgatják az embert, mégis jobbra mindenki tudja, hogyan kell viselkedni, hogyan kell megfelelni a társadalmi elvárásoknak, pláne pedagógusi szerepvállalással, de te mindig is olyan figura voltál, aki zsigerből, a pusztá jelenléteddel is képes voltál botrányt okozni.*

Kiss Judit Ágnes: Nem kellemes szerep ez. Nagyjából hétéves voltam, amikor szembesültem vele, hogy én nem akarok kilógni semmilyen sorból, és mégis folyvást azt a visszajelzést kapom, hogy felkavarom az állóvizet. Sosem felejttem el a középiskolai matektanáromat, aki azt mondta. „Te olyan szemtelen vagy.” „Miért, tanárnő, mit csináltam?” „Úgy nézel.” Ez azóta is így van, bármennyire elhatároztam magamban, például a munkahelyen, hogy nem keveredek konfliktusokba, szépen odasimulok a falhoz, mint egy dombormű, semmibe nem ártom bele magam – mégis, eltelt két-három hónap és azt vettem észre, hogy felcsapnak körülöttem az indulatok. Így lassan eljutottam oda, hogy elhittem magamról, hogy én vagyok az összeférhetetlen, az alkalmazkodni nem tudó. Botrányok sorozata kísérte például a tanári pályámat, pedig semmit nem csináltam, csak amit a szintén tanár anyukámtól láttam. Nagyon kínos volt ez a szerep, és évtizedekbe telt, hogy felfogjam, hogy ez egy katalizátor sze-

rep tulajdonképpen, hogy ezt nem én csinálom, hanem egyszerűen olyan anyagból vagyok, ami felgyorsítja a reakciókat, hogy kémiából vett hasonlaltal éljek. Lehet, hogy ezért volt, ahogy mondtad, az indulásom is robbanásszerű, mert sokan nagyon szeretik, sokan pedig nem szeretik, elutasítják ezt a lírát, amit én próbálok csinálni. Mostanában kezdek kibékülni ezzel a szereppel, hogy látom, van ennek jó oldala is. Ezelőtt az utolsó tanári állásom azzal az intéssel végződött, hogy ne tanítsak katolikus iskolában, és azzal küldtek el, hogy nagy-képző vagyok, az ilyen ne legyen pedagógus. Akkor lettem a Bátor-táborban önkéntes (nem tudom, mennyire ismerik, ismeritek ezt az alapítványt: krónikus beteg, főleg daganatos és diabéteszes gyerekeknek rendez élményterápiás táborokat.) Öt éven keresztül jártam vissza onkológiai beteg kamaszokhoz színjátszó foglalkozásokat tartani, és ott szembesültem vele, hogy én vagyok a leginkább szabálykövető az önkéntesek közül. Ha nekem megmondják, hogy mit miért csináljak, vagy mit miért ne csináljak, akkor tökéletesen betartom a szabályokat. Viszont ha értelmetlen szabályokat tartatnak be velem, akkor tényleg fejfel megyek a falnak. Ezek után tanárként kerültem végre olyan állásba, már sokadik munkahelyemre, de az első olyanra, ahol az igazgató büszke arra, hogy az iskola tanára vagyok.

K. L.: *A tanári állásodból annak idején miért rúgtak ki?*

K. J. Á.: A katolikus iskolában az volt az ürügy, hogy verseket írok, mégpedig olyan verseket, hogy még csúnya szavak is vannak benne, és azt gondolták, hogy, ha én ilyeneket írok, akkor biztos, hogy ilyen az életem is. Pedig teljesen „konform” életet éltem, házasságban, nem jelentem meg alkalomról alkalomra más pasival, de az, hogy valaki bűnös dolgokat leír, az biztos, hogy az életében is így működik, gondolták. Ha ez nem volt ok, akkor volt más ok ellenem: hogy milyen kapcsolatban állok a tanítványaimmal, hogy milyen színdarabokat rendezek drámapedagógusként, stb.

K. L.: *Mennyivel személyesebb egy művésztanárnak a kapcsolata a diákjaival?*

K. J. Á.: Sokáig azt hittem, hogy én valamiféle perverz állatfaj vagyok, amiért jól érzem magam a tanítványaimmal negyvenöt perc után is, vagy nem „felülről lefelé” kommunikálok velük. Drámát is tanítok, és voltak olyan diákjaim is, akik nagyon sokáig visszajártak a csoportba, hogy szeretnének még velem játszani. Nagyon büszke vagyok rá, hogy volt egy olyan csapatom, amiben a tizenéves és ötvenvalahány éves háziasszony is játszott.

K. L.: *A tanítás és megannyi interakció mennyire lehet ihletforrás számodra költőként?*

K. J. Á.: Amikor egyszer a Csongor és Tündét tanítottam, az jutott eszembe, hogy miféle dolog az, hogy a halhatatlan nő feladja a halhatatlanságát a férfiert. Nagy Tolkien-rajongó tanítványaim voltak, ők persze rögtön jöttek a párhuzammal, hogy Tolkiennél is vannak tünde nők, akik föladják a halhatatlanságukat. Miért nem fordítva? – kérdeztem. Miért, hogy a történetekben egyszer sem találkoztunk olyan esettel, hogy a halhatatlan férfi föladja a halhatatlanságát a nőért. Vagy mi van akkor, ha a nő feladja a halhatatlanságát, és utána megbánja? És egy ilyen Csongor és Tünde órán kialakult beszélgetésből született egy vers. Az a címe: „... ébren maga van csak az egy szerelem...”, és úgy kezdődik, hogy „Első körben még jó ötletnek tűnt föladni érted a halhatatlanságom.”

K. L.: *Nem csak költő vagy, regénnyel, prózával is jelentkeztl az utóbbi időkben. Minek köszönhető ez a nyitás a regény felé? Életkorral járó alkotói igény, hiszen annyi megírásra váró történet halmozódik fel az évek alatt, vagy a prózairót inkább veszik komolyan, mint a költőt?*

- K. J. Á.:** Mikor a barokkot tanítottam az iskolában, és beszéltem a gyerekeknek a barokk műfaji hierarchiájáról, aminek a csúcán az eposz áll, elcsodálkoztak. Pedig ma is van műfaji hierarchia, a regény áll az élén, aztán jön a kispróza, verset pedig alig olvasnak. A kiadó is piszkál, hogy prózát írjak, mert azt jobban el tudja adni. Persze cinikus dolog ezen poénkodni. Természetesen alkotói oldala is van a regény felé fordulásomnak, ahogy mondtad, a sztorik felhalmozódása. Van egy regényem, amiben azokat a történeteket „törlesztem”, amiket a felmenőim, öregjeim bíztak rám. Rengeteg igazságtalanság érte ezeket az embereket a malenkij robottól kezdve a kitelepítésig, és az élet nem szolgáltatott nekik igazságot. Nagyon jó érzés volt a regényben ezt megtenni. Az alkotó világot teremt íráskor, igazságot szolgáltatathat, bosszút is állhat. Gondolj Gogol Köpönyegére. Egy másik regény-ötletemnek a harmadával vagyok kész, egy családon belüli erőszak története, ami egy régi barátnőm valós történetéből építkezik. Ezt a történetet húsz éve hurcolom. Úgy érzem, nem lehet nem megírni: igazságot kell szolgáltatnom az áldozatoknak.
- K. L.:** *Elhíresültél az igazságérzeted kapcsán is. Közéleti témákban is gyakran megnyilvánulsz, jogok, szabadság kérdéseiben. Alkotói habitusodból fakad, vagy ez egy külön drive benned?*
- K. J. Á.:** Van egy ikonikus fotó a családukról, az 1988-as tüntetésen készült, ahol én és a családom az első sorban masíroz. A családom tősgyökeres ellenzéki volt a Kádár-korszakban. Abban nőttünk fel, hogy tudtuk, miről szabad és miről nem mások előtt beszélni. Testvéremnek például sokáig rémálmai voltak arról, hogy a szüleinket elviszük. A család tehát, amiben felnőttem, nem egy bezárkózó közeg volt: „ez az én kis családom és nem érdekel semmi más” attitűddel. Egyébként ezért is félttem családot alapítani, mert nem tetszett az a közgondolkodás, hogy aki családot alapít, az lehúzza a redőnyt, és többé nem érdeklí sem barátság, sem szomszédság, vagy, hogy a család ürügyül szolgálhat mindenféle becstelenségre „A családomért tettem!” felkiáltással. Taszító számomra ez a mentalitás.
- K. L.:** *A család, ami egyébként egy másik üzem, tud hová tenni költőként, íróként?*
- K. J. Á.:** Ebből a szempontból könnyű helyzetben vagyok, mert bölcsész családból származom, nagyapám is írt, jelent meg kötete. Apám számára inkább az volt nehéz, hogy ő erősen jobboldali, én pedig publikálok mondjuk az ÉS-ben is, szakítva a családi tradíciókkal, de már eljutott odáig, hogy a vers attól ugyanolyan, akárhol jelenik is meg. Nővérem pedig, aki pszichológus, eleinte rettenetesen szégyellte a verseimet. Mikor olvasta őket, azzal fordult felém, hogy „Nem tudtam, hogy ennyire szarul vagy!” Mondtam, hogy dehogy vagyok, örülök, hogy írtam egy verset, de ő már potenciális klienst látott bennem. Leginkább azt viselte rosszul, hogy mindazokat a traumákat, nehézségeket, amikkel ő befelé küzd (hiszen közös volt a gyerekkorunk, így közösek ezek az élményeink), azokat én kiadom magamból, megmutatom a nyilvánosságnak. Sokáig a felolvasóestjeimre sem jött el, mert úgy érezte, helyettem szégyellené magát. Ma már ez szerencsére másképp van.
- K. L.:** *Szerkesztőként is kerültél olyan helyzetbe, hogy nem értették, amit csinálsz, nem értették a szövegidet?*
- K. J. Á.:** A mai napig emlékszem, a pályám indulásakor, egy szerkesztői válaszeleltre: „Versei éretlenek, közlésre alkalmatlanok”. Ezek a versek később megjelentek a kötetemben. Ilyen emlékem van. Illetve olyan is, hogy egy szerkesztő behívott a szerkesztőségbe egy személyes találkozásra, mert meg akart győződni róla, hogy valóságos személy vagyok-e, nem

csak valami tréfa. Szokása ugyanis befutott íróknak, hogy álnévvel küldenek be verseket, ezt tette pl. Weöres a Pszichével, de manapság is, Petőcz András is „eljátszotta magát” fiatal nőnek a szerkesztőségek előtt levélben és más írók-költők is szórakoztak már ezzel. Barna Imre, a Mozgó Világ szerkesztője több versemet is átíratva az elején, de állítólag azóta tekint teljes értékű költőnek, amióta egy javítását visszautasítottam.

K. L.: *A lapszerkesztés sosem merült fel a pályád során?*

K. J. Á.: Egy ideig volt is bennem némi sértettség, hogy soha senki nem kért fel ilyesmire, de aztán rájöttem, hogy nem lennék jó szerkesztő. Számomra eléggé meghatározott, mit tekintek jó versnek, és ha valaki más szempontból közelít hozzá, nem tudom megítélni az értékét. Van egy felnőttekből álló alkotókör, amit vezetek, jár oda egy lány, aki eléggé avantgárd verseket ír. Rögtön az elején javasoltam neki valaki mást, hogy kitől tanuljon. Aztán mégis nálam maradt – mára kezdem megismerni a világát. Semmi füle nincs a vers zenéjéhez, de csodálatos, erős képei vannak. Számomra viszont a vers nagy százaléban ritmus és csengés. Ez más szerzőket idegesít, másoknak a vers konstrukció vagy kép például. Nekem eléggé klasszikus ízlésem van, nagyban használom a vers zeneiségét. Nehéz lenne szerkesztőként, hogy ne csak a hozzám ízlésben közel állókat engedjem be a folyóiratomba.

K. L.: *Amit mondasz, a sokféleségre való nyitottság, inkább az antológiák szerkesztésére vonatkozik, egy profillal rendelkező lap miért ne tükrözhetné a szerkesztői ízlését?*

K. J. Á.: Igazad van, de felemás dolog is ez. Mikor tanítványaim mutatják nekem az írásaikat, azon morfondírozom, melyik verset hová küldjék, tapasztalataim szerint melyik szerkesztőnek tetszene. Ezen sakkozni, évek tapasztalata alapján – ebben van valami béna dolog, hiszen közben, ha tanítok, azt mondom a diákjaimnak, hogy objektív kritériumai vannak annak, hogy egy vers mitől jó, a megítélés nem lehet teljesen szubjektív, mert akkor az amatőr portálok színvonalánál tartunk, ahol nagy sokaság ajnározza sok-sok szerző vacak szövegét.

K. L.: *Szabadverseket nem akartál, nem akarsz írni?*

K. J. Á.: Most épp ezt tervezem, ha a mostani kötetem megjelenik, a következőben szeretnék szabadverseket írni. Úgy érzem, „kimaxoltam”, amit a klasszikus formákból ki lehet hozni, nem nagyon tudok benne újat adni, csak ismételném magam. Szabadverset viszont nem tudok írni, nekem a forma mindig támasz, kapaszkodó, a csontváza a versnek, a szabadversnek pedig valahogy pusztá izomból kell megállnia. Többször próbálkoztam már szabadverssel, de nálam mindig azt történik, hogy öt sor múlva rímelni kezd, vagy rímtelen jambussá válik az egész. Nehezen szakadok el a formától, de ez épp kihívás.

K. L.: *Szoktál arra gondolni, mint anya, a gyereked előtt, ha felnő, hogyan fogod tudni vállalni mindazt, amiket írtál?*

K. J. Á.: Számomra ebben a kérdésben nem az a probléma, hogy írtam olyan verseket, amikben csúnya szavak is vannak. Ennél súlyosabb: én nem akartam anya lenni, erről elég szókimondó, sokkoló versekben írtam is, és úgy hozta a sors, hogy épp tizenkét hetes terhes voltam, mikor ez a kötetem, ezekkel a versekkel megjelent. A gyerekem kamaszkorában majd talán mindezt magára veszi. Ebből csak előre tudok menekülni: folyamatosan vállalni, hogy igen, ez így volt, de nem őt utasítottam el, hanem az anyaságot, ezt a szerepet,

amivel egyébként most is kínlódom. Barátnőmmel szoktunk viccelődni azon, hogy más lakásra gyűjt a gyerekének, mi meg pszichoterapeutára. „Menj és kezeltesd ki, hogy én voltam az anyád!” Ugyanakkor azt is megírtam versben, hogy „most már nem jöhet bármi” „most már nem mindegy semmi / túl veszélyes szeretni”, a Jövő idő című versemben, ami épp nálatok, a Postakocsiban jelent meg.

- K. L.:** *Az anya-szerepről kanyarodjunk másfelé: szerelmesnek lenni. Mennyit mersz vállalni ebben mára ebből?*
- K. J. Á.:** A szerelem igen fontos a versíráshoz. Állítólag Illyés Gyuláné mondta egyszer a férjének, hogy „Gyula, legyél már szerelmes, nincs pénzünk!” Most nagy titkot árulok el: Volt egy szerelmem, semmi nem volt köztünk igazából, tíz éven keresztül arra tartottam fenn magamban ezt az érzést, hogy, ha megpiszkáltam magamban ezt a sebet, tudtam verset írni. Egyszer a barátnőm rettenetesen leszidott érte, hogy „itt van egy rendesen működő párkapcsolatod és te képes vagy ezzel a csávóval találkozni”, én meg néztem rá bocsánatkérően, hogy: „olyan régen írtam verset!” „Jó, akkor megyünk – mondta – de egy hét múlva küldöd a verset!” Odmentünk, találkoztunk, izzás, aztán mindenki hazament, egy hét múlva pedig küldtem neki a verset. Most, hogy kiírtam már magamból ezt a szerelmet, úgy látom, hogy költészeti szempontból nagyon „hasznos” volt, de ebből a szempontból, hogy ki iránt éreztem, az csak ürügy. Ürügy kell a szerelemhez.
- K. L.:** *Oké, a viszonzatlan vagy beteljesületlen szerelem jót tesz az írásnak. De mi van a kiegyensúlyozott élet anyagával, az is alkalmas jó lírára és mi kell ahhoz, hogy egy „hétköznapi” tapasztalatot is költői erővel légy képes megragadni? A konvencionálistól eltérő gondolkodásmód?*
- K. J. Á.:** Ahhoz, hogy valaki költő legyen, fogalmam sincs, hogy mi kell. Nem elsősorban világlátás kell, hanem egyfajta olyan gátlástalanság, hogy az ember megkérdőjelezzen szabályokat. Az biztos, hogy szóban kell erősnek lenni. Olyat kell tudni írni, aminek eltűnik a világában az olvasó, ami kielégülést ad a szavak által. Van például Petőfinnek egy verse a goromba tábornokhoz: „én magát a tollam hegyére tűzöm” – milyen jó érzés olvasni ezt! Azt hiszem, a nyelvbe kell szerelmesnek lenni ahhoz, hogy az ember költő legyen és ne mondjuk zeneszerző.
- K. L.:** *A nyelven túl szükség van hatalmas magánéleti, egzisztenciális válságokra, hogy érvényes legyen, mint költő? Vagy elég valamiféle erős érzékenység mások sorsa, baja iránt?*
- K. J. Á.:** Érzékenység biztos, hogy kell. Válságok, nehéz élethelyzetek mindig vannak. Az unokatestvérem zongoraművész és tanít is. Ő mindig azt mondja, hogy a zenélés azért is óriási lehetőség a számára, mert, amikor az embert csalódás, fájdalom éri, akkor vagy megéli a testében és belebetegszik, vagy kifelé érzi, és akkor alkot. Alkotni kell tehát, és ez nem azt jelenti, hogy profi művésznek kell lenni. Mindegy, hogy kortárs költő vagy, vagy otthon énekelsz a fürdőkádban, de helyezd kívülre azt, ami fáj. A művészettel élni tehát nem az „általános műveltség” megszerzését jelenti. A művészet túlélni segít, olyan helyzetekben, amikre sehol nem készítik föl az embert, mint egy mérlegképes könyvelői vizsgára. Sőt, a művészet, az írás többet is tud, mint utólag segíteni feldolgozni traumákat. Vannak versek, amik úgy jönnek, hogy megelőzik, elébe visznek a fájdalomnak, amit nem tudsz elkerülni. Amik arra kényszerítenek, hogy felnőj. Ezekhez a versekhez írás közben kell felnőni, és akkor is meg kell írni őket, ha még szeretnél nagyon de nagyon gyerek maradni.

„Nincsenek tabutémáim. Írok, amiről szeretnék.”

Interjú Dragomán Györggyel

Béres Tamás

A Móricz Zsigmond Színház és A Vörös Postakocsi Műhely vendége volt, a harmadik Művészasztal című rendezvény főszereplője *Dragomán György*. Az esten a személyes beszélgetésen túl a színház művészei regényeiből adtak elő részleteket, de Szabó. T. Anna, az író feleségének verseiből is hangzott el néhány megzenésítve. A teltházas esemény után *Béres Tamás* beszélgetett az íróval, akinek hamarosan Nyíregyházán mutatják be *Kalucsni* című darabját.

Béres Tamás: *A Művészasztal című programon megelevenedni láthattad saját írásaidat a dramatizált előadásrészleteknek köszönhetően. Nem ez az első eset persze, hiszen színpadon és mozivásznon is kelt már életre írásod. Mit éreztél a mai este, amikor láttad a szereplőidet életre kelni, így képzelted el te is?*

Dragomán György: *Az az igazság, hogy engem feszélyezni szokott, amikor az írásaimmal valami hasonló dramatizálás történik. Nem szoktam elmenni a darabjaim próbájára sem, csak a végén nézem meg, hogy mi lett belőle. Felolvasni sem szeretem őket, mert van egy erős érzés, kép a fejemben, hogy én milyennek képezem el, hogy milyennek kellene lennie, de aztán úgyse úgy fog kinézni, így e miatt inkább elkerülöm, kerülöm az ilyen bemutatókat. De mint szerző kíváncsi is vagyok, így ha látom a színpadi produkciót, akkor pedig úgy próbálom nézni, mintha nem én írtam volna, mintha semmi közöm nem lenne hozzá. A ma este szövegei is távol vannak tőlem időben, hiszen vagy tíz éve írtam *A fehér király* szövegét, mintha nem is én írtam volna, a *Máglya* kicsit frissebb szöveg.*

B. T.: *Regényeket és drámákat is írsz. Az előbbi gondolatmenetet továbbvive, míg *A fehér királyt* is dramatizálták, hiszen film született belőle, a *Kalucsni* című drámádat – természetesen – kifejezetten színpadra írtad, így ebben a leírásokat nélkülöző szövegben a rendezői, színészi képzeletre bízod a történet bemutatását. A darabot már többször bemutatták, sikerrel. Beváltotta a dráma a hozzá fűzött alkotói vágyadat?*

D. Gy.: *Szeretem a színházat. Amikor gyerek voltam, már akkor beleszerettem. Marosvásárhelyen gyerekként már megtapasztalhattam, hogy a színház egy nagyon fontos hely. A város értelmiségének központja volt. Apám számára is nagyon fontos volt, hogy elmenjünk a premierekre, hogy ismerje a színészeket. Amikor eljöttünk Szombathelyre, nagyon sokkolta, hogy nincs színház, nem értette, hogy miért nem értik meg az emberek, hogy ide is kell egy színház, amitől az egész város élete megváltozik, egészen más lesz a város*

hangulata attól, hogy minden előadáson történik valami különleges. Most már van ugyan színház Szombathelyen, de míg élt, addig nem valósult meg, így nagy erővel dolgozott azon, hogy legyen, mindenkit próbált meggyőzni. Ez szerintem is fontos.

Vásárhelyen nagyon intenzív színházi élményeim voltak, kis gyerekként is láttam olyan előadásokat, amelyek erősen hatottak rám, működtek. Amikor írni kezdtem, rájöttem, hogy biztosan fogok a színpadra is írni, úgy gondoltam, hogy elég erősen „látok” színházi szemmel, tudnék a színpadra teremteni egy miliőt, így, amikor lehetett, írtam egy-két darabot; egy időre abba hagytam, de most megint foglalkoztat a kérdés.

B. T.: *Amikor láttad a drámaidat a színpadon, milyen véleményen voltál magadról? Elégedett, vagy szívesen változtattál volna rajtuk, esetleg örültél, hogy a rendező meglátott, megnyitott új értelmezési módokat a mondanivalód közlésére?*

D. Gy.: Az érdekelt mindig, hogy jó legyen a darab. A színház egy kegyetlen hely, a maga jó értelmében. Mert láttam elég sok vacak Shakespeare darabot is. Ott, a színházban az íróra nincs is szükség. Apám mindig azt mondta, hogy a nagy rendező a telefonkönyvből is jó darabot rendez. Addig fontos az én írói szerepem, amíg megírom a darabot, onnan egy új élete jön, onnantól kezdve már a színházé a terep. Vannak jó élményeim, például írtam a Kalucsniban egy olyan jelenetet, ahol hat ember mozog a színpadon, egy nagyon drámai szituációban, és jó volt látni, hogy tudok ennyi embert mozgatni, beszéltetni, és működik a szituáció, tudok hatni az emberekre. Az előadás különleges, élő dolog, estéről estére változik, ez is izgalmas benne. Ezért mondom azt, hogy nem kérem számon senkitől a látomásomat. Láttam, megírtam, aztán, amit a rendező, színészek csinálnak belőle, az már az ő dolguk.

B. T.: *A közönség reakciója foglalkoztat?*

D. Gy.: Amikor visszajelzést kapok egy regényről, akkor én már egy egészen más munkában vagyok, így nem számítanak a reakciók. Ha az írás közben kapnám azokat, akkor talán számítana, talán be is építeném a történetbe, vagy befolyásolná, de ez nyilván lehetetlen. Én magamnak írok. Így a kritikákkal inkább nem foglalkozom.

Kováts Judit, a Művészasztal háziasszonya és Dragomán György Nyíregyházán, 2018. április 11-én a MŰvész Stúdióban.

- B. T.:** *Magadnak írsz, de mi a helyzet a közönség, olvasók levélben, vagy szóban, egy dedikáláson érkező meglátásaival?*
- D. Gy.:** Ilyen van, persze. Kapok kedves vagy lecsesző leveleket is. Ezeknek persze örülök, mert vissza is kapok egy kicsit abból az időből, amit a regényre áldoztam, amit beletettem a könyvbe. Huszonkilenc éves koromig egyetlenegy olvasóm se volt, viszont nagyon sok időt töltöttem azzal, hogy írok. Úgy gondoltam, hogy milyen jó lesz, majd, ha valaki elolvassa, akkor ő mondjuk hat órát töltött az én könyvemmel, így én mintegy visszakapom azt a hat órát. Úgy gondoltam, hogy akkor leszek majd sikeres, ha mások együtt több időt töltenek az én könyvemmel, mint amennyit én töltöttem. Ez most már megvan.
- B. T.:** *Most már pozitív a mérleg. Bizonyára több évvel is előtte járnak az olvasók.*
- D. Gy.:** Bizonyára. Plusz még hozzáadódik, hogy a külföldön megjelent könyveimmel egy fordító nagyjából három hónapot dolgozik, ezeket a hónapokat is beleszámolva több van a mérleg felém billenő nyelvében.
- B. T.:** *Az egyetlen vége tehát, hogy sikered van, a képlet alapján. De, említetted, hogy vannak kritikus vélemények is, tényszerű javaslatokat kapsz?*
- D. Gy.:** „Hogyan lehet ilyen szörnyűséget írni?” vagy „A világ már nem ilyen.” vagy „Miért nem írok valami szépet?”
- B. T.:** *Talán egy kicsit naiv, de mégis egyszerű, életszerű kritikai megjegyzések...*
- D. Gy.:** Van olyan is, aki meg akar arról győzni, hogy amit írtam, az nem úgy volt..., máshogy. Érdekesek ezek. Ilyenkor kedves szoktam lenni és megköszönöm. Ha félreértik a szöveget, vagy más látnak benne, mint amit én, az az olvasó dolga, az ő szabadsága, joga van hozzá. A szöveg magyarázása már nem az én dolgom, azt hiszem, én a szövegért vagyok felelős, annak miéértjét, hogyanját vállalom.
- B. T.:** *Az olvasók visszajelzései mellett ott vannak a hivatalos kritikák. Olvasod őket?*
- D. Gy.:** Nem igazán. A kritikáknak a nagy részét nem is látom. A külföldiek nagy részét nem is tudom elolvasni. Nem érdekel, sosem érdekelt. Azt tanultam az elején, hogy ez egy tök magányos műfaj, ezt egyedül kell csinálni. Ebben nem tud senki segíteni, néhány embert kivéve. Én egy szabad ember vagyok, nem függök senkitől. Örülök persze, ha dicsérnek a kritikák, bánt, ha nem dicsérnek, de mit érek vele. Amikor ezek megjelennek, akkor már úgyis más munkában vagyok, más írok. Ilyenkor az a kérdés, hogy a következő mondat tal mi lesz. Azzal a szöveggel kell foglalkozni, ami épp előttem van, semmi mással.
- B. T.:** *Hogyan írsz, hagyod magad az alkotói „hullámmal” együtt folyni, írod, ami jön, ami eszedbe jut, vagy tudatosan megtervezed, aprólékosan kidolgozod előre a részleteket?*
- D. Gy.:** Inkább az első, ki kell fülelnem a sztorit. Írom, ahogy jön. Egy idő után aztán mégis összeáll a szerkezet, aztán azon töröm a fejem, hogy hogyan lehetne finomítani, strukturálni az egészet, az alkotói folyamat második felében vagyok inkább tudatos.
- B. T.:** *Miután kiválasztottad a regényed hőst, segít-e a karaktere a szövegformálásban? Könnyen fel tudod venni a maszkjukat?*
- D. Gy.:** Igen, főleg a monológszerű írásoknál szeretem, amikor mindenféle bőrből bele tudok bújni. Két írásomnál ez működött, de ahol ez nem működött, azok nem jelentek meg. De olyan is van, hogy váltanom kell a nézőpontot és jobban működik a szöveggel egy plasztikusabb, külső nézőpontból írni, közelíteni a témához. Minden írás és stílus más. És

az a szép benne, hogy sose tudom, hogy melyik működik. Amikor elkezdek írni, mindig az a célom, hogy egy novellát megírjak, ha az működik, akkor lehet, hogy lesz folytatása, vagy lesz belőle regény. Sose úgy ülök le írni, hogy regényt írok. Olyan szövegből lesz regény, aminek az apró részeihez még írok, van úgy, hogy évek múltán, aztán működnek együtt a részek, egy regénnyé áll össze a történet. Például nem hagy nyugodni egy figura, van róla még mondanivalóm, írok róla és ha elkezd működni, tovább formálható, akkor írok még...

B. T.: *Vannak benned írói gátak, amiket még nem tudsz áttörni, amiről nem tudsz írni?*

D. Gy.: Nincs ilyen. Nincsenek tabutémáim. Írok, amiről szeretnék. Ma még nem tudom, hogy holnap milyen novellán fogok dolgozni, de természetesen vannak terveim, ötleteim. Mindig dolgozom egy regényen, azt tudom, hogy azt hogyan szeretném formálni. De folyamatosan írok novellákat is a regény mellett, ezek a novellák ilyen szempontból sokkal szabadabbak, a történetet tekintve sokkal kiszámíthatatlanabbak. Ötleteket gyűjtök persze, ma is hallottam valakit telefonálni a vonaton, ebből lett egy ötletem, felírtam, amit mondott..., akár egy új novella alapja is lehet...

B. T.: *Hogyan írsz? Mint egy remete, elvonulsz a családtól, vagy ott nyüzsögnek körülötted, segítik az alkotást?*

D. Gy.: Hoztam egy szabályt az elején: hogy „én vagyok a hibás”. Ez a szabály. Nekem nincs jogom azt mondani, hogy nincs csend, nincs nyugalom, nincs béke..., nincs ilyen. Nekem írni kell! Így a kérdésre válaszolva, az írás helyét illetően nincs szabály, néha otthon írok, néha vonaton, de van olyan, hogy ha valami hosszú szöveget írok, vagy egy durva helyzetet, amibe bele kell mélyedni, akkor el kell vonulnom. Például egy regény befejezésekor, akkor jobb, ha nem lát a családom, ha túl ideges vagyok, vagy csak a szövegre akarok koncentrálni, akkor el kell vonulni, nem szabad a családra rátenni a feszültséget. Az írás mellett, közben pedig ugyanúgy élni kell az életet, együtt lenni a családdal, főzni kell, nevelni a gyerekeket stb.

B. T.: *Milyen az alkotói folyamat közben a kapcsolatod a saját szövegeiddel? Babusgatod, formálod őket, vagy ahogy az első változatban megszületett, az a tökéletes: Esterházy Péter mondta, hogy egy napi írás után, ha a második nap kihúzod a teljes szöveget, az két napi jó munka. Te kritikus vagy-e a saját szövegeiddel, tudsz-e belőlük kihúzni?*

D. Gy.: Ha készen van egy szöveg, akkor készen van. De néha nagyon sokáig tart, míg készen lesz. Nagyon sokszor nem tudom befejezni, sok szövegemet újrakezdem, de ha rossz, ki kell dobni, ki kell húzni. Ez természetes. Vagy működik a szöveg vagy nem, sokszor átírni nem szoktam őket. Ebből a szempontból kegyetlen vagyok magammal, vagy a szövegeimmel. Velem is volt már olyan, hogy két napig dolgoztam egy novellán, de nem tetszett, kidobtam, majd a harmadik napon – egy nap alatt – megírtam, amit szerettem volna, az egy napi munkának számít, de valójában három napot foglalkoztam vele. Van olyan szövegem, amit tizennégyszer kezdtem el, mire megírtam, abban benne volt egy tucat kudarc is.

B. T.: *Feleségeddel alkotótársak is vagytok. Őt elsősorban mint költőt ismerjük, az utóbbi időben prózaköteteket is jegyez, te inkább író vagy, verseidet nem olvashatjuk. A ti egymásra hatásokat eredményeképpen te írsz-e verseket, olvashatunk-e tőled a jövőben egy verseskötetet?*

- D. Gy.:** Én is írok verseket, most még kevésbé publikusak. Annának most jelent meg a második prózakötete, *Határ* a címe. Annától megirigylve írtam rövid szövegeket, egyes szövegek, amelyek már annyira rövidek, hogy akár versek is lehetnek, a forma próbái inkább. Érdekesnek tartom a verses látásmódot is, egyszer biztos összegyűlik majd egy kötetre való, meglátjuk. Nagyon sokat tanultam a versről Annától, aki szerintem egy regényíró alkat, ezt persze tagadja, de így van. Nagyon érdekes, izgalmas prózákat ír. Szeretem az írásait. Amikor megismerkedtünk, már akkor is írt prózákat, de valószínű, hogy az irántam érzett jószándékból nem írt később, mert úgy gondolhatta, hogy nehezem bírtam volna ki, ha miközben én titokban írom a regényem, addig ő nemcsak jó költő, hanem jó prózaíró is lesz. Az utóbbi időben hál' Istennek újra ír prózát is.
- B. T.:** *Milyen a ti egymásra hatások? Kritizáljátok, segítitek egymást? Elfogadjátok egymástól a kritikát? Fontos a másik véleménye?*
- D. Gy.:** Nagy hatással vagyunk egymás művészetére. Ő a szerkesztőm is, ugyanakkor én is az övé. Én adom a címet a könyveinek, ő adja a címet az én könyveimnek. Elhiszem és megfogadom azokat a tanácsokat, meglátásokat, amiket az írásaimról mond. Ő az az ember, aki mindent olvasott, amit írtam és fordítva; így mondhatom, ismerjük egymást. Nagyon intenzíven hatunk egymásra. Ez talán látható is, párhuzamosan írtuk – egy időben – ő a *Senki madara*, én a *Máglya* című regényemet, olyan képek, meglátások vannak benne, mintha együtt írtuk volna. Mi sem tudjuk már, hogy melyikünk hatott a másikra, nagyon különleges szimbíózis a mi életünk.
- B. T.:** *Amikor nem írsz, vagy nem az irodalommal foglalkozol, akkor a család az első... Tudatosan vagy akkor férj, apa?*
- D. Gy.:** Persze, próbálok annyira jelen lenni a családom, a gyermekeim életében, amennyire csak lehet. Ami persze már nem sokáig lehetséges, abból a szempontból, hogy minél nagyobbak, annál inkább önállósodnak. A regényíró, mint én is, öt éves periódusokban méri az időt. Öt év, kilenc év egy regény, egy munka, nagyjából ez az időtartam. Egy gyerek meg tizennyolc év alatt felnő. Látom, ahogy a nagy fiam felnő, már tizenhat éves, hamarosan a saját útját járja, így igyekszem kihasználni az összes időt, amit vele, a gyerekeimmel, a családommal tölthetek.
- B. T.:** *Édesapád mintája itt is megjelenik?*
- D. Gy.:** Apám, mint apa, vagy az ő és az én viszonyom egy külön történet, az ő élete teljesen más volt. Ilyen formában nem tekintek rá példaképnek. Jóban voltam vele, de én másként vagyok apa. Sokszor azt érzem, hogy amit csinálok azt helyette vagy miatta csinálom. Amikor megírtam az első regényem, neki ajánlottam, mert azt hittem, hogy azt helyette írtam meg, vagy miatta, vagy neki írtam meg. Aztán ki tudja...
- B. T.:** *Mivel kapcsolódsz ki, milyen hobbit üzől?*
- D. Gy.:** Nagyon szeretek a gyerekekkel együtt lenni, játszani, például tekkenezek velük, egyszer ők győznek, egyszer én, ilyen hétköznapi, de nagyon fontos dolgokat csinálunk együtt, aztán kirándulunk, mostanában nagyon szeretek velük filmet nézni, annak idején gyerekkoromban én is sok filmet néztem együtt a családommal.
- B. T.:** *A gyerekek hogyan viszonyulnak az író apukájukhoz?*

D. Gy.: Olvassák az írásaimat, de van, hogy nem érdekli őket, néha apa ciki, néha nem.

B. T.: *Idén ősszel a Móricz Zsigmond Színház mutatja be a Kalucsni című darabod.*

D. Gy.: Örülök neki, kíváncsi vagyok az itteni feldolgozásra is. Eddig két nagyon különböző előadást készítették, az egyiket Kolozsváron Visky András rendezte, a másikat Budapesten Máté Gábor rendezésében, a nyíregyházi feldolgozást Szikszai Rémusz rendezi majd, teljesen más lesz, mint az előző bemutatók, és tényleg kíváncsian várom. Lepjenek meg, ezt és még annyit kívánhatok a magam és a közönség nevében is a művészeknek, hogy sikerük legyen és sokan nézzék meg a darabot!

A Művészasztal Dragomán-estjének zárása. Balról: Kováts Judit, Dragomán György, Rák Zoltán, István István, Kováts Dénes, Pregitzer Fruzsina, Gulácsi Tamás, Schmidt Sára, Karap Zoltán.

Majláth Dániel

7:00

Akkor már a cigimet tekertem
az ágya szélén. A szája fénylett.
A takaróval testén olyan volt,
mint egy önmagunkra kész merénylet.

Gondolkoztam, s csak figyelte, ahogy
Isten tolltartójában matatok:
papír az ég, s a levelek színes,
lehegyezett ceruzadarabok.

Az ágyról Drezda jutott eszembe.
Már majdnem odahajoltam, hátha
megtalálom majd a romok alatt.
Hogy kibukkan alóluk a háta.

De ő csak ott feküdt, meglepetten,
mint aki ruhában sosem látott.
Egy lusta pokolgép dobogtatta
a mellei közti mennyországot.

A könny képlete

Van egy lány. Rúzsja fojtogató.
A nyelve alatt csahol a tél,
a szeme partján horkol a tó,
mosolygódre a Göncölszekér.

Egy papírzsebkendőt dobott el.
A könny képletét benne vitte.
A szobámban nyekkenő fotel –
reccsen a város zajgerince.

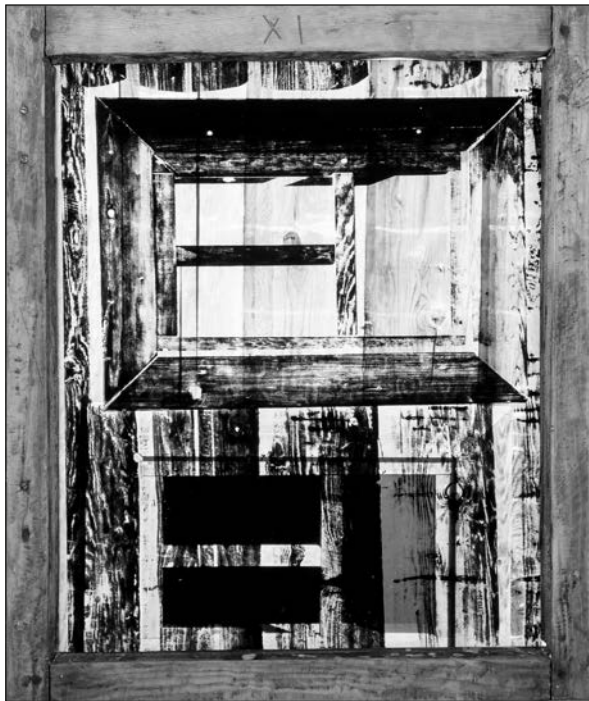
Csontvéső

Olyan, mintha nemsokára esne.
Fekszünk. Fordulunk egyet. Bárcsak.
A tegnapi hideg már a teste,
alkonyul saját hajnalának.

Táncoltunk a lét koszorújén.
Lehiggadtam neked. S nem maradt
semmi sem kettőnk szomorú egén,
mire még felnézhetnéd magad.

Úgy jártuk be Pestet, mint kevesen.
Halk utca, fény, szél – csacska tömeg.
Bársonyos talpunk alatt kedvesen
doromboltak a macskakövek.

Mindig is csak az időnek hittem:
mit holnap megértek, ma gátol.
Értő vonzás a világ. S amit nem
engedsz el, az ellők magától.

Bors Anna

Pillanat

Úgy emlékszem rád,
mint egyetlen pillanatra,
nem bűnös, nem is tiszta.
A beteg magához tér,
nem érti, hol van, majd
viccelődni kezd.
Mint mikor autó suhan
az ablak alatt, s a sötét
házon átvillan a fény.

Ősz

Nekibúsultak a fák a kertben,
rozsdabarna pompa kívül,
belül rothadás.
A fű még zöld,
mint bársonytakaró,
hívogat a rét,
de a föld hideg.

A fák egy nap megcsupaszkodnak,
a platánfa is az ablakom alatt,
de nem veszem észre,
mert felkészültem rá,
mintha mindig ilyen lett volna.

Kéne szülni még egy gyereket,
ne legyen egyedül, ha majd mi már,
úgy, mint az ősz, hozzuk,
majd elvisszük a színt.
Fiatal lesz még,
felkészületlen.

Tóth Réka Ágnes

kávé

A recsegős fapadlón állt,
két bögre volt a kezében.
Kávézni csak azzal lehet ilyenkor,
akivel előtte együtt alszol.
De te mindent összekavarsz, spórolsz
és kihagysz pár lényeges lépést.
Ez az a reggel, ami a távolságról szól,
ezzel a valószínűtlenül párás jelenettel.
A tó mellett az út egy kisebb tóhoz visz.
Tehenek, fák, fákból rozsdálló szög.
A fűvön tekergő nyárvégi slag,
kezedből tárgyakat szül a kavargó köd.

mész

ragályos és konok magányban
felperzselve és megégetve tompa
csillagokat szórok szét a gangról
hamut kenek a vállcsontomra
ne mondja meg nekem senki
ne sűgjon ne segítsen
lépteim majd visszazárom
bekerítem a téli szélben
hogy fagyjanak meg egyesével
ragadjanak csúszós sárba
folyjanak bele repedésbe
szikkadjanak rá a kádra
beszélni sem tudok veled
számból egyre peregnek a szavak
üres buborékokban pattannak szét
mint hidegben a mészfalak

Tóth Réka Ágnes 1987, Győr. Jelenleg Budapesten él. Esztétikát, spanyolt és színháztudományt tanult, jelenleg a Színház- és Filmművészeti Egyetem doktorandusz hallgatója.

Kováts Judit

Béke! Béke! Béke!

(regényrészlet)

A rádió bementa a kapitulációt. A házakon fehér zászló, kitűztük mi is. A mienk lepedőből készült, de annyira kellett sietni, hogy még elszegni sem érkeztünk. Olyan, mintha rojtos lenne. Az ebédelőben vagyunk, amikor kivágódik az ajtó és berobog két színes bőrű katona rohamsisakban, géppisztollyal. A lélegzetünk is elakad, tanáraink megadásra emelik a kezüket, mi engedelmesen követjük őket, de a két katona éppen csak körbepillant, és anélkül, hogy egyetlen szót szólna, ugyanolyan sebbel-lobbal, ahogyan érkezett, eltűnik. A nagy várakozásban ezerszer elképzeltük, milyen lesz, amikor bejönnek az amerikaiak; tankokat, repülőket, visító bombákat, ágyúsót, géppuskaropogást vártunk, de semmi égszakadás, földindulás, és sehol az amerikai hadsereg, csupán a két árva katona, akik azonnal továbbállnak, s mi hitetlenkedve nézünk egymásra: ennyi lett volna az elfoglalásunk?

A békével egyidejűleg kitört a szünidő. Nincs Appell, zászlófelvonás, nincsenek órák, foglalkozások, egész nap a környéket járjuk, bemászunk az elhagyott harckocsikba, teherautókba, s ami mozdítható, elhozzuk. Sok minden hever szanaszét; találunk satut, reszelőt, fúrót, távcövet, sőt, hanglemezeket, a folyón túl, egy bunkerféleségben pedig tömérdek löszert. Boldogok vagyunk a zsákmánnyal, de a boldogságunk nem sokáig tart, mert Klement tanár úr mindent elkoboz, utána pedig fősorakoztat bennünket, és lehord a sárga földig. – *Idióták, hülyék, egy gránáttól percek alatt elvérezhettek, de ha szerencsétek van, és nem haltok meg, akkor is félkezűek, féllábúak lesztek egész életetekre! Ezt akarjátok?* – kiabálja magából kikelve, és megtiltja, hogy bárminek, ami katonai, a közelébe menjünk. És tilos a folyó túlsópartja, a hegy, az országút, a mező, egyébként szabadok vagyunk, mint a madár, de ez a szabadság úgy lenne jó, ha jönne végre a mamától vagy a papától levél, és nem lennék annyira éhes.

Napok óta nincs kenyér. Cékla, lencse, borsó, szárított sárgarépa: Susanne asszony ezekből próbál ehető ételt varázsolni. Leginkább levest, mert zsír és liszt nélkül mást nem lehet főzni. A borsólevesben apró fekete bogarak úszkálnak, képtelenség kihalászni őket, becsukom a szemem, úgy kanalazom. A fiúk megették a fogasztát. Azt mondták, egészen jóízű. Megkóstoltam én is, de rám jött tőle az öklendezés. Gabriel szerint még nem vagyok eléggé éhes.

Mi itt törvényen kívüliek vagyunk. Szlovákiából jöttünk, de Szlovákia nincs többé, és mi nem vagyunk sem szlovákok, sem birodalmi németek, hivatalosan nem is létezők. Nem kapunk élelmiszerjegyet, márpedig anélkül nincs kenyér, és nincs semmilyen ennivaló, kénytelenek vagyunk magunkról gondoskodni. Organizálunk. Gombászunk, pitypangot, csalánt szedünk, madártojást keresünk, portyázunk a városzéli kertekben, letaroljuk a sóskát, kihúzzgáljuk a retket, lopjuk a cseresznyét, csikkekre vadászunk és kukázunk az amerikai parancsnokság körül. Az amik kukája igazi kincsébánya: csirkehát és szárny, mert ők a csirkének csak a combját és mellét eszik,

Kováts Judit Író, a Felicitér Kiadó vezetője. Nyíregyházán él. A *Megtagadva* (2012) és *Elszakítva* (2015) című regényei a Magvető kiadónál jelentek meg.

és megesik, hogy tényérnyi disznósültet halászunk ki. Ragad a kosztól, de nem számít, Gabriel a bicskájával fölvégja, dobókockányi falat jut, ha lassan rágjuk, tovább élvezük, mondja Gabriel, rágjuk, forgatjuk a szánkban a kockányi húst, Otto szégyenlősen bevallja, hogy ő lenyelte egyben, én büszke vagyok magamra, amiért fékezni tudom a mohóságom.

A kenyér mindennél jobban hiányzik, de azt nem lehet organizálni, legföljebb koldulni. Már nyitáskor odaállunk valamelyik pékség elé, és azt hajtogatjuk, hogy „*egy kis kenyeret, egy kis kenyeret!*”. Kántálva, mint szenteste, betlehemezéskor. Nekem először nehezen ment, csak motyogtam, és képtelen voltam könyörgésre nyújtani a kezem. Gabriel morgott, hogy korgó gyomorral fekszünk le megint, és akkor eszembe jutott otthonról Janika, aki ha esett, ha fújt, minden pénteken, úgy déltájban megjelent a küszöbünk előtt. Őt kezdtem utánózni, hangomat elváltoztatva, az ő hangján kunyeráltam, közben a mamát láttam, ahogyan nyújtja a kenyeret felém. A bajor pékek azonban korántsem olyan jószívűek, mint a mama, legtöbbször szitkokat szórva zavarnak el, de én meg sem hallom, miket kiabálnak, azt játszom, hogy színész vagyok és ez csak egy szerep, amit ha jól játszok, ennivalóval jutalmaznak.

Koldulunk a pékektől és koldulunk az amerikai katonáktól. Az amik magasak, kerekképűek, kiabál róluk a jóllakottság. Gumitalpú cipőjükben puhán, könnyedén járnak, nem is járnak, inkább surrannak, amolyan földönkívülieknek tetszenek. Délutánonként csapatostól ülnek kint a Bürgerbräu teraszán, előttük sör, perec és kolbász, illatuktól összefut a nyál a szánkban. Azonban az amikat csak nézzük, mert nem tudunk angolul, de ők jobb szívűek, mint a pékek, sokszor a nézés is elegendő. Egyedül az a baj, hogy mint kutyának a csontot, úgy dobják a perecet, és nem mindig sikerül elkapni. Azért földesen is finom.

Organizálás, koldulás, lopás: mindennapi elfoglaltságaink. Már én is loptam. Először csak úgy, magától történt a dolog. A Ludwigstrassén, a pékség előtt nagy kosarakban sorakozott a kiszállításra váró kenyér, szép, pirosra sült veknik, illatukkal megtelt az orrom, korogni kezdett a gyomrom, s akkorákat nyeltem, hogy rám jött a csuklás. A pék és az inasa éppen rakodtak, szándékosan rájuk sem néztem, úgy kerültem meg a kocsit, a kenyér illata az orromban, íze a számban, nem emlékszem, mikor ettem utoljára ropogós héjú, fehér bélű, foszlós kenyeret, csak meg kellett fordulnom, és két lépést visszalépnem.

A pék először észre sem vette, hogy az egyik kosárból kikaptam két veknit, amikor ráeszmélt, már futottam, ahogy a lábam bírta, a pék az inast szalajtotta utánam, és mindenfélét kiabált, de én csak futottam, keresztül az átjárókon, sikátorból sikátorba, addig futottam, amíg az inas lihegését már nem hallottam. A katolikusok úgy tartják, hogy ennivalót lopni nem számít bűnnek. Azért ezt nem fogom sem megírni, sem elmondani a mamának, és soha senkinek.

Ünnep a hétfő: a két vekniből nagy, körbeszelet jut mindenkinek, és ünnep a kedd is: a fiúk egy kacsával állítanak be. Csak úgy szembejött velük az úton, ezt mondják Susanne asszonynak, aki nem kérdez semmit, szárnyánál fogva megragadja a sápizózó kacsát, viszi a konyhába, és megfőzi levesnek. Azért levesnek, mert úgy lehet igazságosan elosztani. A húst lefejtí a csontról, a zöldségeket julienne-re végja, annyira finom, hogy belefájdul a fejem.

Megeszünk mindent, ami ehető, és ellopunk mindent, ami mozdítható. Hogy eredményesebbek legyünk, csapatba szerveződünk. Gabriel a főnök, ő a legidősebb, legerősebb és legoko-

sabb, mindenben hallgatunk rá. Megalkotjuk a szabályokat. A főszabály, hogy feltűnés nélkül, éppen csak annyit, amennyire feltétlenül szükségünk van, és amennyivel gyorsan el tudunk futni. Kiosztjuk a szerepeket: vannak figyelők, végrehajtók, staféták és értékesítők. Az értékesítők adják el a feketepiacon, amit szereztünk. Cigarettaért, dohányért, ami a fő fizetőeszköz. Mindenki fontos, de az értékesítők a legfontosabbak, mert a feketepiacon farkastörvények uralkodnak, s nagyon észnél kell lenni, nehogy kihasználják a fiatalságunkat, és becsapjanak. Gabriel a fő értékesítő, de Pepi és Otto is vele szokott menni. Mi, lányok szóba sem jövünk, be kell látnunk, hogy bennünket még annyira sem vennének komolyan, mint a fiúkat. Susanne asszony sejti, Erna néni és Klement tanár úr valószínűleg nem tudja, hogy rettenthetetlen tolvajok lettünk.

Az amik a folyton körülöttük lebzselő gyereksereget megszokták, ránk sem hederítenek. A teherautó őrizetlenül áll, a sofőr sehol, Trudi a tér egyik végében, Gabriel vele átellenben figyel. Zilli és én a teherautó körül sétálunk, úgy teszünk, mint akik elmélyülten beszélgetnek, valójában Trudi és Gabriel között cikázik a szemünk. Pepi is közelebb merészkedik, már hárman sétálunk, egyszer csak Gabriel meglengeti a karját, a jelre Ziliivel bakot tartunk, Pepi egy ugrással fönt van a teherautón, húskonzervek garmadában, gyorsan be a hátizsákba amennyi csak fér, de van itt még cukor is, áhíttal, mint egy imát, úgy mondja Pepi.

- Miben van?
- Zsákban.
- Honnan tudod, hogy cukor?
- Mindenki tudja, hogy a sugar cukor!
- Nehéz?
- Mit kérdezgettek annyit, mondjátok, mi legyen?

A cukor nagy kincs, a feketepiacon aranyáron mérik, de a hátizsákban nem fér, kézben meg feltűnő, *hagyjuk vagy vigyük?*, nekünk kell eldönteni, nem szaladhatunk oda a többiekhez meg tanácskozni, Zillivel egyszerre mondjuk Pepinek, hogy adja le azt is! Takaros kis zsák, megvan vagy tíz kiló, meggazdagszunk belőle, vagy ha azt mégsem, egy darabig lesz mit enni, de se Erna néni, se Klement tanár úr nem tudhat meg semmit, titokban kell eladni és okosan vásárolni, *képtelenség!*, a felnőttek nem hülyék, nem állíthatunk haza olyan mesékkel, hogy már megint szembe jött velünk az utcán egy kacsa, vagy, hogy teljesen véletlenül találtunk egy kis zsírt, kenyeret, lisztet, *hát akkor hogyan csináljuk?*, a húskonzervet nyugodtan odaadhatjuk Susanne asszonynak, ő nem sokat kérdezősködik, ha netalán mégis, majd azt mondjuk, hogy az amiktől kaptuk ajándékba, a cukorral azonban nem kapkodunk, végül is van időnk jól megfontolni, hogy s mint legyen vele.

Tévedtünk. Nincs időnk. Már másnap lebukunk. Az amerikaiak Klement tanár urat veszik elő, de hála neki, jóra fordul a dolog: a Führer után Mr. Crossnak, a 8. hadsereg tisztjének pártfoglaltjai leszünk. Kapunk élelmiszerjegyet, azon felül sűrített tejet, tejport, a már ismerős húskonzervet, igazi teát és kávé is. A sok földi jónak azonban ára van: azon kívül, hogy megígérjük, nem lopunk többé, Mr. Cross utasítására angolul kell tanulnunk, és meg kell néznünk egy filmet a koncentrációs táborokról.

– Van-e mondanivalónk? – kérdezi Mr. Cross a vetítés végén. Hallgatunk. Hosszú percek telnek el, Mr. Cross velünk hallgat.

– Erwinből, a te Führer-fiókádból is könnyen zsidóhóhér lehetett volna – dörmögi a hátam mögött Gabriel.

– Mit mondasz fiam? – Mr. Cross nem ért németül, de Gabriel megvonja a vállát, és nem válaszol.

– Hogy mondhattál ilyet? – rontok neki, miután Mr. Cross elbocsát bennünket.

– A Reichsführerschule végzőse volt, nem?

– De mi köze a zsidókhoz? A frontra vitték! Lehet, hogy megsebesült, vagy elesett!

– Ha elesett, hát elesett. Mít fáj az neked?

– Tegnap ő, holnap te, és te kinek fogsz fájni? – de már rohanok, nem akarom, hogy Gabriel és a többiek lássák a kétségbeesésemet, amiért kimondtam azt, aminek gondolni sem szabad még a lehetőségét sem.

Gabriel a nyomomban, szó teremti a valót, visszacsinálom, visszavarázsolom, *Erwin él, igenis él!*, kiáltom hátra, úgy futok, mint a nyúl, Gabrielnek esélye sincs utolérni, kemencében hamu, barakkok tövében csontváz-emberek, nincs arcuk, testük, már nem is emberek, Ida derékig érő vörös copfjával, Hanna a száz szeplőjével, Edu, Lipu, Sára, Stefan, Toni, az osztályból összesen heten, a gimnáziumból nem tudom, hányan, de sokan, nagyon sokan, sajnálom, sajnálom, nem tudom elmondani, mennyire sajnálom, hogy olyan könnyen tudomásul vettem, ami történik, és elfelejtettem őket.

Már olvadt a hó, csorgott az eresz, amikor reggel, iskolába menet megpillantottam a cipész-mester házát elcsúfítva. Hirtelen nem is értettem, mit látok, leléptem a járdáról, és az úttest közepéről bámultam a három óriás, fekete Dávid-csillagot és az emberfejeket – magas homlok, horgas orr, beesett szemeödrök: úgy néztek ki, mint valami halálfejek –, harsogó ZIDI felirat koronázta meg őket. Reggel megrémültem, délután, hazafelé az iskolából, már nem léptem le a járdáról, és mentem az utca közepére, másnap, harmadnap épphogy fölpillantottam a ház homlokzatára, utána már azt sem, fekete csillagok, halálfejű zsidók beleolvadtak az utca képébe. De mit tehettem volna? Nem moshattam vagy vakarhattam le a falat, és nem akadályozhattam meg, hogy elvigyék őket! Az iskolából egyik napról a másikra tűntek el. Nem tudtam hogyan és hová, de tudtam, hogy deportálták őket. Tudtam Dezső bácsit, a fűszerest, Teichner doktort, akinél születtem, és tudtam Goldstein Gyurit, a Wein textilgyár hivatásos és a papa szívességi sofőrjét is, akit munkaszolgálatra vittek. „*A zsidóknak egyszer az életben meg kell ismerniük a tisztességes munkát!*” – írta az újság, de nem gondoltam, hogy ez Késmárkon bárkire, pláne Gyurira vonatkozna, hiszen nála jobb sofőr nincs is a világon, az autója belülről olyan, mint a patika, kívül meg hasra esik rajta a napsugár, de Teichner doktor is éjjel-nappal dolgozik, többet van bent a kórházban, mint otthon, mert a gyerekek összevissza jönnek a világra.

Annak ellenére, amit a filmen láttam, azért reménykedem, hogy szeptemberben, amikor újra indul az iskola, az egész osztály ott lesz a tanévnyitó istentiszteleten, és azt is remélem, hogy Goldstein Gyuri is megmenekült, és amikor találkozunk, felajánlja, hogy elvisz Lőcsére vagy Poprádra, mert éppen arra van útja, és még azt is remélem, hogy Dezső bácsi a csemegepult mögött áll, és Teichner doktor amikor meglát, széles karmozdulattal messziről integet, mert múlhatnak évek, évtizedek, ő számon tart mindenkit, aki nála született.

Szakítottam a csapattal, nem megyek velük organizálni, gombászni, horgászni, a várban csatangolni, nem megyek velük többé sehová. Még a Predigstuhlra sem. Nem akarom látni Zillit, Trudit, Gerlindét, és a fiúkat sem, senkit nem akarok látni, nem akarok itt lenni, nem akarok Lagerkind lenni, a régi életemet akarom, haza akarok menni! Illik, nem illik, kötelesség, lelkiismeretesség, azt akarom, hogy a mama újra dresszírozzon, a papa meg csitítsa: hagyja szívem, mégiscsak gyerek! Ha hírt kapnék felőlük, akárcsak hallomásból, valaki idegentől egy morzsányi hírecskét, vagy jönne végre valami, egy levelezőlap vagy egy távirat, jobban tudnék örülni ennek a hülye békének! De Reichenhall mintha egy sziget lenne valahol az óceán közepén, a világtól elvágyva, nincs posta, telefon, vonat, nincs semmi, még postagalamb sem, hogy fognak így engem megtalálni?

Amerikai delegáció érkezik, hogy ellenőrizzen bennünket. A nemzetiségünket. Hogy németek vagyunk-e? Alighogy elmennék, teherautók állnak meg a villa előtt, azért jöttek, hogy a cseh határra vigyenek, mivelhogy mi most már csehszlovákok vagyunk. *Ehhez nem asszisztálunk!* – tiltakozik Erna néni és Klement tanár úrral tüntetőleg kivonul a kertbe. Bennünket azzal nyugtat, hogy ne féljünk, semmit sem tudnak velünk csinálni, nem fogdoshatnak össze, mint a csirkéket. Nem félünk. Az amerikaiak bosszúsan is barátságosak, és miután tanakodnak egy sort, elhajtanak. De nincs nyugtunk, másnap ismét visszajönnek egy századossal, aki megint csak a csehszlovák állampolgárságunkra hivatkozik. Nincsenek olyanok, hogy csehszlovákok, csak csehek és szlovákok, de mi egyik sem vagyunk, mi szlovákiai németek vagyunk, szlovák állampolgársággal, magyarázza Klement tanár úr a helyzetünket, de a százados nem érti, miért nem akarunk mi csehszlovákok lenni? – *Ezt a szlovákoktól kellene megkérdezni, akik miatt ezeket a gyerekeket evakuálni kellett, és akik miatt a szüleik is elmenekültek Szlovákiából, úgyhogy nincs kihez visszaküldeni őket!* – valami ilyesmit válaszol a tanár úr, aki olyan jól beszél angolul, hogy elviszik tolmácsnak. Csak este jön haza, mond nekünk valami vicceset, majd félrehúzódik Erna néniel, és hosszan beszélnek. Nagyon szeretnénk tudni, hogy mit, de bárhogy hegyezzük a fülünket, nem sikerül semmi értelmeset elcsípni a beszédükből. De látni látunk! Erna néninek lángol az arca, a tanár úrnak meg a szeme, ahogyan Erna néni nézi. Nyilvánvaló, hogy szerelmeseik. Titkolni próbálják, pedig nem kellene. A szerelem nem tilos, különben is olyan régen élünk összezárva, hogy úgyis tudunk mindenkiről mindent.

Az amik mosolyognak, nyájasak, de hajthatatlanok: 40 nap haladékot adtak. Azalatt kellene megtalálni a szüleinket, és értesíteni őket, hogy jöjjenek értünk. Akikért nem jönnek, azokat a határidő után átteszik a cseh határon. De nem kell félni, Klement tanár úr és Erna néni végig velünk lesz, és ha úgy alakul, Késmárkig kísérik, akit szükséges. 40 napja van a papának vagy a mamának, hogy megérkezzen! Jézus 40 napig volt a pusztában. Alig járnak a vonatok, de 40 nap alatt akkor is el lehet jutni bárhonnan ide! A papáéknak kereken egy hónapig tartott az útja Késmárkról az Óriáshegységbe, amikor tavaly decemberben evakuálták őket, de akkor tél volt, bombáztak és lőttek. Most június van és béke.

Géczi János

Példázat

Új térbe és időbe lépve, pörén,
 a kolostor kapujában áll haj-
 zuhatagban, az arca incarnáta,
 pírban fürdő, a virág viseli
 őt s egyben ő képviseli a rózsát.
 Kolompot ráz, bebocsájtást kérve.
 Egyetlen nappal múlt el a tizedik
 század, idekanyarog a füstje,
 a tűzszag átbúzik s a talpnyomába
 még szenteltvíz nem gyűlt fel, sem másik
 taposás. Az épület masszív és ódon,
 zarándokot fogadó, ha Rómába
 vezet az útja, s ha onnan északnak,
 hazafelé halad. Az istennő
 a testet öltötte pusztán magára,
 tőkélyre valló, arányos bármely
 részében, tulajdonságában, s mint az
 égi város, Jeruzsálem drága-
 köve, ragyogó. Fedetlen szebb mellén
 hársfalevél topáza, oda az
 ág tapasztotta, mely alól kilépett
 hajnalban, ha már a lombjával a
 fa fel nem ruházhatta. Fejtetőjén
 teleholddal, bakszagú csuhában,
 arcán a rettenet ráncaival egy
 szerzetes a torlasz. Nem léphetsz be,
 ki a könyveink szerint nem vagy. Venus
 afelé bök, ahol a köpenyen
 dús a dudor, korhol: a könyveitek
 szerint, ami belőled, fura szer-
 zet, előágaskodik, ugye, te, a
 megdicsőülés mennyébe vágó,
 az nincs? S hogy fogasként ráaggatom a
 ruhámat, letörhető-e azzal?

Géczi János 1954, Monostorpályi. József Attila-díjas író, költő, képzőművész, egyetemi oktató, tanszékvezető, kutatásai az élettudomány-történet, művelődéstörténet, neveléstörténet, szimbólumtörténet körében mozognak. A veszprémi Séd folyóirat főszerkesztője.

Simon Adri

Örökgyenvíz

Újra lélegezni újból engedni maguktól
formálódni a mozdulatok geometriáját
hagyni történni az életet az évszakokat
a visszatérést az örök újrahasznosulást
a gyerekkor űrmély kútjába hullani

Partot ért ívlámpák alatt folyini át a fénybe
az útkereszteződésekben széttárt karral
háromszor megfordulni mondhatatlan
szavakat hallani mifelénk sosem látott
színeket látni pedig már beesteledett

Zárják el a közkutakat csapot mindre
mert pocskékba megy a víz elfolyik az idő
azt hiszik örök a fiatalság a gyógyulás
ezek aztán hisznek itt a mozdulatlan
örökkévalóságban az örökgyenvízben

Elfogytak az emberek s már tisztaság
van és hideg az ünnepi bazársoron
inkább a lófejes szilveszteri maszkot
akartam de azt hitted viccelek pedig
abban akartam moziba menni veled

Simon Adri 1974, Szeged. 2014-től a Holdkatlan szépirodalmi és művészeti portál szerkesztője. 2015–16-ban az Alexandra, 2016-tól a Magyar Napló Kiadó és az Orpheusz szöveggondozója. 2017 májusától az Irodalmi Jelen kritikarovatának szerkesztője. Kötetei: Komplemente (2010), Földerengés (2015).

Hó, zivatar

Nem kérdezed meg hogy hát te
hózivatarban bringával mentél
másnak nem mondanám el és
mást nem is nagyon érdekel
viszontagságos volt az út
tűpárnák verték arcom-szemem
s a Deák téren ahol úgy döntöttem
lelakatolom most már a bringát
fél órát vártam vacogva a kínai
delegáció miatt arra sem járó
buszra (pedig a kínai kormányfő
már kerek egy napja nincs is itt)
Végül újból eloldottam a
bicót és vissza a Nagykörútra
a jégzuhogásban ott kötöttem
le végül és villamosra szálltam
Nem olyan érdekes történet ez
de azért elmesélném neked
bár nem tudtál a hózivatarról
mert átaludtad az egészet és
álmodban meteoreső hullott
városokat rombolva földig
verítékben fürödve keltél
örültél hogy csak hózivatar volt

Jónás Tamás

El ne

Ki munkájának rabja, borzaszt,
és borzasztó, ki lusta, leng,
és megvetem a hórihorgast,
ki lent lépked, de orra fent.

Ruháját az, ki válogatja,
köszöntésre sem érdemes,
s kinek egyetlen drága rongya
sincsen, szememben nem nemes.

Ki hangos dalra járja táncát,
a feltűnően viszketeg,
de annál sincsen senki árvább,
ki nem fúj folyvást éneket.

Unott a bölcs, és meg se szólal?
Csendjét kacagva fújom el.
Vagy folyvást röfög, mint az ólban
az éhes disznó? Bújjon el!

Nekem, virágom, nincs, ki tetszik.
Tükörképem milyen ramaty!
S bár rábeszelnélek napestig,
hogy hagyj magamra, el ne hagyj!

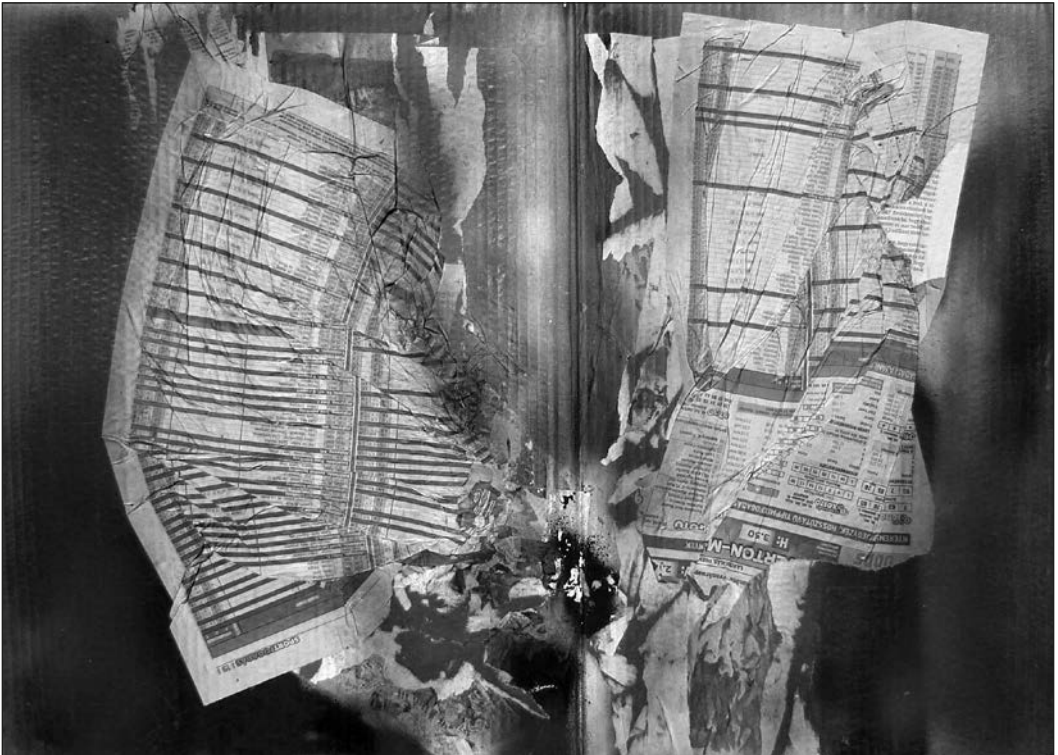
Földrajz, vízrajz

Néhány fiatal óceán magába engedi az öreg patakokat.
Néhány nem.
Őket a madarak és a halak terelik egybe.
Pisztrángok hegyi útja, madarak búvárkodása.
Olykor az elnémult folyók megszédülnek a hidak alatt,
és kiköpik azokat, akiket örvénnyel zártak magukba,
hogy ne a tengerek az iszapba,
hanem az emberek rejthessék őket a földbe.

Jónás Tamás 1973, Ózd. Aegon-, Artisjus-, Arany János - és Zelk Zoltán-díjas író, költő. Legutóbbi kötete: Törzs (Magvető, 2016).

Gorunului

kortalan vidék
 pályázatot nyújt be a földünknek az ég
 kopasz kényelmetlen férfihadserég
 ítéletben fázik soha nem remeg
 labirintus házak áztatják föld alá lábaik
 kivéedik a meglepetések támadásait:
 potyog a vakolat
 templomot hasogat
 egy asszony tekintete
 két gyerek a lába
 ha engedné még akkor sem néznék bele
 nem olvadnék bele már ebbe a tájba
 csak nézem mint az orgonák
 szédelő tavaszát
 innen nézem pislogva
 mi lesz odaát
 kiskondás, akit elveszített a féltett kiskonda.

Benke Józsefné Erdős Margit: Remény (karton, vegyes technika)

Csapó Angéla

Észlelés

Nézzé, én tudom, hogy maga
nem létezik, hogy nem jön el,
hogy a romantika nem pálya,
életműfajnak választani tiszta
szívás. Költő és forradalmár,
meg ilyen rég devalválódott
ideák, eltévesztettem a századot,
anakronizmus vagyok testet
öltve, de higgye el, már rég
nem hiszek bennem.

Szóval, igen, én vagyok, akit keres.
Igazából nem tudta, hogy. Hát én se.
Hogy még élek. Türkiz minden.
Valamiféle szenvedély. Tudjuk,
hogy ilyen nincsen.
Holnapra leperget, mint kutya
a vizet, habokból fölmerült
vízi szörnyet, kinek nemléte
bizonyítva van. Én meg,
ahogy nézem, már megint
ott nem leszek, ahol maga nincs.

Antiszonett

Az öröklétet nem igénylem, Kedves.
A szíved se add ide, csak osztatlan figyelmed.
Ne riadj meg, nem tervezek hosszabb távra,
Nem kell a mindig is, a soha még, az utána.

Nem kell, hogy belém halj, nyugodtan felejts el.
Jó az úgy, ha holnap az új nap nélkülem kel.
Ez itt nem romantikus, s nem fejlődésregény.
Nem vagyok se angyalod, se híved. Csak: én.

Nem vagyok senkid és nincs rám magyarázat,
de akarom, hogy bennem viszonzod a vágyat,
s ha már beléd akadtam és nincsen rád vigasz,
legyél. Ne az igazi, de legalább egyszer igaz.

Ne légy enyém. De ha ágyba bújsz velem,
viseld el, hogy a lelkem is meztelen.

Csutkai Csabáné: Ablakaim (fotó)

Tamás Dénes

(osztályozás)

Hirtelen éles csattanás hangzik fel a sötétben.

Mintha felfüggesztődött volna az idő néhány pillanatra, megkésve gyereksikoly tépi szét a csendet. Fuldokló, taknyoló zokogás erősödik ki.

Valami még sincs rendben. Nincs is sötét, a hálóban fel van kapcsolva a villany, az emeletes ágyak, mint odadermedt lávabuckák állnak az erős fényben. Mint egy örökké tartó délelőttben, szépen kisimítva vannak elrendezve a narancssárgás ágyterítők rajtuk. Otthonos, víz alatti ragyogás borít be mindent. De ez sem így van. Nem lehet üres a szoba. Mindenkinek itt kell lennie, a pokrócok, a súlyos takarók, az orosziacos vagy házilag összefércelt hálósákok alatt meglapulva, a napközbeni izgalmaktól izegve-mozogva, nyugtalanul forgolódva, az éjszaka elnyugtató simogatására várva. Miközben hatalmas szökellésekbe kezd a tigris a határtalan térben. Meleg, zsidongató a közelség, a tágulás. Odaszív, elsimít, felold teljesen. Mégsem. Árny suhan végig a szobán. Valami mozog a hatalmas mozivászon hátterében. Nyugalanság a szemhéj redőzete mögött. Ekkor hangzik fel a csattanás.

Ekkor vágja Kápé Ropit pofon.

Nem lehet ennyire megalázni mindenkit. Nem lehet őket semmibe venni. Hiszen már tízedikesek, mind a tizenketten, már nem fikák. Mögöttük van a furcsán elszakató első év, a papucsongorával, arca kapott papucsával, az „astupă gaura” lebegtető félelmével, Günti féle vigyázzállással, az avas szalonna öklendező ízével. De benne vannak az évben a frissen szövődő barátságok, a szétugrált, szétizzadt rock koncertek, rock estek, a nyálcsorgató üldögélések a sulii előtti kerítésen, az érzékeket kiforgató smárolás a Hargitán, Flóra nyakán pulzáló napfolt, közelségének őrzítő bizonytalansága. Megalázottságok és megdicsőülések fel-alá liftező sokasága, most ezek értek véget, végre nagyok lettek, másodéves bentlakók, új lehetőségekkel, új étellel maguk előtt, aminek csak egyetlen szabálya van: még nem papucsolhatnak, de őket sem papucsolják. A papucsolás, ahogy a parancsolgatás, a fikák ugratása is csak a következő évben kezdődhet majd el, még nem jött el az ők idejük, most csak szabadok és tapasztaltak, lekezelő pillantásaikkal követik Hevi és Vatta, az új fikák botladozásait, ahogyan kora reggel a fémtálcákkal egyensúlyoznak Nyugi és Tüske ágyai irányába, elégedetten és egy kicsit borzongva nézik, nem szólnak közbe, legfeljebb bajtársiasan odavigyorognak mikor Günti borvizért szalasztja őket az út túloldalán lévő alimentárába, vagy tanácsot osztogatnak nekik tusolás közben, hogyan lehet a kiszámíthatatlan Kápé kedvébe járni.

Ebbe a szárnypróbálgató magabiztosságba robban be a pof.

Mintha éjszaka lerántották volna a pokrócot a maszturbáló testről. Mihály röhögő feje tűnik fel egy pillanatra a vécéfülke fehérre meszelt elválasztó falának tetején. Egyből összezsugorodik a vágy a kezében.

Összemegy, kicsi lesz, védtelen, hazug.

Tamás Dénes 1975, Sepsiszentgyörgy. Író, kritikus, esszéista, a csíkszeredai Sapientia EMTE kommunikáció szakának tanára. Eddig megjelent kötetei: Honfoglaló esszék (Korunk–Komp-Press Kiadó, 2013) és Minden egész... (Lector Kiadó, 2016).

Tüske ötlete volt. Más ki se találhatta volna. Megint a faasztal mellett ül, a térdig érő, szarvasbőrutánzat kabátjában – ritkán veti le magáról. Egyik kezét széttartott újakkal az asztalon nyugtatja, másik kezével pedig rámarkol a hosszú, fémnyelű vadászkésére, azt döfködi egyre gyorsuló mozdulatokkal a széttartott újak résein keresztül az asztal lapjába. De van, amikor nem csinál semmit, csak ül az asztal mellett, lábait az asztal élén pihentetve, a széket kicsit hátradönti, két lábon inogtatja maga alatt, miközben finom ívelésű ujjával játszadozik; a hüvelyujjára nyomva ujjbegyeit, izületeit pattogatja. „Primadonna, prima primadonna, kétségbe ejt ez a semmi.” – az LGT egyik dalát dúdolgatja lazán maga elé. Néha élesen, hisztérikusan felröhög. Soha sem lehet tudni, mi jár a fejében.

„Osztályozzuk egymást” – böki ki váratlanul. Adjunk jegyet, egytől tízig. Kinek mit jelent a másik, mennyire fontos, mennyire érdektelen, utálatos. „Mondd, mennyit ér az ember, ha bűntelen, de gyenge” – patetikus, remegtetett hangján Retek kezdi áriázni „azistvánakirály” sorait. „Oly távol vagy tőlem, és mégis közel”. Hangja előhívja a többieket. Hirtelen mindenki megjelenik, mind a huszonnégyen ott tolonganak a szobában, este lehet már, esetleg vasárnap késődelután, amikor a hazautazók már visszatértek otthonról, mindenféle jóval felpakolva. Mindenki csupa vigyor, kacagás, vidám, izgatott csevej tölti ki a teret, megy a lökdösődés, a szőnyegen való birkózás, az egymás heccelése. A sarkokban kupaktanácsok vannak összegyűlve, hogy kibeszéljék a lányokat, elhencegjék a legújabb hódításokat, a fergeteges piálásokat és koncertélményeket. Csillognak a szemek, hevesen gesztikulálnak a kezek, az arcokat sóvár pír borítja. Közben egymást masszírozzák, maguk számára is észrevétlenül egymás karját, hátát, combját simogatják, lapogatják. Mégis a legjobb csak úgy felheveredni valamelyik ágyra, összekulcsolni a kezeket a tarkón, elengedni a fáradt testet, s hagyni, hogy magához szívja a csontokat az ágy ruganyos puhasága, nézni a többieket, élvezni a zsvajt, a mozgást, az össze-vissza hullámzást.

Maguk között vannak. Végre megszabadultak a felnőttektől. Az apáktól és az anyáktól, a tanároktól, az otthoni elvárásoktól, az iskolás egyenruhától, a mindig félrecsúszó, bogra kötött nyakkendőtől. Vége van az örökös rendreutasítgatásnak, az unalmas kérincselésnek. Végre maguk lehetnek. Hajat tudnak növelni vállig, vagy ahogy Hajaska és Hevi, le egészen vállközépig. Kihagyhatják az esti fogmosást, de a lábmosást is, csak Kapé ki ne szimatolja. Kiszabadultak a lakóhelyeikről, a szűkös, poros falukból, az otthoni egyedüllétből, megkülönböztetésből, már nem kell a félelmetes, girbe-görbe utcákon talpalniuk, már nem követik lépteiket néma tekintetek a befüggönyözött ablakok mögül. Az övük az egész város, a temető, a lacto-bár, a cukrászda, a tágas Kossuth, a Siculus, a városvégi strand, le egészen a Dzsungelig, ahová gyakran lógnak el Hajaskával a szilenciumról hálbás söröket inni, vagy beszabadulnak a Metálba Mihálllyal, Alfréddal, felhajtani két pohár vörösbort. De a környező dombok is értük vannak, a lapos tetejű Budvár, a közeli Kerek-erdő, a sziklás Szarkakő. Megszabadultak a gyöttrődésektől, az állandó bizonytalanságtól, az apró, de annál jobban fájó megaláztatásoktól, csúfolódásoktól, „mi van Klapec?”, amit a nagyobb fiuktól kell elszenvetni. Mert ilyenkor még Kápétól sem rettegnek, ő is közéjük tartozik, ahogy a nagyok mind: Szécsi, Günti, Retek és Szálka. Sőt Szálkát el is lehet akasztani járás közbe, hadd puffanjon hasra, úgy se csinál semmit, legfeljebb megpapuscol. Nevetséges, ahogyan fel-alá lóbálja hosszú karjait. Igaz, félnek Bélabától, hogy beleskelődik a lefüggönyözött ajtóablakon, hiszen ha rajtakapja őket valami disznóságon, csak kioszt egy-két atyait. De legtöbbször ő is csak megértően mosolyog a bajsza alatt, miközben aprókat köhincsel; csillognak apró gombszemei. Tudja, kell a tér, a szabadság ezeknek a

betöretlen csikóknak, valahol ki kell robbannia, le kell vezetődnie a felgyülemlett adrenalinnak, a mind fel-felhorgadó, gyermekteg baszdühnek.

Osztályozzuk egymást. Adjunk jegyet. Egytől tízig.

Mintha olyan egyszerű lenne.

Hiszen mivel, hogyan lehet megmérni a barátságot? Hányast lehet adni Mihálynak, Alfrédnek? Hát a metronóm pontosságú Cikának. Vagy Öregnek, Madárnak, Atesznek, akik soha nem bántottak senkit, mégis valahogy érdektelennek hatnak. Mennyit ér Ropi, akit sohasem lehet tusolni látni, mégsem bűdös. De ott vannak a vagányok, a nagyszájúak, Hajaska, és a legjobb barátja, Ottó. Ők mennyit érnek? Maga Tüske, és a tőle elválaszthatatlan, medvemozgású Nyugi. A fikaként is pöffeszkedő, keltészaszagú Vatta, meg az állandóan izgő-mozgó, dörgölöző Hevi. Retek átmenőt kap, de nem is, egy hatost csak megér. Szécsi feltornázza magát nyolcasra, főleg ha továbbra is kínálgatja omlós téisztáit. De mennyit adjon Kápénak, akire még az egyes is túl soknak tűnik? De tízest is adhatna, fut át a fején az abszurd gondolat. Ő mintha kívül lenne minden osztályozáson. Különben is, vajon hogyan fogadná? Felidegesedne-e? Merné-e újra bántani? Csúszkálnak ide-oda a számok. Csúszkál ide-oda minden.

Nem jobban, mint amikor kiderülnek a jegyek.

Karikák helyet számok úszkálnak a levegőben.

Hetest kapott Mihálytól. Alfrédétől nyolcast.

A legjobb barátaitól.

„A számok nem hazudnak” – jut eszébe Tuzsi, a matektanár annyiszor hangoztatott igazsága. Ő kilencst adott nekik. Érezte, lötyög valami a barátságukban. De nem hetest és nyolcast. Mint egy akárkinek. Mint aki nem számít. Mintha kinézett volna egy pillanatra az életéből. Mintha felülről látta volna magát. A többieket. Túl sok lett hirtelen a fényből. Talán erősebbre kapcsolták a világítást a szobában. Szinte szétszalazható pászmákban omlik alá a sárgás fény. De valahogy a szoba is megdől, elferdül, mint egy viharzó tengeren bukdácsoló hajó fedélzete. Ők pedig ott állnak ebben az elferdült valóságban, teljesen lemeztelenedve, szinte csontokig átvilágítva, ki fennebb, ki lennebb a lejtőn, egymástól elválasztva, végletesnek, felszámolhatatlannak tűnő távolságra egymástól. Csak a szemek élnek, parázslanak, pásztázzák a szobát, méregetik az egymást közt befagyott távolságokat, a megszülető, kibírhatatlan idegenséget. Miközben sziszegő, suttogó hangok közvetítik a háttérben: „Ropi egyest adott Kápénak”, „Ropi egyest adott Kápénak”.

Visszhangzik a tér.

Megint csattan a pof a sötétben.

Meg kellene szólalni, tiltakozni kellene. „Mondd, mennyit ér, ha készül véres küzdelemre?”. De ehhez legalább meg kellene mozdulni. Nyomja lefele a testet az ágyba a sötét. Miközben magával vitatkozik. Mert jól tudja, megérdemli Ropi. Na nem az egyes miatt, hanem mert elárulta őket. Elmondta otthon, mi történik a bentlakásban. Az ugráltatást, a pofokat, a papucsockat, mindent. Felfedte a titkukat, kivitte a székényüket a nagyvilágba, a szülőknek. Megtudták, a fiacskáik nem csak tanulni járnak ebbe a messzi városba. Más is történik ott, valami szégyenletes, ami csak ide tartozik, amit még a lányoknak is csak két sör után mernek elmondani. De hova sajnáltassák magukat. Szerencsére Bélábá nem csinált nagy ügyet belőle. Egy hétre kirúgta a nagyokat a bentlakásból, és ment tovább az élet. Csak Ropira égett rá az áruulás bélyege. És különben sem tusol soha. Legalább is, nem lehet soha látni a tusolóban.

És még sincsen rendben a pof. Hiszen be volt ígérve, ahogy lejár az első év, többet nem kapnak. Nincs több papucs. Akkor miért tűrtek eddig, miért hajoltak be a papucsnak, miért mosták fel a szobát, szolgálták fel a finomabbnál finomabb falatokat a „masa împărătească”-n? Miért nem lázadtak maguk is?

Már másodszer omlik össze valami a mai nap során.

Meg kellene szólalni. Szét kellene hasítani az éjszaka burkát. Tiltakozni kellene. Csak nem akar csillapodni a taknyoló zokogás. Hallgatna már el az a kurva Ropi.

Egyre sűrűbbnek tűnik a sötét. Mintha valami mozogna fel-alá benne. Bármikor lecsaphat rá, bántalmazhatja, kiragadhatja az ágyból, azt érzi. Babapózba húzza össze magát a réteges takarók alatt. A paletták résein beszivárgó finomabb sötétség éles kriksz-krasszokat mintáz a szemközi falra. És már tudja: nem fog megszólalni. Senki sem fog megszólalni közülük. Nincs tartása, szinte szétfolyik az ágyon. A gerince helyett valami puha matéria van a testében. Takony. Bármire rá tudnak venni. Tovább reszket a takarók alatt. Átgyúrható, alakítható, felhasználható.

Mindannyian azok.

Benke Józsefné Erdős Margit: Káosz (karton, vegyes technika)

Miklya Zsolt

Varjak

Varjakkal érkezel
varjak lepik
a téli kép előterét
feljebb két távozó alak
anya és lánya
csak a hátukat látni
az útról letérve
gyalogösvényen mennek
a távoli falu tornya felé
az ösvény folyópartra
vagy havas síkra vezet
hó és víz a kép
logikája szerint
eggyé válik
folyó jegén is
át lehet kelni
varjaknak sem nagy ügy
megérkezni a hóba
ellepni a kép előterét
kitölteni az alapozó
vakfoltját a kép
üresében

aranyozott
metszett keretéről
beázás-foltjairól
patinás porrétegéről
még nem beszéltem
arról sem hogy anya és apa
idő előtti halála után
örökségként hoztam el
otthonról a karcot
ott lógott kamasz-szobánkban
vajon hogy jönnek a varjak
két lógó kamaszhoz
egy hűlő családi
ház üresében

Miklya Zsolt 1960, Csorvás. Költő, szerkesztő. Tanítói, majd hitoktatói diplomát szerzett a Debreceni és a Nagykőrösi Tanítóképző Főiskolán. 1997-től a kiskunfélegyházi Parakletos Könyvesház egyházi kiadó szerkesztője és egyik szerzője. 2001 óta folyamatosan publikál irodalmi lapokban. Több verses- és mesekötete jelent meg.

ragaszkodtál
 a házhoz
 örökrészemet
 megváltottad
 üres helyemet
 ellepték a varjak
 anya és lánya távozóban
 csak a hátuk és az ösvény
 vonala írja ki hó és víz
 együvé tartozását

Limerik-hántás

Ropog a tűz, messze süt a vidékre,
 Égő bokra felkúszik a nagy égre,
 Csipketorok, forró szoknya,
 Szeder ága felkapdossa,
 – Látom, nem vagy hozzá szokva! –
 Koromágyon megelégszik, na végre!

Komor ágon harangoz a topánka,
 Ne szaladjon a mezőre, ki árva,
 Esti harmat korán éri,
 Eb az annyát, ha megéri,
 – Az a bolond, aki kéri! –
 Édes jónak keserű lesz az ára.

Boglyán dől el, meddig nő az önérzet,
 Köll-e még a leány, ha már bevérzett,
 Meddig ér a szederinda,
 Szól-e nyáron a kolinda,
 – Gyere föl a toronyimba! –
 Ér annyit a kegyelem, mint a végzet?

Novák Zsüliet

Hámoriék

Részlet a Sárgarigó, darázsfészek, nem is asszony, ki nem részeg munkacímű regényből

Nem is tudom, kit kedveltem közülük a legkevésbé. Az osztálytársam, ifjabb Hámori Alpárt, aki már minden nemű és fajtájú kisállatot, rovarot és bogarat megkínzott az erdőben, az anyját, a gyönyörűséges Mancsi nénit vagy idősebb Hámori Alpárt, akinek távolléte senkiben sem feledtette súlyos emlékét.

Mancsi nénit lényegében mindenki szerette. Különleges képessége az volt, hogy ez a mindenki más döntötte el, miről is szól az ő élete. Lágyan hajlott arra, amerre a szél fújta. Kedves volt, a kért és kéretlen tanácsokat ugyanolyan lelkesen köszönte meg, a rá rótt feladatokat készségesen végezte el. Ez persze nem volt ritka a háború előtt, de utána rajta kívül mindenkiből kihunytt a simulékonyság és irányíthatóság keserédes könnyűsége. Ez az állandóság a két Alpárnak volt elsősorban köszönhető.

Az idősebb Alpár behívólevelének – isten bocsássa meg – mindenki örült. Hatalmas, fekete ember volt, a szemében őrült vadság lobogott. Mintha az egész életet csak így, a bomlott elme határán lehetne érdemes élni. Így dolgozott, ivott és kedvelte avagy gyűlölte felebarátait. Asszonyát olyannyira megszerette első közös éjszakájukon, hogy Mancika utána két hétig nem lépett ki a házukból. Anyám adott be az ablakon körömvirágsírt.

A kocsmának addig kellett nyitva tartania, ameddig Hámori Alpár el nem unta a mulatást és a tréfáit is mindenkinek értékelnie kellett. Mint a forgószél, számunkra láthatatlan okok miatt rúgta ki valaki alól a széket, csapott a formásabb asszonyok hátsójára, vagy kölcsönözte a szer-számokat, állatokat a többi gazdától, akik azután sosem merték visszakérni javaikat, ellenben nagyon hálálkodtak, amikor mégis visszakerült csorbán, életlenül, éhesen hozzájuk. Ennek oka nyilvánvalóan agresszív természetén kívül ereje volt. Két zsák búzát helyezett el a két vállán, amit füttyörészve vitt egyik helyről a másikra, de egy disznó leszúrásából is bolond virscaftot rendezett. Megfogta kését és addig hergelte, bőszítette a kocákat, míg dühödtt visítással szét nem akarták rúgni az ólat. Akkor aztán az ólajtóról rávetette magát a hátára és egyetlen mozdulattal szúrta torkon az őrjöngő állatot. Az egy-két percig még üvöltött, elfeküdt és szeme Hámori Alparra meresztve a tejködbe veszett. Akkor aztán Alpár a porzsölés alatt lekapta a disznó körmét, pálinkát töltött bele és minden igazi férfinak azzal a külső szaruval kellett koccintania, amelynek külsején kopogásra keményedett a hosszú hónapok trágyaleve.

Novák Zsüliet 1983, Mezőtúr. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Vitéz János Karán, kommunikáció és művelődésszervező szakon végzett. Író, újságíró, jelenleg Pomázon él. Disznó vallomások című novelláskötete 2014-ben jelent meg.

Hámoriné Mancika életének tragédiája kirívó, nem hétköznapi szépsége volt. Kalászsárga haja és búzavirágkék szeme mindenkiben a dús, étellel teli augusztus képét idézte föl. Kedvessége és alázata okán pedig egyetlen férfiembernek sem esett nehezére elképzelni, ahogyan Mancika feszes, illatos keblére vonja fejüket. Így aztán amikor Hámori Alpár közölte Mancika szüleivel, hogy elveszi lányukat, el is döntetett a frigy. Mancika véleményét erről senki sem kérdezte, ő pedig tudomásul vette, hogy mi a véleménye.

Nehéz volt okot találnia Alpárnak a verésre. Sokat gondolkodott a dolgon, mert okot találni kell. Miféle barbár ember ütne meg ok nélkül egy nőt? Végül a templomban ülve jött rá a legkézenfekvőbb magyarázatra. Az ablakon besütő fény megcsúszott Mancika szőke haján és szikrákat vetett festői vonásai köré. Feje körül a glória olyan káprázatos volt, hogy a szem nem is tudta látását huzamosabb ideig elviselni, csak lopva pillantottak felé az emberek, akár a Napba, amely hiába van jelen állandóan, a benne való gyönyörködésre az egyszerű halandó teste alávaló és alkalmatlan. Ez a kérdés pedig a templomban ezáltal el is döntetett. Felesége szépsége adott okot Alpárnak a verésre.

Hámori Alpár utolsó magyardülői estéjén meghatottan tapasztalta, hogy az emberek szívélyesen és őszintén, vég nélkül öntögetik poharába a pálinkákat. Még egy disznókörm is előkerült számára, amit hajnalban meghatottan (esetleg elhagyható itt a szóismétlés?) el is ropogtatott.

A kis Hámori Alpár apja távozásakor töltötte be a tízet.

- Fiam, mostantól te vigyázol a ház tisztességére. Cselekedj úgy mindig, ahogyan én tennék és akkor nem hozol rám szégyent! – hagyta rá és egy akkora barackkal búcsúzott fia szép kis fejétől, hogy a gyerek térde megreccsent alatta.

Ifjabb Hámori Alpár furcsa kísérleteket végzett. Szigorúan csak közönség előtt, hiszen ahogyan az idősebb Alpár, ő sem volt barbár, hogy csak a saját öröme cselekedjen.

Cigarettát tett a béka szájába, hogy kipróbálja, valóban képtelen-e az állat kiköpní a dohányt és venni egy mély levegőt. Valóban képtelen volt. A kis béka teste csak dagadt és dagadt, addigi önmagához képest hihetetlenül nagyra, csaknem háromszorosára nőtt a mérete. Csak feszült a bőre, vékonyodott pattanásig, mígnem megadta magát a tágulás rettentő erejének és egy megkönnyebbült robbanásban visszaadta húsát a természetnek.

A legyek három megmaradt lábbal még el tudtak rugaszkodni a repüléshez, kettővel már nem.

A madarak nem tudtak egy lábbal repülni.

A macskák két percet simán kibírnak a víz alatt, hármat csak ritkán, de négyet már nem.

Ahhoz hogy egy elásott tetem helyébe szép fehér csontok költözzenek a földbe, egy tél szűkséges.

Alpár a sors különös játéka folytán édesanyja szalmasárga haját és apja fekete szemét örökölte. Valahogy így képzeltem el Lucifert ősi helyén, a mennyekben. Ilyen kifogástalan fizikummal, magasan, erősen, már-már lányosan szép arccal és érett arany hajjal, amelyből a sötét szem fájdalomra éhesen kutatja a gyengeséget és bűnre való hajlamot. Bizonyos értelemben a kis Alpár tizenhárom éves

korára már rosszabb volt, mint az apja. Ő ugyan nem ütött meg egy embert sem és természetesen nem vált iszákossá, de mesterien keverte anyja báját apja kegyetlenségével, amely az erő új, mindent elsöprő örvözetét hozta létre.

Ekkor, 1945-ben érkezett a papiros, január végén elesett Hámori Alpár a Vértesben. A falubeliek szokás szerint elmentek a Hámori házba részvéteket nyilvánítani. Mancika becsületesen sütötte a süteményeket, a fiát elszalasztotta italért. A vendégek pedig az illendőség kedvéért finom falatokkal kopogtattak be és egy kis bort is hoztak az áldomáshoz. Sütkéreztek a szépasszony szemének tiszta fényében és nyugtatták, hogy hát ez volt Isten akarata, és Isten mindig helyesen cselekszik. Áldott legyen az Úr! Mancika erre kötelességtudóan válaszolta, hogy legyen áldott és szedte a tányérra szívélyesen az ételt, öntötte a poharakba a bort. Végül két hétig tartott a tor. Mancika elfeledkezett arról, hogy misét tartasson uráért, talán, mert erre senki sem hívta föl a figyelmét.

Híre ment a környéken Mancika friss szabadságának, a második hét végén a csendőr kopogtatott a Hámori ház ajtaján. Kitéssékelt mindenkit, mert kicsit sem illendő, hogy a fiatalasszonyt nem hagyják magára gyászában ezek a bugris parasztok. Alpárt elküldte horgászni a Szamosra, akinek legalább egy két kilós ponttyal kellett volna hazamennie, ő pedig a Hámori házban maradt vigyázni a rendet. Mancika pedig azt tette, amihez értett. Szép volt, egyetértő, szalmaszínű hajára ezúttal a villanykörte vetett remegő, angyali árnyalatot, a csendőr pedig elmondta neki, hogy szörnyű dolog a háború és szörnyű az is, hogy ilyen ártatlan, étellel teli asszonyok magányra ítéltetnek, de Mancika csak nyugodjon meg, nem marad férfi nélkül, mert ő, Pallagi András, feladatának érzi, hogy a rá bízott parasztokról erőn felül gondoskodik.

Ezt illendően megköszönte Mancika és miután elhangzott a szó, gondoskodás, végre ismerős helyzet kerekedett. Már nem volt zavarban attól, hogy ne tudná, mit kell tennie.

Bevezette a hálóba a csendőrt, aki megállt a küszöbön. Mancika letette a lavórt a kis állványról a földre, fölé guggolt, bevizezte és bezappanozta a rongyot, amivel megtörölgette szemérmét. Ezután hanyatt feküdt az ágyon, széttett lábbal várakozott, miközben kigombolta köldökéig ingét. A csendőr ekkor két lépéssel az ágyon termett, bevezette farkát az aranyos szőr közé és néhány erős lökés után el is élvezett. Lehengeredett az asszonyról, mellényzsebéből cigarettát vett elő és rágyújtott. Mancika kiment a konyhába, szappanos vízzel kiöblítette magát és hámozni kezdte a zöldségeket a vacsorához. Pallagi András még sziesztázott egy rövidet mielőtt ismét szolgálatba helyezte magát.

- Három nap múlva jövök – mondta elmenőben.
- Természetesen parancsnok úr. Köszönöm a gondoskodását – felelte Mancika.

Pallagi tünődve visszanézett, de nyomát sem látta a gúnynak az asszony arcán. Csak elmélyülten hámozta a fehérrépát, kicsit csücsörítve piros ajkát.

Pallagi úgy döntött, a későbbiekben meg is fogja csókolni.

Zsille Gábor

Sikeres év

„2017 rendkívül sikeres év volt a mogyorós pele számára, a sápadt keresztspók pedig reflektorfénybe került” – jelenti be egy női hang a tévében, karácsony másnapján, hajnali ötkor. Azt hiszem, ez már költészet. Egy szegedi szállodában ülve magam előtt látom a pelét, ahogy egy cserjésben kucorog rőten, népes családja körében, majd téli álmából riad (szabályos időközökben ébred), és párnázott mancsában szorongatott mogyoróval koccint a sikerre: „Szép volt, ennyi rügyet, magvat, ennyi gusztusos lárvát az apám se látott, elkerült róka és menyét, macskabagoly és vaddisznó, távol járt minden hermelin, bravó, tavasztól ugyanígy tovább”; és látom a sápadt keresztspókot, ahogy a hirtelen reflektorfényben lebeg, a félelemtől potrohán borzolódik a szőr, csáprágója merev – éppen petézni készült, de szégyenlős, kamerák előtt nem megy.

Zsille Gábor 1972, Budapest. Költő, műfordító, publicista, szerkesztő. 2008 óta a Magyar Írószövetség Műfordítói Szakosztályának elnöke. 2014 nyaratól a Magyar Napló folyóirat versrovatának szerkesztője. 2006-ban Móricz Zsigmond-ösztöndíjban, 2008-ban Bella István-díjban, 2013-ban a Tokaji Írotábor nagydíjában, 2015-ben József Attila-díjban részesült. Budapesten él.

Háborítatlan

Tekintse meg a Hortobágy
háborítatlan világát! –
lelkesít fel egy szalagcím,
és én megtekintem az új,
drónnal forgatott kisfilmet,
mely Nyugaton máris siker.

Feltáru előttem nyomban
a zavartalan vadvilág,
ahogy frászban iszkol a drón,
a főntről bűgva támadó
különös szerkezet elől,
ez valami új, korábban

sohasem látott ellenség:
ész nélkül nyargal egy ménes,
pánikban futnak a mázsás,
ívelt szarvú bivalyok, bár
maguktól viszonylag ritkán
kezdenek porzó vágtaiba,

s körben az égen riadtan
húznak a szürke madarak –
rossz ezt nézni, a zargatott
vadvilág háborítatlan
úgy lesz, ha nem küldünk fölé
drónt, ha nem vesszük filmre.

Kántor Zsolt

Ahol először lakoztam az én nevemmel

(Jer. 7. 12.)

Maurice Blanchot és az irodalmi tér

Soha nem tudja véglegesen konstatálni.
Akár a szoba levegőjében kígyózó illatot.
Vagy a kávéban jótékonykodó gyógy gombát.
Nyakon csíphetetlen – mint kvantumállapot.

Egyszer csak ott van veled, és mint lételemed
S akkor visszakerülsz a kitaláltba –
S legjobb magzati pózban fetrengened,
Amikor írás helyett ihlet visz az ágyba –

Mintha az emlékezet lenne a nyelv,
rétegeibe leásni álomként nagyon mély
Le kell szopogatni a szavakról a rímeket.

Amit elsiettél korábban és fontos volt
a tudat megeleveníti és – sőt bevárja.
Hogy beleolvadjon a test a nyugágyba.

S a fáradtságot a vágy hazavágja -

Maurice Blanchot az égbe emeli lelkét

és megtalálja a Nüánsz utca végén a múzeumot
rátalál a Legnagyobb Senki földjére
amiről nem tudta arkhé-e? vagy a vég-e?

és megdöbben, mert jobb a fikció
mint a ráció mint ahogy elképzelte
látszik ám: a valóság őt is felemelte

még radikálisabban lát és nincs benne semmi
ami megbánthatná
csak a Megmutatkozás Aknák

nem elfedés nem agyi emulzió
csupa keresztutalás és illúziók
lám a Mennyben is ott az intenció

és nem fáj ráadásul kimondani jó
hogy a túlvilágon is esik az eső és a hó
mert az öröm a szellem zsebébe való –

Huszthy Edit: Negyven nap a pusztában I. (vegyes technika)

Andrei Codrescu
Gyukics Gábor fordításai

the revolution: return to new york for Allen Ginsberg 92nd birthday: Allen, let's fix America

a forradalom: visszatérés new yorkba Allen Ginsberg 92. születésnapjára: Allen, hozzuk rendbe Amerikát

forradalom van: értékesítési forradalom.

a forradalom bor rózsá kecske és szezám-mag időszakában
 vagyunk még mindig hússal teli lezárt ízlelő bimbókkal
 várunk a születendő vállalkozókra hogy új illatokat nyissanak a
 szájpaplásoknak melyek addig nem halnak el amíg meg nem kóstoltuk őket.
 a mi forradalmunkat nem állítja meg egy halott sem mivel endorfinvevőink
 megsokszorozódnak üveg ketrecekben sokkal több mozira és vékonyra szeletelt szörnyetegre
 lenne szükség hogy játszadozhasson Echo és talán Érosz is.
 a művészet akármelyik pillanatban odabent landolhat és engedhet ki minket.
 a hús zökkenőmentes üzletet visz itt a nagyváros agyában.
 én ugyanakkor önérdék nélkül vagyok jelen oly ínycsiklandóan önzőn
 emiatt sikoltok amikor felébredek egészen
 addig amíg le nem jár a kreditkártyám

Németh Erika: Fragmentum (pasztell, akril)

Andrei Codrescu (1946) Allen Ginsberg köréhez tartozó, nagyszombeni születésű amerikai költő, író, esszéista, a louisianai állami egyetem tanára (1984–2009) és a National Public Radio kommentátora. Gyukics Gábor fordításai.

Yes I am my credit card(s)

Igen, én vagyok a kreditkártyá(i)m

az Ő fedezet az Én-re
fedőnév nem igazán törődtem vele
kivéve amikor a Timesnak dolgoztam
kultúrkritikusként vagy tanárként a
katedrán vagy a pódiumon ott
az Ő és az Ők imperatív
abban az esetben ha ön az olvasó
összetévesztené az íróval való történések
leírását és a véleményezését aki azt
oly feszültté tette mint egy a múlt
bizonytalanságai által megronthatatlan lencsét
amit alig használtam de a tétova debütálást
azért értelmeztem avagy szilárd immanenciát
a medium boltozata alatt
rögzítette a szavakból álló örök plátó az égen
nem Ő a férfi vagy Ő a nő vagy Ők vagy ÉN
hanem az Az ami nekem a kreditkártya
készen arra, hogy lejár amikor Én járok le vagy nem?

If I feel anything stronger than this

Ha ennél valamelyest erősebbet érzek

Ennél valamivel erősebbet szeretnék.
Méreg vagy agyvérzés vagy egy elfeledett sértésen megcsúszni
le a szigetre ahol azok mind a merészséget erősítik
hogy elmenjünk valahova észrevegyenek és könnyedén nemzetté válhassunk.
Azaz, hogy az ellenséget idézzem „minden közösség, mely képes
háborút előidézni, az nemzet.” Amennyiben ez még ma is igaz,
és többnyire az, szeretném, ha kiengednél valami
kellemetlen helyre barna papírszacskóval és kilátással.
Még kell lennie ilyen helyeknek.

What about humans changes like the type I type?

Mi van az emberi változtatásokkal, a típussal, amivel gépelek

A típus felismerhetetlen okok miatt változik meg emberek halnak meg a szóköz miatt, az egyes sorköz úrrá lesz rajtuk. Megtörtént, hogy egy dupla sorköz, amit a költő használt nem volt elég a csend kihangsúlyozására ahelyett, hogy valamivel megmagyarázták volna a sírást, a zavart vagy a kellemetlen felhívást a cselekedetre. A naplemente és a vámpír – órák közötti aggódás Baudelaire ajándéka. Szociopaták hadai forgatják kezükben kalapjukat a zársoroknál, mintha megrendelt történetek volnának, amire hivatkozhatnak pedig nem róluk íródtak. Ezt még mind meg tudom változtatni. Bár inkább nem. A billentyűzetnek saját ágendája van. Egy édes csöpp belőled is lehet a része. Talán az egész nem más, mint technológia. Lehet, hogy valami ott marad éjszakára, zenél és értékeli a szirénákat.

Huszthy Edit: Negyven nap a pusztában III. (vegyes technika)

Papp-Zakor Ilka

Himalája-só

Részlet a könyvhétre megjelenő Az utolsó állatkert – A cinizmus sorsa Kelet-Közép-Európában címmel megjelenő kötetből

Én, ha zavarban vagyok, ostobaságokat beszélek és hazudozni is szoktam. A közeli ismerőseim elnézik nekem. Tudom, hogy néha a nagy tragédiák is banális félreértésekből és ferdítésekből fakadnak, bár ez a tudás inkább passzív, mint aktív. Arra azonban hajlandó vagyok megesküdni, hogy amit most elmesélek, az csak alig érzékelhető mértékben rázta meg a barátnőm fiát.

Az egész történet tulajdonképpen említést sem érdemel. Minden gond abból fakadt, hogy úgy döntöttem, panírozott halat készítek. Egyébként általában így döntök, ha kollégánóm, akit a magam visszafogott módján barátnőmnek is tartok, ebédre hivatalos hozzám. A gyerekével, egy neveletlen rémséggel együtt szokott meglátogatni, akit talán hiba volt megtartani. Barátnőm legtöbbször az identitáskérdésről akar beszélgetni, ez izgatja velem kapcsolatban, és tulajdonképpen ezért is jár hozzám. Érzi bennem az egzotikumot, bár érthetően tartózkodik tőle, hogy beismerje. Biztosan nem akarja, hogy a világnézete alakításához szükséges kelléknek érezzem magam. Kétlem, hogy ezt meg akarnánk egymással beszélni, túlságosan lealacsonyító lenne mindkettőnk számára. Inkább leszögezném, tehát: nem állítom, hogy barátságunk nem igazi barátság. Mivel a magam visszafogottságával is nagyra értékelem kapcsolatunkat, nem hozom szóba annak mozgatórugóit. Az olyan volna részemről, mintha sáros csizmával tapicskolnék egy frissen felmosott konyhában. Egy konyhában, ahol a leveszöldség az asztalon fekszik és a ponty engedelmesen, jégtömbbé dermedten vár a végkifejletre.

Barátnőm tehát az identitásomról óhajt többet megtudni. Mindig ezzel a hátsó gondolat-tal látogat meg. Én viszont most sem árulok el neki a kérdésről semmit, mert ötletem sincs, hogyan foghatnék hozzá. Ez teszi a helyzetet igazán kellemetlenné, mert ő sem tudja, hogyan hozza szóba a dolgot; valamelyikünknek mély levegőt kellene vennie, majd úgy tennie, mintha hirtelen, valami egészen másról (de miről, az isten szerelmére, a rántott halról?) jutna eszébe a kérdés, amitől az egész rögtön mesterkeltté és patetikussá válik. A másik lehetőség persze, hogy megpróbáljuk leinni magunkat, de ez meg nyilvánvalóan nem működik a gyerek előtt. Ugyanakkor ki szavatolja nekem, hogy nem bánom meg másnap a részegen tett kinyilatkoztatásaimat; illetve, hogy másnap megbánom, az bizonyos, ilyen a macskajaj mechanizmusa. Az a kérdés, hogy azután bánom-e majd. Nem merem kipróbálni. Van egyáltalán olyan ember, aki részegen ne szenelegne? Na, ugye. Én is erre gondoltam.

Szóval gyermekkoromtól félnék, meglehetősen zárkózott természetű vagyok. Ezt kiegyensúlyozandó rózsaszínű sőt használok a sütéshez és a salátákhoz. Remélem, barátnőm megérti a sóban rejlő finom utalást: a rózsaszín, az látványosan valamilyen, a valamilyenség pedig erkölcsi biztonságot ad. A rántott halnak, teszem azt. Mert mégis, mit gondol, miért akart a mi időnkben

Papp-Zakor Ilka 1989, Kolozsvár. A Babeş-Bolyai Tudományegyetemen tanult orosz és magyar szakon. Első írása 2002-ben jelent meg a Korunk folyóiratban. AngyalvacSORA című kéziratával 2014-ben elnyerte a József Attila Kör JAKkendő-díját.

minden gyerek indián lenni? Mi talán nem akartunk? Az ő fia, mondjuk, nem akar. Ilyenek a mai gyerekek. A sóra visszatérve, mióta fény derült rá, hogy a parajdi gyógyítja a rákot, a Parkinson-kórt, az autizmust és a heresérvet, újra megbecsülik az erdélyieket.

Akkor kezdődött tehát minden, amikor a halat a derekánál fogva a forró vízszög alá tartottam, mert még mindig csontkemény volt. Tudni kell rólam, hogy szeretem a halolvasztást szertartássá magasztosítani. A felvágott hasba csúsztattam a tenyeremet, az ujjaimat pedig végigfuttattam a hátgerincen, meg a belőle egymással párhuzamosan kiinduló bordákon. Volt ebben a mozdulatban valami otthonos, de egyben titokzatos is. Mint amikor az ember zsebre teszi a kezét, hogy kitapintsa a saját combját.

A hal, ahogy olvadt, nyálkássá vált, takonyszerű, csúszos fodrok rakódtak a pikkelyeire. Egyre nehezebb volt tartanom. Amikor teljesen felengedett, ficánkolni kezdett, én meg erre egyáltalán nem voltam felkészülve. Elejtettem. Olyan magabiztosan siklott a kredenc alá, mintha már régen ezt tervezte volna. A seprűvel kergettem elő. De akkor többször megkerült és eltűnt a hűtőszekrény mögött. Én utána. Így fogócskáztunk egy darabig. A lényeg azonban az, hogy amikor végül a lábam mögé bújt, és én cselesen elkaptam őt, egy pillanatra az a furcsa, ostoba és megmagyarázhatatlan benyomásom támadt, hogy nem is a fagyasztott, immár kiolvadt halat szorítom a markomban, hanem a saját árnyékomat. Csakhogy nem volt időm alaposabban megvizsgálni a dolgot. Felvágtam, majd kirántottam a húst, és leszórtam rózsaszínű sóval a krumplisalátát. Kockacukrot készítettem elő a kávéhoz.

A barátnőm az a fajta ember, aki kötelességének érzi, hogy minden alkalommal meglepjen valami viccesnek szánt ajándékkal. A használható dolgokban nem lát fantáziát. Az ízlésekben sem, az igazat megvallva. Most kertitörpét hozott. Meglepően hasonlított a kisfiára. Gondolom, ezért akadt meg rajta a szeme.

– Kiköpött magyar arca van, végtelen szomorúság, alattom és rosszindulat. – Pontosan erre gondoltam én is. – Tudják a kicsi kínaiak, kinek gyártják a cuccaikat. Habár az alattomosághoz mi túl egyszerűek vagyunk. Lehetséges, hogy az aljassággal kevertem össze?

Nem vettem a lapot. Nem sok kedvem volt beszélni arról, amiért tulajdonképpen meglátogattam.

– Pedig fontos, nagyon fontos kiderítenem – suttogta jelentőségteljesen, mintha tudná, mi jár a fejében. Mielőtt még bármit is válaszoltam volna, fél kézzel grabancon ragadta a gyereket és megrázta. A fiúcska szájából nyálas pénzérmék potyogtak elő.

– Megtarthatja – mondtam neki kedvesen.

– Igen, de ha lenyeli, megfullad. – Nekem is ez járt a fejében. Végtelen szomorúság volt bennem, alattom és rosszindulat.

Az igazság az, hogy a barátnőmhöz nem illett a gyerek. Nem is akart soha. Tulajdonképpen az anyja akarta, a barátnőm hirtelen felindulásból az ő kedvéért hozta össze, nagyjából a születésnapjára. Aztán kiderült, ami addig is sejthető volt: az anyja csak az unoka létezését akarta, de az unokát felnevelni már vonakodott. És ez voltaképpen logikus is, csak hát, azért konfliktusokra ad okot. A barátnőm nyakán pedig ott maradt ez a kisfiú, akit szörnyeteggé tett a kényeztetés, meg ami a kényeztetés mögött bújt meg: az, hogy a gyerek igazából senkinek sem kellett, és most, hogy megvolt, senki sem tudta, mihez kezdjen vele.

– Rántva minden finomabb! – csapta össze tenyerét a barátnóm. Azok közé a nők közé tartozott, akik a vasárnapi ebédet úgyis kihányják. Nem, mintha rossz lenne, hanem mert egy bizonyos életkor után már erőszakot tesz magán az ember, ha bele akar férni a nadrágkosztümébe.

Ahogy asztalhoz ültünk, megjelentek a körfolyosón a szomszédék. Ennek a családnak a tagjai valamilyen okból kifolyólag mind egyforma ruhát viseltek, és mindig valami csomagolópapírt idéző anyagból: egyszínű alapon nagy, tarka, figuratív mintákkal (virágokkal, zöldségekkel, gyümölcsökkel, süteményekkel). A gyerekeknek, mind az ötnék, finom ívű szemöldöke, megejtően keskeny orrsövénye és nyúlszája volt. A vasárnapra való tekintettel, gondolom, most ünnepi csomagolópapírt öltöttek: ezüst alapon zöld vadgesztenyék kerengtek rajtuk, én pedig már azt hittem, hogy kölcsön akarnak kérni valamit – időről időre kölcsönöztem nekik némi cukrot, olajat, lisztet (és egyszer sót is; bizonytalanul fürkészték a rózsaszín szemcséket. Nem patkányméreg?, kérdezte végül a családfő). A kölcsönzött holmikat mindig visszahozták, kis ajándékokkal és kóstolókkal tetézve meg őket. Most azonban csak be akartak köszönni. A nappali ablakán át a tányérunkra sütött a nyári nap. Mosolyogva integettek és feltartott hüvelykujjal jelezték, hogy jó étvágyat. Én is mosolyogtam és feltartott hüvelykujjal jeleztem, hogy köszönjük, megvan. Barátnóm is mosolygott és feltartott hüvelykujjal jelezte, hogy ott-hon kipakolja az egész hóbelevancot.

Azután témát váltott. Azt magyarázta, hogy gyermeke, aki most éppen fejjel lefelé csüngve halottnak tette magát, az óvodában rugdosódik. Hasba. Az óvodapszichológus szerint figyelemhiányban szenved. Így most minden délután közmondásznak. Ő felüti a közmondásgyűjteményt, és magyarázni kezd egy közmondást, a gyerekek pedig ki kell találnia, melyikről van szó.

– Addig jár a kórsó a kútra, amíg nyaka szakad – fordultam bátorítólag a nyomorult kölyökhöz. Féltreértett, mert abbahagyta a csüngést. Feltápáskodott és nekiindult, hogy leteperje újdonsült kertitörpémet.

Barátnóm várakozva nézett rám, én pedig készségesen beszámoltam neki aznapi kalandomról, az idegtépő fogócskáról meg a dolog váratlanságáról (hiszen a hal minden szempontból döglöttnek tűnt). Továbbra sem éreztem elég bátornak magam ahhoz, hogy részletesen kifejtsem neki, miért is okoz gondot egy magamfajta európai ateistának a szimbólumokkal telehordott identitás, amelyben az ember, mint elefánt a porcelánboltban, a hasát behúzza forgolódik, félve, nehogy leverjen valamit; másfelől az olvasztótégely, ahonnan származom (a parajdi sóbányák környéke, durván fogalmazva), természetesen egyéb képzelt hovatartozáshoz is adhatna némi alapot, voltak ott például [], akikről annyit tudunk, hogy iszákos, bohém vallási fanatikusok voltak, vagy az [], akikről nem tudunk semmit, vagy a [], akikről nem is akartunk soha semmit megtudni. Arra sem akartam fölöslegesen kitérni, hogy bizonyos szempontból néha olyan ez, mint amikor egy romantikus vacsora kihűlőfélben levő helyére érkezünk. A gyertyák és a hirtelenjében elhordott fogások illata még belengi a szoba levegőjét, az ember viszont kínzóan megéhezik. Korogni kezd a gyomra, és a hátgerincén érzi a rokonság gyilkos pillantását. Mert a gyomorkorgás arra emlékezteti őket, hogy az ételből már nekik sem jutott semmi.

– Rántva minden finomabb – ismételte meg ösztönösen barátnóm, miután elkeseredetten emésztettük a halról szóló történetet. Félig-meddig már tudomásul vette, hogy aznap is hiába akar visszavezetni a gyökereimhez. Ő maga nélkülözte az izgalmas eredetet, amelyet így má-

soknál igyekezett megtalálni, feldobandó, úgymond, az egyhangúságot, amelyben végső soron együtt sínylődünk. De én, ahelyett, hogy kötélnek álltam volna, és egzaltált, végeérhetetlenül hosszú és egy lélegzetvételre elmondott, menekülésszerű, követhetetlen mondatokban világitottam volna meg az őt izgató kérdést, megint kiszúrtam a szemét valami olcsó hazugsággal, amilyeneket a látogatásai előtt szoktam kitalálni, autósüldözésekről, betörésekről és most erről a hülye halról. Emiatt ő, ismerjük be, gyávának tart engem, mivel hogy nem merem felmérni, mekkorák lehetnének az esélyei a kísérletének, egyrészt, mert vannak ugye a belátható tények, másrészt, mert van egy bizonyos, nem föltétlenül szégyellni való készítés, amelyet nekem, szerencsés ember lévén, lenne alapom kielégíteni.

Az étel úgy siklott le a torkomon, mint a selyem. Barátnőm a halcsontocskákat a tál szélére rakosgatta, nevető arcot próbált belőlük kirakni. Hogy mennyire szálkás is ez a hús, gondoltam én magam is szórakozottan, és azon morfondíroztam, megemlésem-e barátnőmnek azt az ostoba benyomást, amely a hal elcsíptekor lett úrrá rajtam. Félő volt ugyanis, hogy utalásokkal teletűzdelt mellébeszélésnek fogja tekinteni a szavaimat, főként, ha ismét kinyújtott mutatóujjal hadonászva üvöltözöm majd. És bár én mindig ilyen hazugságokkal etettem szegényt, most mégis melléfogtam, mert a szekrény mögül nagyra nőtt hal árnya emelkedett ki. Éppen talált a szőnyeg kékesszürke színéhez.

Önkéntelenül is magam alá pillantottam, de a széktől nem láttam rendesen. És egyébként is honnan veszem, hogy az embernek csak egy árnyéka van. A hal pedig már a nappali közepén állt. Akkorára tátotta a száját, mint két mondat között a halogatás, és beteljesítette barátnőm kisfiának sorsát. A gyerek éppen lekvárt lapátolt a mamuszomba (mindig eperlekvárral tálalom a rántott ételeket), amikor a hal lenyelte. De persze nem kell mindjárt a legrosszabbra gondolni. Barátnőm, aki mindennek ellenére figyelt beszámolómról, lankadatlanul másodlagos jelentést keresve benne, tudta, hogy a pontynak van egy kis bibije: felvágják a hasát és hiányoznak a belsősegei. Így, ha csak nem lett összerágva, gyermeke épen és sértetlenül fog a hal gyomrából kiszabadulni.

Én pedig árnyék hiányában hirtelen kimondhatatlanul könnyűnek, már-már súlytalannak éreztem magam, és emelkedni kezdtem, de barátnőm szerencsére még idejekorán utánam kapott, megszorította csuklómát és szigorúan ennyit mondott:

– Azért csak ne essünk túlzásokba.

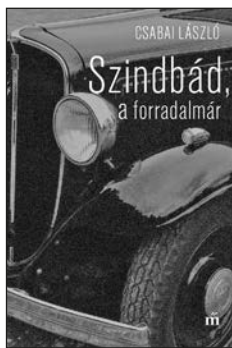
Így hát engedelmesen visszasüllyedtem a székre. Az ablak előtt a sötétítők a földig lógtak és felgyűrődtek a szőnyegen, pontosan, ahogy ez a történet lóg az előtt, amit mondani akartam, és este a csomagolópapírba bújtatott család kölcsönként tőlem egy kevés cukrot. A biztonság kedvéért nekik is elmeséltem ugyanezt, és arra is figyeltem, hogy így mondjam: akkorára tátotta a száját, mint két mondat közt a halogatás, hogy, ha már kitaláltam ezt a szép hasonlatot, hát el ne pazarolódjon.

Szindbád szellemei

Kári Viktória

(Csabai László: *Szindbád, a forradalmár*)

Akik figyelemmel kísérték Csabai László detektívtörténeteit, melyek a két világháború között egy magyar vidéki városban, Nyárligeten kezdődtek (*Szindbád, a detektív*, 2010), majd a háború végén munkatáborba hurcolt főhős szibériai viszontagságaival folytatódtak (*Szindbád Szibériában*, 2014), bízhattak benne, hogy a nyomozó útja tartogat még további fordulatokat is. Ám míg korábban távoli, ismeretlen tájak (Bagdad, Szibéria) felé indult, a harmadik kötetben a szülőföldjére jut(hat) vissza. Csakhogy a hazatérő az utazás során megélt tapasztalatainak távlatából sem magára, sem Nyárligetre nem tekinthet ismerősként többé. Ebből a belátásból (s nem pusztán az ábrázolt világ reménytelen és nyomasztó légköréből) fakadhat az elbeszélés (korábban kevésbé jellemző) melankolikus hangvétele: a térben való utazás az időben való bolyongássá válik, s az otthon(osság) keresésének fájdalmas folyamata a visszatérés lehetetlenségével szem-

besíti mind az elbeszélőt, mind pedig elbeszél hősét. A leküzdhetetlen idegenség, a veszteségek (haza, szerelem, szabadság) tapasztalata és a múlt idővel való szembenézés alapozzák meg a narráció vallomásos jellegét is. Ezért lehetséges, hogy míg a kritika az első detektívtörténeteket vizsgálva azt emelte ki, hogy a lebilincselő történelmi világgalkotás közben magáról a főhősről szinte semmit sem tudunk meg, ezúttal a magányos töprengések passzusai, a mindentudó elbeszélő vagy épp más-más szereplői nézőpontok reflexiói segítenek hozzá a nyomozó megismeréséhez.

A személyes válság mellett az emberi létre egyre nagyobb mértékben nehezedik a „történelem terhe” is: Szindbád az ötvenes évek kommunista diktatúrájában egyszerre válik annak kiszolgálójává, eszközévé és áldozatává. Társadalmi státusa, detektív mivolta ugyan őt magát is hatalmi pozícióba helyezi, azonban a rendszer irracionális működési mechanizmusai következtében szembe kell néznie az állandó kiszolgáltatottsággal is. Először identitásának csak egy részétől, (az irodalmi hagyomány tekintetében pedig sokszorosán alluzív) nevétől fosztják meg: „a Szindbád, az... olyan... nem burzsoá vagy retrográd, csak olyan meseszerrű, nem illik egy fegyveres szervezet tagjához.” (29.). Később az önfeladás különböző stációin végighaladva egész létének alapja, rendíthetetlen igazságérzete és becsülete is veszélybe kerül:

„Szindbád sejtette, hogy ide fog kifutni a beszélgetés, mégis alig hiszi. Megnyomja a gyomrát, nehogy leálljon a légzése. És tényleg érzi, ahogy hörgőiben valami hideg, nyálkás anyag veszi át az oxigén helyét. Mert ez botrány. Ha eddig bízott volna a Gondviselésben, most meginogna benne a hite. Botrány. A detektív

Kári Viktória 1983-ban született Fehérgyarmaton, magyar-történelem szakos középiskolai tanár. Jelenleg Debrecenben él. Eddig az Alföldben, a Debreceni Disputában, a Tiszatájban, a Vörös Postakocsiban jelentek meg írásai.

mindent megtett, hogy az új rend kedvében járjon. Belépett a Pártba. Szemináriumra járt. Alapszervi gyűléseken tapsolt és helyeselt. Nyilatkozatot fogalmazott és írt alá. Faliújságot, vörös sarkot szerkesztett. Részt vett padláslesöprésben és a múlt elnyomóinak megalázására szervezett cirkuszban. És közben megszállottan üldözte a népi demokrácia ellenségeit. És rács mögé juttatott jó párat. *Mert meg volt győződve róla, hogy azok nemcsak a fennálló rend, hanem az emberiség és az emberiség ellenségei is.* És ezt kapja érte. Hogy be akarja szippantani az ÁVH. A szervezet, amelynek nincs mentsége.” (731–732.) [Kiemelések tölem-K.V.]

A mindent kontroll alá vonó hatalmi apparátus útvesztőiben a detektívnek szüksége van tájékozási pontokra, s a hétköznapiok irrealitásában az értelemadás egyetlen lehetséges módját (ahogyan korábban is) a rend helyreállításában, a bűnös megbüntetésében látja. Nem véletlen, hogy a regény megalkotott világában végső soron mindent ennek rendel alá az elbeszélés: a szerelem, a saját életcélok, de még a forradalmi események is egy átfogóbb narratívába illeszkednek, s a bűn és bűnhődés távlatai felől értelmezve epizód szerepet nyernek csupán.

A detektívnek több más megoldásra váró eset között ugyanis egy fő ellenséggel is szembe kell néznie, akárcsak szibériai tartózkodása alatt Demonovval: ám míg a múltbéli elmaradt büntetés a jelenben is kísérti a nyomozót, a nyáriligeti bűnözővel (a helyettesítés gesztusa révén) sikerrel veszi fel a harcot, amelynek tétjével maga is tisztában van: „Szindbád érzi, ez a mai ügy a – valószínűleg vetkőztetős – sorozatgyilkossal az emberi elme legsötétebb bugyrába vezet. Félt tőle, és vágyott erre a találkozásra. Az újabb találkozásra.” (729.)

A cselekmény előrehaladásával párhuzamosan bontakozik ki a detektív és a bűnöző port-

réja és kettejük párharca, eleget téve a klasszikus krimi műfaji kliséinek. Nagy jelentőséggel bír, hogy a kötetindító történetben egyáltalán nem szerepel a főhős alakja: az teljes egészében az idegen, a bestiális gyilkos bemutatására szolgál, aki (akárcsak Szindbád) maga is utazó, „jövő-menő-féle”, s már legelső felbukkanása az úton levés, az ismeretlennel való találkozás veszélyeire figyelmeztet. Különösen a többi szereplő árnyalt jellemrajzával összevetve feltűnő, hogy szinte semmit nem tudunk meg róla, mi több, saját maga is törekszik a megismerés és azonosítás lehetetlenné tételére. A gyilkosság helyszínének leírása is azt a célt szolgálja (az idő- és térviszonyok realiztikus bemutatása ellenére), hogy az elbeszélés kiszakítsa a szereplőket az események valós térédeből: az embert körülvevő környezet, Nyáriliget és környéke így a gonosz szimbolikus, az idő felfüggesztését sugalló mitikus helyévé válik. A kötet nyitánya olyan erős atmoszférát képes teremteni, amely végigkíséri a további történetek sorát is, s nem enged szabadulni a kezdeti baljós, nyomasztó érzéstől. A démoni figura megismeréséhez végül mind a főhőst, mind pedig a vele együtt nyomozó olvasót egy szimbolikus értelemmel bíró „nyom” segíti hozzá: „Született? - 1901. január elseje, Nyáriliget.

Szindbád megremeg a gondolatra, hogy vele egyidős ez a szörnyeteg, ami, akaratlanul is, kapocs kettejük között.” (788.)

Mint látható, voltaképpen az új század gyermekei ők, a gonoszt üldöző detektív és a bűnöző, kettejük chiasztikus figuráját pedig a megalkotott reális világból metafizikai szintre helyezi az elbeszélés, a jó és a rossz erők allegorikus küzdelmeként ábrázolva, megszabadítva azt a történelmi aktualitástól, az intézményszerű büntetési gyakorlattól egyaránt. Nem véletlen, hogy a végső összecsapás nem a börtönben, a felügyeleti társadalom bűnösöket elzáró

terében történik. A gonosz legyőzését törvényen kívüli helyszínen (a nyilvánosház, szintén a krimikből ismerős terep) és törvényen kívüli eszköz teszi lehetővé: a gyilkost üldözőnek magának is gyilkossá kell válnia. A szükségszerű áldozatot azonban a megtisztulás archaikus rituáléja követi, megszabadítva a főhőst saját démonaitól is:

„A szabadtéri színpad gépházát teljesen benőtte a borostyán.

Szindbád gyermekkorában félt attól, hogy valami torz figura előugrik onnan. Nagyanyjának elmondta félelmét, aki nem nevette ki. Ő is úgy vélte, vannak ártó lények a sötétben. Mikor Szindbád visszagondolt gyermekkori szorongására, újra átérezte. Most először nem érzi. Pedig este van már, s az utcai világítás nem működik.

A Jósa András utca elején leguggol a nyomós kúthoz, és teleissza magát. Megszédül az élvezettől. Pokoli szomjúságot csillapított.” (872.)

A káoszban való rendteremtést követően mintha megállna az idő Szindbád számára, mind az őt körülvevő, valósnak tekintett történelmi világban, mind pedig a bűn legyőzésének allegorikusan elgondolt terében. Az elnyert szabadság határhelyzetében ezúttal magának kell döntést hoznia, a sötétségből merre indul tovább:

„– A Lupes-ügynek vége. Már jöhetsz.

– Már... maradhatok.

– Ahogy gondolod.

A detektív biccent, és elindul a kapu felé. Lassan. Vissza-visszanézve. Hunyadi bizonytalanságot vél felfedezni az arcán, mert megkérdezi tőle:

– Jössz, vagy nem?” (873.)

Az elbeszélés (ahogyan a Szindbád-sorozat előző darabjaiban) sorsfordító szituációban hagyja magára hőstét, ügyes megoldással tartva fenn a cselekmény iránti érdeklődést.

Annál is inkább, mert az eddigi tapasztalatok szerint Csabai László sikerrel tett eleget a folytatások (oly gyakran kudarcra fenyegető) megírásának, amint azt az egyöntetű kritikai és olvasói vélemények is mutatták. A legutóbbi könyv azonban nem csupán külsejét tekintve látszik (a szó szoros értelmében véve) súlyosabbnak az előzőeknél (873 oldal!), de a benne megalkotott világ is sötétebbnek, komorabbnak tűnik a megszokottnál. A szerzői bátorságot mutatja, hogy ezúttal egy olyan korszak ábrázolására vállalkozik, amely a történelem nem túl távoli idejére nyúlik vissza, s a kollektív emlékezet eleven részét képezi, hiszen a huszonkét, hosszabb-rövidebb elbeszélés a kommunista hatalomátvételt követően Magyarország szovjetizálásának, az új világ építésének, a Rákosi-diktatúra megerősödésének és bukásának hétköznapijait tárja elének. A múlt számos, máig feldolgozatlan traumája, az egyházak és a „burzsoá társadalom” elleni harc, az államosítás, a tévesztés, kitelepítés, padláslesöpprésék, a rettegett ÁVO/ÁVH, a kényszervallatások – mind helyet kapnak a mű cselekményében, amely az ’56-os forradalom vidéki eseményeivel (és már sejthető bukásával) zárul. Noha a terjedelmes kötet egyes fejezetei önálló elbeszéléseként is értelmes, egész egységet alkotnak, nem indokolatlan a szerzői műfajmegjelölés, hiszen a kaland-, fejlődés- és történelmi regény, a krimi műfaji mintázatainak keveredése és a vissza-visszatérő cselekményszálak, epizódok révén a novellák valóban regénnyé szerveződnek. A klasszikus krimik alkalmazott kliséi, jellemző fordulatai (a nyomozó-bűnöző opozíció, a nyomozás, a nagyváros mint helyszín, a bűnös megbüntetése stb.) alkalmat teremtenek az ábrázolt világ minél valószínűbb megjelenítésére, hiszen az egyes bűnesetek sora tetzés szerint bővíthető, megalapozva ezáltal egy korszak minél szélesebb perspektívából

történő bemutatását. A nyomolvasás folyamatába az elbeszélés az olvasót is bevonja, aki a korábbi kötetek több lezáratlan ügyére is választ kaphat, ha figyelmesen követte/követi az egyes cselekményszálakat. (Maradnak azért megoldatlan rejtélyek is, például az előző kötet végéről Demonov le nem leplezett bűnei, illetve Szindbád és Szonya kapcsolata sem rendeződik, hiába találnak újra egymásra.)

De mind az írás, mind az olvasás tétje nagyobbak látszik az egyes bűnesetek feltárásánál. A bűn és bűnhődés diskurzusán túl (vagy épp amellett, nehéz eldönteni) a főszerepet a történelem nyeri, amelynek sajátos imaginációját hozza létre a *Szindbád, a forradalmár*. Egyfelől részletező, az ábrázolt világ realitásának megragadására törekvő referenciális elbeszélésmóddal él, másfelől képes általánosabb, metafizikai kontextusban is elgondolhatóvá tenni az egyéni és közösségi lét kérdéseit. Noha kerüli a közvetlen moralizálást, a regény mégis alkalmat teremt a bűnről, halálról, hitről, szabadságról tett tanúságtévesre is.

A kötet megalkotott világában az olvasói érdeklődést folyamatosan fenntartó, könnyen követhető történetmesélés látszata mögött valójában nagyon is összetett prózapoétikai eljárások rejtőznek. A nyelvezet sok tekintetben emlékeztet a Mikszáth-novellákéra: a narrációt uraló szabad függő beszéd és a tájleírások metaforikussága, esetenkénti anekdotikus szervezőelve, a vidéki nép babonás hiedelmei mind-mind *A jó palócok* világával rokonítják a nyárligeti és a bokortanyai lakosok történeteit. De éppígy felfedezhetjük bennük Arany János balladáinak nyomait is (lásd a *Vörös Rébék* madármotívumát, ill. a történetmesélés sűrítettségét a *Sérülések* című írásban). A magyar vidék bemutatásában, az ott élők sorstragédiáinak megrendítő erejű ábrázolásában pedig nem nehéz felismerni a móríci próza hatását. A Szindbád-írások leginkább emlékeztet

rajaiban felfüggesztődik a lineáris elbeszélés-mód, s a kihagyások, elhallgatások szövegbeli törései mentén, a tér-és időbeli távolságok érzékeltetésével, erősen metaforizált elbeszélésekben válnak végzetszerűvé a jelenben a múlt történései. Különösen, ha az elbeszélő tartózkodik a direkt véleménynyilvánítástól, s az olvasóra bízta az ítéletalkotás feladatát. Figyelemre méltó a kötetre jellemző modális összetettség is: az ábrázolásmód nem adja át magát teljesen a melankolikus vagy épp tragikus hangvételnek, fontos szerephez jutnak az irónia, ill. a humor nyelvi eszközei is, amelyek nagyrészt az egyes szereplői és befogadói távlatok ütköztetéséből, továbbá az elbeszélő által jó arányérzékkel adagolt, egymás hitelességét érvénytelenítő információkból fakadnak. Emlékeztet a jelenete s kicsinyítő tükre is a regénynek a történelem általi világ- és önmegértés paródiája:

„– A történelemben minden megismétlődik. Ami először tragédia, másodjára vígjáték – jegyzi meg jelentőségteljesen Lenu. Érdeklődő, elgondolkodtató tekintetek fordulnak felé.

– Ezt meg hol hallottad? –kérdi Jolánka.

– Keresztretjvényt fejtettem. Ez volt a megoldás.

– Hm. Bár így lenne! Hisz akkor nekünk most csupa vidámság lesz az életünk. Ki mondta ezt?” (22.)

De a korszakot meghatározó személyi kultusz is nevetségessé válik a visszatérő Rákosi-epizódokban, amelyek a diktátor házasetének kudarcait részletezik. (A szexualitás ábrázolásából viszont talán kevesebb is elegendő lett volna; az ismétlések nélkül is érthető a politikai teljhatalom meglétéből és a férfiúi potencia hiányából fakadó ironikus kettősség.)

Hiányával tüntet viszont az érzéki öröмок szövegbeli színrevitelének másik aspektusa: a Krúdy-művek világát megidéző kulináris élvezetek, a hajdani illatok, zamatok, színek elil-

lantak a regényből. Míg korábban a gasztronómiai leírások az idegenséggel való találkozás alkalmához kötődtek vagy a lét élvezetének kitüntetett pillanatai voltak (akár a szibériai nélkülözések közepette is), az evés ezúttal a túlélés eszközüvé silányul vagy épp a féktelen mohóság ábrázolása révén válik nevetségessé.

Az pedig, hogyan, mi módon vészelik át a történet szereplői '56 viharát, bizonyára kiderül majd a folytatásból, hiszen a Szindbád név kötelez: sorsa, úgy tűnik, az ismeretlennel való megküzdés, az ismétlődő útra kelés marad.

Csabai László könyvsorozatának legutóbbi kötete gazdag irodalmi hagyomány s lenyűgöző történeti ismeretek birtokában, mikrotörténelmi események mozaikjaiból alkotja meg az ország múltjának újabb korszakát, mutatja meg annak máig ható traumatikus tapasztalatait.

Szindbád talán megszabadulhatott az őt gyöttrő szellemektől, de a nem is oly távoli történelem világába közvetlenül bevont olvasót nehezebben eresztik a múlt démonai. Ideje a szembenézésnek.

(Csabai László: *Szindbád, a forradalmár*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 2017, 873 oldal, 5499 Ft)

Hosszú rehab

Simon Adri

Nagy Zsuka *Küllök, sávok* című kötetéről

Ennek a kimondottan szép, bringás fedelű könyvnek a bemutatását egy olyan Nagy Zsuka-vers felidézésével kezdem, amely e

kötetben is helyet kapott, de én már a Veranda Művészeti Csoport irodalmi estjén is hallottam a szerző előadásában, talán 2012-ben. So-

sem felejttem el, lúdbőröztünk, amint olvastunk nekünk az Őszt, ezt az érettgyümölcs-ízű, aranybarna, hihetetlenül nőies kis szöveget (később formálódott verssé a kétségtelenül lírai hangvételű kispróza), melynek utolsó mondata – Zsuka hangján – szinte belém égett: *De én az őszt szeretem*. Öt év telt el azóta, közben Zsuka megírta a *Küllök, sávokat*, közben alighanem elég sok minden történt vele és legtöbbszörrel, de ő még mindig az ősz szereti (ez az ősz sokszor fagyos-sáros novembervég), valamint a biciklizést, biciklizés közben pedig – már ha az ember nem Budapesten bringás, mert ez esetben minden idegszálával a közlekedésben részt vevő többi játékosra koncentrálni – a városi harcos a félurbánus tájba olvadva mindenfélét észrevesz. Autóból csak képernyőt látunk a szélvédőn át, miközben egy dobozban ülünk, kerékpárral utazni ehhez képest dimenzióváltás; az élők és a tereptárgyak karnyújtásnyira közelítik meg a suhanót, aurájába hasítanak, hogy aztán ismét a messzeségbe tűnjenek. Ha a metonímiát tanítanám az iskolában, biztosan e kötet egy sorával szemléltetném: *Régi preszszókból kidobott műanyagszékeken ül a vidék. Érzem az erjedt gyümölcsszagot, amit egy pálinkafőző felől hoz a szél, desztillált télben népdalt dúdol a főzőmester, a kelet-magyarországi lepusztult peremvidéken gyom nőtte síneken lép át a kerékpár, s e tájat csongorok tündék ördögök / boszorkányok lakják megpihenni színes műanyagszékeken / élnek ahogy tudnak egy ország helyett*. A régió gyerekkoromból otthonos nekem, a hetvenes-nyolcvan-

nas éveket részben Miskolcon és a környékbeli falvak közt töltöttem; a helyi viszonyok, az infrastruktúra úgy tűnik, mit sem változott azóta. Ez az empirikus táj- és emberköltészet aztán gyakran átcsap keserű számvetésbe, lemondásba, *kilöttyen a földre minden ami valaha fájt (...)* beteljesedett minden / hiány amitől féltél két szakadt szatyor csak a múlt. Kolduló kisfiú, hajléktalan szerelmespár mellett gurulunk el minden reggel. A Fehér egér kocsmatörzshelye a beteg gyomrú-májú kísérteteknek, és itt a legolcsóbb a vodka – kapcsolódóan a törzsvendégek már mind meghaltak. Mit keresünk mégis ezen az elátkozott helyen? A költő nevéen szólít valakit, mosakodni és enni hívja, ám a megszólított gyilkosként néz rá és elfordul, *kiül egy ócska világból itt hagyott betonteraszra*. A költő testén – a lelken? – kötések vannak, otthon-kötések. *Az otthon az ahol enni kapok és inni / ahol kicserélik a sebemen a kötést*, és ugyanez az otthon kötés abban az értelemben is, mint kötelék, ami véd és oltalmaz, ahonnan van hová továbbmenni, ahol ha nem vagyunk egészségesek, az természetes, ahol nem csúfolnak és nem bámulnak meg, ahol nem vagyunk furcsák. De ami egyszerre az a hely, ahol megmondják, mit csináljunk, ahol felsózzák az idegeinket, ahol nincs alternatíva, *ahol mindig van egy alkoholista egy hajléktalan egy náci egy komcsi és egy buzi*, az otthon az, ahol nem jó, mégis hazamegyünk, és *közhely menedék rémálom*. És végül: *az otthon az ahol anya sír fél hogy mi lesz veled ha ő meghal / és otthonról otthonba tesznek*. Kötés és otthon: valamennyi jelentésrétegük és összefüggéseik is kibomlanak a *Kötés-ciklusban*.

Majd egy érzelmes szakasz következik, szép, őszinte versekkel arról, mi a helyzet a költővel, amióta szerelmes: *mióta szeretlek megy a hasam / kifordul számból az étel*, tudom, tényleg van az úgy, amikor madarak verdesnek a gyomrban, *gyorsabban megy a bicajom nem / csodálom*

a tájat téged csodállak / magamban. A szenvedély átította hétköznapokban lefolyik végre a víz a csapban és nincs mosatlan a konyhában, be vannak fizetve a csekkek, dadogó vallomásokban szólal meg a pőrére vetköztetett nyelvtest, a szerelmes költő nem néz a lába elé, és borul a bicaja: *utak fölt plezúr karc szerelem*, és nem fázik többé: *mióta szeretlek / arcod pamut a kezemnek puha / szövet szívemre zokni kesztyű sapka sál*. Kibontott konzerv a szív, a polcról *testpanelek csókepapírok nyálragacsok vágyfilcek* kerülnek elő, és mindent akkor hagy abba, „mikor jó nagyon”.

Ezek a kútmély és csodálatosan önazonos versek mind rímek és központozás nélkül zubbognak ránk a négyzet alakú, keménytáblás fekete könyvből: ahogy lapozzuk, mintha egyik tükröződő tócsából ugrálnánk át a másikba, a szétfröccsenő emlékek, történetek foltot ejtenek rajtunk, de nincs kedvünk letakarítani lélekruhánkról – az első perctől sajátunknak érezzük őket. Anya és apa úgy örökölt meg, mintha egy régi dagerrotípiát nézegetnénk, egyszerre kézzelfogható és távoli a jelenlétük: *apa / házias mindent megcsinál és sokszor öleli meg / csókolja anyát aztán valamiért meglöki rákiabál*, miközben *anya is / morgott apára mert kemény héjú káposztát / vett és az nem tölteni való*. Hogy aztán a *Nem ez a divat* című versben tükröt tartson önmagának, amelyben éles kontúrokkal jelenik meg a középkorú gyermektelen nő alakja, szinte saját szemére hányva életútját. *Anya most múlt hatvan apa hatvanegy / három szerelmem volt magzattalan / folyt el mind belőlem most terraformálok / a napot a holdat a csillagokat*. Nagy Zsuka nem akar másnak látszani, mint aki, nem ölt magára álarcokat és nem játszik szerepeket, minden sora hiteles, készpénznek vehető; a játék mégis ott bujkál a sorok közt. Tanúsíthatom: biciklizni, különösen a szerelmünkkel eleve játékos dolog, bicikliről figyelni a világot és benne az

életet külön világ és életforma. Játékos humor lengi be a *Nótát*, melyben egy taxiutat mesél el a régen látott sofőrrel – hogy végül lekésse a vonatot. Vagy a *Szobanyár* ciklusban a *köménymag* című etűdöt, ahol szerelme tanácsára köménymagot tesz a húslevesbe, majd minden más ételbe is, mert *a szívem helyén köménymag húslevest / meg társnak és családnak csinál az ember*.

Meg kell említeni Fekete József Jofo nevét, aki az illusztrációkat készítette. Fekete, kör alakú keretben fekete tusrajzok szerelmespárt, biciklizést, kórtermet, mentőautót ábrázolnak, és mind telitalálat a könyvhöz: a cikluscímek helyén képek állnak, jelezvén, miféle témájú versek következnek. És olyanok következnek. *Romkocsmában szeretkezni* például még nem volt alkalmam, de elképzelhetem: *kériünk egy kispohár fényt szóda meg vodka / és málnaszörp rózsaszín mint a csik a terhességi teszten // negyven fokos nyár erősebb / finom likőröknél felfokozott libidó aztán ré az a remegés (...) aztán a többi után mindig újra dó vágyriadó oktávnyi szenvedély*. Vagy csak a képzelet űz játékot a költővel is? *Szóval állsz a pultnál és felsz hogy jobb a plátói / szerelem de az anyag híz mint kapsos tű a bört*. Végül aztán mégis összeérnek a biciklihorzsolások térdükön, könyökükön. És megint költészet terem az életből, szöveg-testté válunk mi is. (...) *senki se szűz már mindenki bűnös mindenki nagy űr és sokféle hiány*.

Biztos jele annak, hogy egy költészet jó, ha könnyekre fakaszt, vagy ha versírásra késztet. (A kritikaírás is számít, de az inkább vállalás, örömmel végzett feladat.) A *Küllők, sávok* üzembiztosan hozza ezeket az ismertetőjegyeket, pedig még csak most jönnek a meglehetősen erős betegversek, halálversek. Hadd idézzem egészben a *katarzis* című darabot, amely eleget tesz címének, katarzist éltem át, íme:

*idegen kezek
tisztába tesznek
retardált szégyen
a kórterem katarzisa
hogy vannak még álmaid
arról hogy hazaérsz
hogy járni tudsz újra
ez a hazugság katarzisa
a szíve pedig mikor a fiad
kiveszi a protézised és megtisztítja
megtöröl felöltöztet betakar
ránézel és mint akit sosem láttál
megkérdesz tőle maga kicsoda*

Mindenkit biztosíthatok: az elmúlásversekben sem fog csalódnai. Az öreg rokonok a kórházban a mieink is lehetnének – nagy összegben fogadnék, hogy mindnyájan rendelkeztünk beteg szülővel vagy nagyszülővel, aki szenvedéseit, agóniáját végignézve sok mindent új fénytörésben láttunk, átértékelünk. Különös vagy épp túlvilági hangon szóló sorok húznak be a szövegvilágba, és tartanak ott fájdalmasan, mint az idézett kapsos tű a bört, *köd van a szíven, nem látni át semmit sem*. Jó vers az, ami élni segít; Zsuka könyve egy komplett terápiás szolgáltatás, hosszú rehabilitáció. Mert aki kézbe veszi, végig fogja olvasni, nem egyszer, nem kétszer.

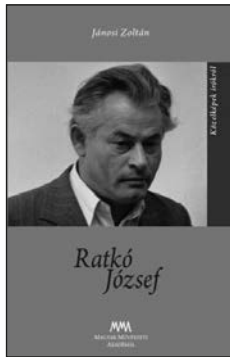
Nagy Zsuka: *Küllők, sávok*. Orpheusz Kiadó, 2017., 126 oldal, 2500 Ft.

„Tanúskodik majd minden költemény”

Lajtos Nóra

Jánosi Zoltán: *Ratkó József*

Születésének 80. évfordulója alkalmából látott napvilágot Jánosi Zoltán monográfiája a költőről a Magyar Művészeti Akadémia *Közelképek írókról* című sorozatának újabb darabjaként 2016-ban. A negyven négy oldalnyi kiadvány már terjedelmével is felhívja magára az olvasói figyelmet: sokrétű, alapos munkával kell számolnia a könyv kritikusának is. Az irodalomtörténész előljáró szavaiban utal arra az olvasásmódra, amellyel anyagához nyúl: nem a biográfia szövegstrukturáló perspektívájából közelít a költőhöz, hanem fordítva: a költő életművének analizálása során „hajol” néha a költő életrajzához, ha az többletjelentést ad egy-egy versnek. „[...] elsősorban a pálya belső útjaira, azok alakulásaira, modulációira, fejlődésivére koncentrálok, s mint a belső, a poétikai törekvések hátterében álló sorsút szerkezeti vázára támaszkodik az életrajzra.” (17) Ráadásul olyan történelmi szituációk „kerete-

zik” és keresztelik Ratkó életpályáját, amelyről tudomást nem venni nem lenne szerencsés. A „történelem terhe” alatt formálódó lírai személyiség nehéz gyermekkorra ellenére olyan költészetet teremtett, melyhez igen érzékeny kritikus iránytű szükségeltetik, ahogyan Jánosi Zoltán is felfigyel könyvében a költő minden apró szó-rezdülésére. A költő igazságszeretetére pedig még az induló Ratkót Illyés Gyulával való levelezése „nevelte”: „ragaszkodjék az igazsághoz, mert itt aztán az az egyetlen út előre.” Illyés morális iránymutatása a Ratkóval együtt induló költőnemzedékekben (Hetek, Kilencek) jelentkező kordilemmákra is egyértelmű válasz.

Jánosi Zoltán nem először foglalkozik Ratkó József életművével. Kötetként szerkesztett tanulmánygyűjteménye *„Kő alatti fény”* (Felsőmagyarország Kiadó, 2005) címmel jelent meg. Ugyanakkor a mások Ratkó-írásaiból szerkesztett „olvasókönyv”, a *„Leszek haláltól ronthatatlan”* (Magyar Napló Kiadó, 2010) is az ő válogatása. Jelen monográfiája nyolc nagyobb fejezetre tagolódva mutatja be a költő, a drámaíró, a prózaíró és a műfordító Ratkó sokoldalú tevékenységi körét; a kötetet független és gazdag képmelléklet zárja.

A *Nyugtalan évek sodrában* az Árvácska-beli sorsmintázatot mutató, igen zaklatott gyermekkorai valósággal vet számot Jánosi Zoltán, miközben az első költői kísérletekre is ráirányítja a figyelmünket. Ratkó betegeskedő édesanyját 13 éves korában veszíti el, így apja testi agresszivitását kénytelen elviselni mindaddig, míg állami gondozásba nem kerül. „Miskolc, Parasznya, Putnok és Erdőbénye a hányattatások helyszínei, ahol megtapasztalhatta a lelencsors kiszolgáltatottságát, minden

Lajtos Nóra (1977) Debrecenben élő irodalomtörténész, költő, író, kritikus, szerkesztő. Kötetei: A tiszta beszéd varázsa, Sorsszimbóniák. Díjai: NKA-ösztöndíj, Debrecen Kultúrájáért Alapítvány ösztöndíja, Litera kritikaíró pályázat 1. díja.

nyomorúságát.” (Babosi László) Majd Tiszadobra kerül, a Gyermekvárosba (1950–51) ahol lelki megnyugvást talál, akárcsak életútjának következő állomásán: Nyíregyházán. Szabolcs-Szatmár megyét „fogadott föld”-jének nevezi. A tiszadobi ihletforrásból születnek ifjúkori versei is: *Hajnal a Holt-Tiszán*, *Tiszai falu* stb. Életrajzi visszaemlékezésében kamaszkorát említi, amikor elkezdett verseket írni. A 17 éves gimnazista fiatalember első számú példaképe az a József Attila lesz, akinek életmozaikjai nagyon hasonlóak a Ratkóéhoz, s csak esetleges árnyalatokban különböznek egymástól. A korabeli államhatalommal szembemenő Ratkó *József Attilához* című verse egyoldalú vitát robbant ki: „Élet borától ittas emberekkel / telt meg a világ, ez a mai kocsmá, / s híg szó-itallal töltött serlegekkel / áldomást isnak születésnapodra.” Ugyanakkor neves támogatói táborát is magáénak tudhat: Illyés Gyula, Csoóri Sándor, Kiss Tamás, Váci Mihály személyében, de tanárai – Horváth Miklós és Margócsy József – is szívesen egyengetik költői pályájának útját.

Ratkó első olvasmányélményei azok a népmesék voltak, amelyeket édesanyja a szőnyegbombázások idején a bunkerben mesélt gyermekeinek. Ez a fajta folklorista örökség az egész életművön keresztül érvényesül. A „nyomorkátyú” (Jánosi Zoltán) vezetik el a népi kultúrához, hiszen mindennapi életközege volt a „béres”-sors, ahonnan aztán felemelkedhetett. Így beszélhetünk a bartóki modell érvényesüléséről is költészetében. „A folklórhatás – a népdaloké – ott van már az első hozzáférhető zsongéiban. Különösen a *Kérés*, a *Virágba borult már*, a *Havas mezőn*, a *Csillagocská* című verseken érezhető a népdalok hatása.” (Margócsy József) Jánosi Zoltán úgy tekint Ratkó költői indulására, „mintha a második világháború utáni magyar nép legelnyomottabb, leghátrányosabb rétegeinek erői és kínjai gyűltek volna

egybe, és készülődtek – a mesei alapzatokon is – az önfelmutatásra és lázadásra.” (53) Ezért is nevezi Jánosi Zoltán Ratkóval kapcsolatban a „szegénység felhajtóerői” kifejezést.

Alázat és szolgálat: talán ebbe a két szóba lehetne belesűríteni mindazt, amit a ratkói életmű első pályaszakasza képvisel. „Huszonkilenc / esztendőm lettem. / Voltam lelenc, / hát vertek engem.” Alázattal kényszerült szolgálnia „gazdáját”, miközben egyre inkább „épült fel” benne az elhallgatás helyett a lázadás talapzata: a ratkói Vers, hogy az a „nyugodt”-szép városban, Szegeden a „vágyak és a valóság” egyetemén, József Attila útján induljon tovább egyéni hangnemben egy kivételes tehetségű költő lantjának húrjain.

Ratkó a szegedi egyetem magyar-történelem szakán kezdi meg tanulmányait, majd a történelmet lecseréli az olaszra. Mindössze két és fél évet tölt az egyetem falai között, majd 1962-től az ELTE magyar szakos levelező tagozatán fejezi be tanulmányait, de szakdolgozat hiánya és államvizsga híján nem szerez diplomát. Egészségi állapota is megtörik az egyetemi évei alatt: idegösszeroppanása akadályozza meg pl. az olasz nyelv szigorlatának letételében. Első műfordításait is Szegeden készíti, itt ismerkedik meg későbbi feleségével, Hargitai Lujzával, és itt éri utol az 56-os forradalom és szabadságharc vihara. József Attila szellemisége, sorsközösség-vállalása, poétai küldetésstudata egyre jobban beleivódik költői vénájába.

Az államhatalomhoz fűződő erősen polémikus viszonya is igen korán megmutatkozik, majd a forradalom idején tovább erősödik benne. A *Bármi, csak mégsem ember* és a nagynénjéhez, Ratkó Annához írott versében: *Nagynéném, a miniszterasszonyban* „a Rákosi-diktatúra káderpolitikáját maró gúnnyal illette.” (70) „nem csupán vers, hanem erőteljes fellépés a rendszer kultúrája, ideológiája ellen” (73) – fogalmazza meg összegző véleményét

a monográfus Jánosi Zoltán. „Régóta viszket már a nyelvem; / s mert szavaira nem vigyáztam, / hány buta tréfáját lenyeltem, / amíg e rímre ráhibáztam! / S ha sokszor is hagyott bajban – / túl vagyunk rajta, nem haragszom. / Szárazkolbásszal traktált hajdan / nagynéném, a miniszterasszony.”

„Említettem már, hogy immáron három életem van. Egyik a költészeté, a másik a feleségemé s mind a három a kislányomé” – idézi Kiss Tamáshoz írt levelét Babosi László. A korban fellépő népi írói nemzedék tagjai is pártfogásban vesznek. Erre érzékletes példa, amikor Sánta Ferenc saját lakásán szállásolja el Ratkó családotul másfél hónapra. (Antall István, Ratkó jó barátja szíves közlése megerősíti a fentiekben foglaltakat: „Sánta Ferenchez fűződő kapcsolatáról sokat beszélt nekem Ratkó József. Úgy véltem, mindig a moralitás esztétikailag is igényesen megfogalmazott kérdései kötötték őket össze. Egy-egy beszélgetés félmondatai is évekig foglalkoztatták mindkettejüket.” – Antall István szíves közlése szerint: 2013. január 22-ei elektronikus levelezésünk. Sánta Ferenc *Isten a szekéren* című elbeszélésének záró jelenete is ezt modellálhatja, amelyben a vendégszerető Sánta Ferenc és felesége látják szívesen éjszakára az Úristent. – L. N.) De személyes viszonyban állt Illyés Gyulával, Csoóri Sándorral, Nagy Lászlóval, Szécsi Margittal, Juhász Ferencel vagy például Czine Mihállyal és Váci Mihállyal, aki egy szabolcsi faluban, Berkeszen kerít tanítói állást Ratkóéknek, ahol négy évet töltenek. Majd a *Kelet-Magyarország* újságírója lesz: „Az újságíróskodást másfélévig bírtam idegekkel, tisztességgel.” Ezután nyújtja be igazgatói pályázatát a Nagykállói Járasi Könyvtárba 1964-ben, ahová felvételt is nyer. Családjával tehát Nagykállóba költözik, és haláláig vezetője marad a könyvtárnak. A monográfia harmadik fejezete erre a nagykállói időszakra fókuszál (*A nagykállói világfókusz*).

Szabolcs-Szatmár egykori székhelye – Ratkó Józsefnek köszönhetően – igazi irodalmi központtá nőtte ki magát. „[...] egy viszonylag kényszerből kialakult élethelyzet (lehallgatások sora – L.N.) sarokpontjaira maga kopírozta rá az arkhimédeszi jeleket.”(87) Életrajzi kommentjeiből tudjuk, hogy még kamaszkorában elhatározta, hogy erre a „fogadott föld”-re fog visszatérni, ami jelen esetben Nagykállót jelenti Ratkó számára. A peremlét és a „sárarany” ontológiai dilemmája sokáig kínozza a lelkiületében és rezdületében is érzékeny költőt. S még inkább az, hogy ún. F-es, azaz „Figyelő dossziés” állampolgár lett Csoóri Sándorral, Sánta Ferencel, Nagy Lászlóval stb. egyetemben, ami a rendszerre szigorúan veszélyes személyeket jelentette. Mindennek ellenszereként „a Nagybalkányi utca 12. számú háza vált azzá az emberi-poétai-írói-pedagógiai ötvösműhellyé, ahol az általa elképzelt új világ figyelmeztető, emberformáló, értéktudatosító és a jelent leplező költői, írói vésetek készültek” – foglalja össze kitűnő érzékkel Jánosi Zoltán Ratkó irodalomszervezői érdemét.

Számos író-olvasó találkozót, tudományos előadásokat, filmvetítéseket, művésztelepet szervezett, s többszöri alkalommal hívott meg fővárosi költő- s író-társakat, akiknek visszfényében csillantak meg a vidéki költő-és író-tábor tehetséges alakjai. Kósa Ferenc filmrendezővel, Csoórral és Nagy Lászlóval állt ki a Béres Cseppek elismertetéséért.

Jánosi Zoltán karakteres elemző munkájának köszönhetően példászerű rálátást kaphatunk a ratkói életmű átvilágításának fázisaira. József Attila hatása mellett a Nagy László-i és az illyési versmorál az, ami meghatározza Ratkó költészetét. Első kötete 1966-ban *Félelem nélkül* címmel látott napvilágot. Már ebben a kötetében is markáns jegyként tűnik fel a népi vonal hangsúlyos vonása, ahogyan a két évvel később megjelent *Fegyvertelenül* (1968),

az *Egy kenyéren* (1980) és az 1975-ös *Törvénytelen halottjaim* című szövegkorpuszokban is. És hogy ne vesszünk el a költői pálya alakulástörténetében, Jánosi Zoltán igen helyesen motívumrendszerekben gondolkodva mutatja fel a ratkói életmű műfaji-tematikai csoportjait. Így szól az epigramma, episztola, dal, ballada, mondóka, dúdoló, ráolvasás, gondolati versek, tájszemlélő-leíró versekről, amelyről például megállapítja, hogy „Ratkó tájverseibe természet- és önarcképlelő, önértelmező, feladatkereső elemek is gyakran ötvöződnek.” (119) A „bartóki versréteg” is szépen kitapintható a népies irányt vett versekben.

Az ars poetica-természetű versekben több helyen is hangsúlyozza a harmadik gyermekként születettek mesei motívumokkal is átszőtt lényegi valóját: „Harmadik lettem, akinek / az a sorsa, hogy poklokat járjon, / a dolga, hogy igazat tegyen / e kacsalábon forgó világon.” (*Harmadik*)

A pálya alakulásának kontextusában két fő vonulatot vél felfedezni Jánosi Zoltán Ratkó háborúellenes-békevágó költeményeinek tárgyalása kapcsán: az első az 1968-as *Fegyvertelenül* című kötetben megjelenő költeményeknek a félelem a kulcsszava. „Én, egy a fegyvertelenek közül, / egyensúlyozva egyszál hitemen / a félelem szakadéka fölött / énekelek. Magamat bátorítom. Talán eljutok a halálig.” (*A halálig*). A későbbi kötetekben azonban inkább a nemzet és a haza kerülnek a versek homlokterébe, és a kiszolgáltatott emberiség sorsvállalása.

A családversek tematikus körébe tartozó versek tárháza is igen jelentős, nem véletlenül szán tizenhat oldalnyi elemző bemutatást a monográfus ennek a témacsoportnak. Legelőször azt fejti ki Jánosi Zoltán, hogy Ratkó hányattatott gyermeki sorsa ellenére is a család az állandó biztos pont, a béke szigete a történelmi viharokkal szemben. Az egykori családra

emlékezés legszebb siratódala az *Anyám* című költemény: „Anyám a föld alatt van, / vigyázok, rá ne lépjek. / Nem tudom, mily alakban / költi föl őt az élet. // Könnyű, soványka teste / nem tudom, hogy mivé lett / – bogárka, búza lett-e – / vigyázok, rá ne lépjek.” Az apa alakja kettősséget hordoz: hol alkoholizmusa miatt elítélendő hozzá a költő szava, hol a kétkezi munkást verseli meg Ratkó. „Az édesanya és az édesapa sorsát közösen versbe szikráztató *Csillagaim* című költemény a magára hagyatottságból a szabadság motívumát szivárványoztatja fel” (136) – ad összegzést Jánosi Zoltán kegyelethű megfogalmazásában.

A szerelemes versek bimbózó rügyei Tiszadobon és Nyíregyházán jelentkeznek, a virágba borulás időszaka viszont Szegeden mutatkozik elementáris erővel. Ratkó szerelmi lírája szerelméhez, majd később feleségéhez, Hargitai Lujzához írott lázadás a halál ellen. A nő egyszerre szerető, feleség, anya, testvér, nővér, aki egyszerre „munkás” és gyermeket nevelő anya, házastárs. A *Szerelem*, az *Egy ágyon egy kenyéren*, a *Nagymosás* című versek ennek az ihletkörnek legjellemzőbb termései. „Az aszszony, az édesanya és a nő tisztelete, a nemzeti lét elemi feltételeként történő felfogása számos Ratkó-versben egy rejtett motívumhálózat elemeiként jelenik meg (*Zsoltár, Fordulj az asszonyokhoz*).” (143) Ahogyan a gyermekorsók is mint a jövő nemzedékének majdani tanúi is igen fontos szerephez jutnak Ratkó lírájában (*Törvénytelen halottjaim*).

„A hatalomnak szíve van, / bárkibe átültethető, / a hatalomnak arca van, / amin a bőr cserélhető” – fogalmazza meg Ratkó *Chanson a hatalomról* című versében igen kemény társadalombírálatát. Az ebbe az élménykörbe tartozó versei (*Gulliver éneke, Vádirat, Úgy hallgatok* stb.) arra is példát mutatnak, hogy „a társadalmelemző, a politikai gondolat a költészetben kiválóan megfér.” (152)

Jánosi Zoltán mindezen témakörök mellé még a továbbiakról ad igen adekvát, versidézetekkel „hímzett” leírást: Ratkó portré- és önarckép-költészetéről, a történelemelemző és halottas verseiről, a „bartóki” modellt integráló folklórköltészetéről és az „Isten-költemények”-ről, valamint tágabb horizontról vizsgálja „a paraszt és a magyar vidék lírizálódása”-t.

Portréversei három nagyobb csoportra oszthatók: a költőelődkhöz írt versekre (*József Attila, Ady, Bartók*), a kortársakhoz szólókra (*Nagy Lászlónak írt búcsúverse*), amelyek között gyakori az ajánlás paratextusa (Sánta Ferenc, Fábry Zoltán, Mózsi Ferenc stb.), valamint az önportrékra (Én, Gulliver éneke, Hallgat a kút is.)

Az anyaföld-haza allegorikussá növesztett alakja a *Hazám* és a *Történelem* című versekben teljesebb ki: „nagy ívű gondolati számvetés történelmünk fordulópontjain nemzeti létünk eseményeiről, volt és odalett vagy elodázódó esélyeiről és szenvedéseiről.” (161) Ratkó hangján: „Magyarország temetőföld, / posztumusz humusz. / Történelme soha el nem / évülő prizsz. // Bűnjel itt a csillag is, mert / megragyog s lehull. / Kard lángol az éjszakában / attilátnul.” (*Tánc–Fábry Zoltánnak*).

A „bartóki” modell jelentőségéről az életműben már korábban szóltunk. Leginkább a hetvenes években tölt be hangsúlyos szerepet a népdalok átstilizáltsága Ratkó költői nyelvén (pl. *Dal, Ember, fa, Kő alól, Mire virítasz?*). Részletes elemzést olvashatunk pl. *Az ének megmarad* című hosszúversről. Arról sem feledkezünk meg a monográfus, hogy a „bartóki” modell kapcsán megemlítsék *Ratkó József töredékes Bartók-tanulmányának rekonstrukciója* című írást Babosi László tollából.

Minden költő személyes öngazolásaként különféle viszonyt fogalmaz meg a transzcendenssel kapcsolatban. Ratkónál nem lenne adekvát az „istenes” vers használata, ezért is

nevezi Jánosi Zoltán tapintatos óvatossággal „Isten-költemények”-nek Ratkó eme irányú verseit. Ratkó Isten-képe egy olyan Istent mutat, amelyben „az Úr jobbra cselekvésképtelen a jelenben is, s ezért az emberre vár a végső befejezés, a boldogabb világ paradicsomi feltételeinek megteremtése.” (174) Az ember megistenülésének mozzanata érhető tetten a következő igen találó sorokban: „Hajlotthátú istenek vagyunk, / gerincünk a görbedő kapa.” (*Földművesek éneke*) A *Csak én* című négysoros is valamiféle Isten-hiányt fogalmaz meg sűrített lírai kifakadásában: „Nem tudom az istent bemérni, / nem ad jelet. / Csak én sugározok. A csillagok / üresen fénylenek.” Ratkónak a fentiekben idézett „földművesek”-kel való találkozását *A paraszt és a magyar vidék lírizálása* soron következő terjedelmesebb alfejezetből érthetjük meg a legvilágosabban.

Jánosi Zoltán jól kitapinthatóvá teszi az életmű egészen átívelő paraszt-tematikát; a parasztember portréi mellett a magyar peremvidék és -lét poétikai mezsgyéi is könnyen feltérképezhetők: „elsősorban Szabolcs, Szatmár és a Bereg (s kisebb részben Borsod-Abaúj-Zemplén) alakították meghatározóan a költőnek a parasztvilágra vonatkozó szemléleti normáit.” (179) A paraszti munkálatokkal megismerkedő Ratkóban együtt fejlődik ki a kétkezi munka iránti tisztelete, annak megbecsülése vagy a szerszámmotivika illyési szólama.

Az is méltán kijelenthető, hogy a ratkói ouveure-ben nem ritka a családtagok portréi mellett a pályatársak, példaképek poétikai kontúrozása sem. A paraszt-versek közül méltó elemzést olvashatunk *az Este a mezőn*, a *Falumban*, az *Ének a parasztember feleségéről*, a *Földművesek éneke*, az *Arckép*, az *Üzenet*, a *Tanyák* vagy a harmincnégy évesen írt *A mese emléke* címűekről. Az *Ez a kicsike* című két versszaknyi műve egy empatikus ember emb-

lematikus „emlékműve”: „Ez a kicsike öregaszony / miért van feketében? / Nagykendője összehúzott varjúszárny, / meg-megrebben a szélben. // Kiért sír rejtőzködő szemmel, / uráért, halott fiáért? / Lecsukatnám magam / egyetlen mosolyáért.”

Jánosi Zoltán nem feledkezik meg kiemelni még Ratkónak a cigányság körében gyűjtött népdalait, valamint azt az „alkati” hasonlóságot Sánta Ferencsel, amely egyrésztől szól a szabadság hangsúlyozásáról, másrésztől azonos népszemléletükről: „S úgy hiszem, hogy ezt a népet, múltját és jelenét csak a faluból, a parasztságból indulva lehet és kell megérteni és javítani.” (Ratkó József)

Jánosi Zoltán könyvének éppen a közepére szerkeszti be azt a hatvanas-hetvenes években induló költőnemzedékről szóló alfejezetét, amely mély társadalomkritikai-esztétikai felhangoktól sem mentes költészetet képvisel. A Hetek csoportosulása (Ágh István, Bella István, Buda Ferenc, Kalász László, Raffai Sarolta, Ratkó József, Serfőző Simon) a kor eszmerendszerére ellen állandóan lázadó nemzedéki erőt képviselt a népi írók mellett. Jánosi Zoltán ekképp fogalmazza meg küldetésstudatukat: „A szociális érzékenység, a kor emberi problémáinak s a bennük tapasztalt drámáknak a nyílt kimondása, a magyarság történelmi múltjával való szembenézés, az ország jövőjének esélyei, a kor morális helyzete, az uralkodó hatalom és a nemzeti lét viszonyának analízise alakították e szellemi kötelek finomszerkezetét.” (209) Utalás történik Ratkó *Történelem, Törvénytelen halottaim* versei mellett Buda Ferenc *Az elesett katonák emlékére*, Serfőző Simon *Holddal világitottunk*, Bella István *Halotti beszéd* című versszintézisekre. „Tömegsír ez a vödör? / ez a szerelem-illatú / és fém-illatú és vérrel illatozó? / Nemzet-sír? Vörösmarty látomása?” – hangzik végül Ratkó hangján a nemzetföltés költői kérdéseinek tárháza (*Halott halottaim*).

Ratkó költészetének József Attila-i talapzata mellett a Nagy László-i és a bartóki ösztönzés jellemző. A Nagy László-i hatás főképp a hosszúvers-kísérletekben, a ráolvasó-bájos-népköltészeti elemekben érhető tetten egy olyan lírában, amelyben az igazság kimondása a legalapvetőbb költői jegy, mintegy stílusa is egyben. A hatvanas-hetvenes években pedig egyre behatóbban kezd foglalkozni Bartók munkásságával, az aranymetszés szabályosságával a népdalainkban s a bartóki életműben. Nagy László, Illyés, Juhász Ferenc, Szilágyi Domokos, Kányádi Sándor nagy Bartók-versei szinte pezsdítően hatnak s kerülnek be a Ratkó-líra véráramlatába. Ratkó is megírja a maga *Bartók*-versét, valamint Bartók-tanulmányba is belefog, de azt nem fejezi be. A magyar folklór ihletadó ereje, valamint az ebből fakadó bartóki szintézis Ratkó műfordításaiban is tetten érhető.

Jánosi Zoltán monográfiájának ötödik – félszáz oldalnyi! – fejezete a fentiekben érintett „bartóki” modellre mint a „Ratkó-poézis szintetizáló esztétikai centrumá”-ra tekint. Nagyívű műelemző tanulmányorozatában többek között a magyar balladatípusokra, a *Déva* című vers beható elemzésére vagy az ún. „bartóki” versekre koncentrál a monográfus. Ratkó költészeti rendszerében négy balladatípus jelenléte mutatható ki: a *Körmives Kelemenné*, a *Júlia, szép leány*, *A gyermekét elhagyó anya* és *A magzatgyilkos anya* népballadáké. A *Dal a jövőről* című verselemzésben Jánosi Zoltán ráirányítja olvasója figyelmét a Déva-modell kettősségére: egyrészt a mű Déva váráról esik szó a versben, ugyanakkor áttételes értelmezői attitűddel fel kell, hogy fedezzük „a kint zajló történelem szocializmusaként »épülő« Déva várát. [...] Ratkó a kor manipulált, hamis Déva-képzetével szemben teremti meg a maga Déváját, azt a jövőképet, amelyért valóban érdemes áldozatot hozni.” (233)

A *Déva* című költeményének homlokterébe egyértelműen a magyar társadalom válsága áll, kiteljesedve az egyetemesebb, nemzetféltő költői gesztusig. Ratkó 1970-es (*Egy kenyéren*) és az 1975-ös *Törvénytelen halottaim* című kötetében a borúlátó lírai szubjektum egyfajta „halottmítoszt” is teremt egyszerre. (245) Erre példa a *Halott halottaim*, amelyben Jánosi Zoltán új felfedezést tesz: egy archaikus népi imádsággal hozza párhuzamba a verset. „Kerülnek innen tűzre, szemétre, / egymillió, kétmillió, / kezükön vérből kesztyű, / mellükön vérből vért, / fejükön vérből korona. / Griffen, szarvasbogáron / indulnának haza.” (Ratkó József). Ugyanilyen alaposan veszi górcső alá a *Tér-dig kövé* című költeményt, amely már a *Júlia, szép leány* ballada ellenpárja: „Az égből ereszkedő fényesség, ígéret helyén itt annak szörnyeteg kontrasztja, képzeti-szemléleti ellenképe, morális-esztétikai negatívja jelenik meg.” (257) Kordefiniáló attitűdjével Ratkó olyan lírát teremt, amelyben a bartóki-balladai szólamok alaphangja az az archaikus szövegréteg, amely nélkül elképzelhetetlen lenne a ratkói poézis.

A Pilinszky költészetével is párbeszédet tartó holokauszt Ratkó-versek az *Egy kenyéren* című kötet tematikus hálóját képezik: „Eléggett gyermekek, anyák / hamvai vérünkben keríngenek. / Mint eleven halotti inget, / viselnek minket.” Érdemes továbbá – Jánosi Zoltánnal – ideidézni a Görömbei Andrással folytatott interjújának néhány mondatát, amelyekben világosan meghatározza a múlttal szembeni magatartásmódját Ratkó: „A múlt életműve egy népnek. S nem bánhatunk úgy vele, mint egy írói életművel. Nincs válogatott múlt. S nem is írható át.” (263) A múlt szégyenét a jelen és a jövő nemzedéke hordozza, Ratkó szerint kivonni belőle magunkat nem lehetséges. „Arcukat próbálom magamra, / farsangolok. / Hasonlít rájuk az anyag. / Rájuk hasonlít a kisfiam.” (*Törvénytelen halottaim*)

Jánosi Zoltán igen sokrétű monográfiájának következő fejezete (*A rázkódó világcentrum*) Ratkó vidékiségének sárarany-problematikája mellett szól még a költő „sebzett” tájszemléletéről, a korszituáció miatti költői küldetéstudat nihilizmusáról, történelmi és halotti verseiről.

„Ratkó a vidékiséget fokozatosan, de egyre tudatosabban, olyan küldetesként fogta fel, ami életmód, elkötelezettség és poétikai felhajtórő szempontjából is valóban jelentős, és nagy művészetet eredményező forrás lehet” (275) – summázza Jánosi Zoltán a peremlét (a „fogadott föld”) ratkói küldetéstudatát. Tájéköltészetében igen domináns jegy a sebzettség („Mint nyílt seb, lüktet ez a táj” – *Tavaszi előtt*), s az ebből fakadó fájdalomérzet: „Az ág csuklója eltört – hófehér / gipszbe rakta a tél.” (*Fa*). Jánosi Zoltán kitűnő érzékkel tanúsítja több versidézet-példával is, hogy a ratkói táj már szinte dezantropomorfizált alakzatban érhető tetten.

A szocialista államjelkép, a csillag is denotatív és konnotatív síkon is feltűnik lírájában. Ahogyan történelemszemléletében a haza óvo s féltő mivolta kristályosodik ki költészetének minden szakaszában, s a nemzet, sőt az emberiség szabadságeszménye is mindinkább jellemzője lesz költői szótárának.

Ratkó halál-verseinek szellemi előzményeként Adyt és Radnótit lehetne megjelölni. Több síkon is jelentkezik lírájában a halál témája: közéleti és magánemberként egyaránt megérinti a halál mélyebb bugyrainak gondolata (a szűkebb és tágabb értelemben vett haza „halotti maszkja”-t láttatja avagy kisebbik fia halála rendíti meg). „Nem löszön, futóhomokon – / holtakkal töltött talajon / épül ez a társadalom...” (*Nem löszön, futóhomokon*) „Feleségem ölbe veszi a temetőt, ringatja. Sír hozzá. Énekel hozzá. De én hallgatok. Szememre borosta nő. A veszteséget tudni kell...” (Részlet Ratkó József *A kö alól* című verseskötet végén található

Görömbei András-interjúból). A halott-mítosz két ún. „pillérverse” (*Halott halottaim, Törvénytelen halottaim*) a „jövőkép nélküli jelenének kritikája”-ként is értelmezhető.” (304)

A monográfia utolsó előtti fejezetében rápillanthatunk a Nyíregyházi Rádió *Hangsúly* című műsor szerkesztőjére, a drámaíró, illetve a prózaíró Ratkó Józsefekre is.

Az éterbe „írt” akusztikus folyóiratot Antall Istvánnal és Nagy András Lászlóval szerkesztette három és fél éven keresztül (1983. nov. 14. – 1987. április 26.) Ratkó, sőt a debreceni Görömbei András is részt vállalt a szerkesztésben, így a „fogadott föld” mellett Hajdú-Bihar megye is képviselhette magát a *Hangsúly*ban. Havi negyven perces műsort sugároztak: Kárpátalja és a Partium művészetének jelenlétét is felvállalta. Sajnos a kor „tűrt” kategóriáján túl nem lehetett számítani a nyomdabeli közlésre, ami pedig Ratkó szívügye lett volna. Itt hangzott el többek között a *Segítsd a királyt!* drámája, de közel 100 verse is Ratkónak. A kortárs hazai irodalom mellett, ahogyan azt Jánosi Zoltán metafoikusan is megfogalmazta: „Az ötágú sípnak nem volt olyan ága, amely ne adott volna dallamot a *Hangsúly* adásain.” (313)

A drámaíró Ratkó arcképének megrajzolásánál érdemes figyelembe venni azt a korszituációt, amelyben ezek a művek megszülethettek: a nyolcvanas évek (ismét) termékeny időszaka ez: *Segítsd a királyt!* (1984), *Antigoné*-fordítás (1986), *Kreón* (1986-87). Az *Antigoné*-fordítása az 1956-os forradalom harmincadik évfordulójára készült el. Benne Ratkó „egyszerre szól Szopholész hősnőjéről és magáról a költőről” – állapítja meg Karádi Zsolt. (325) A dráma elhíresült mondata: „Sok van, mi csodálatos, / de az embernél nincs semmi csodálatosabb” (Trencsényi-Waldapfel Imre fordítása) Ratkónál – ítélkező hangnemben – ekképpen hangzik: „Sok szörnyű csodafajzat van, / s köztük az ember az legszörnyebb.”

Ugyanakkor ne feledkezzünk el Attila fiának elvesztéséről (1981), ami szintén meghatározó élménytára ekkor a szerzőnek. István király Imre herceg elvesztésével párhuzamba állítható ez a sorsfájdalma Ratkónak. Ő maga úgy határozta meg drámáját, hogy „a *Segítsd a királyt!* tulajdonképpen a történelmi időzavar drámája.” Jánosi Zoltán két alfejezetet is szentel a Ratkó-drámának (*A Szent István-i modell időszerűsége* és *A dráma folklórszintézise*), ez utóbbiban a „óbeli öreg” alakja artikulálódik úgy, mint „a folklór tapasztalatainak összegzése, figurává emelt esszenciája.” (331)

Nem lenne teljes Ratkó József életművének bemutatása a prózája és műfordító tevékenysége nélkül, sőt a határon túli magyarságért tenni akaró és tévő Ratkó nélkül.

„Én verset írni József Attilától tanultam, igazat írni Sánta Ferencről és Móricz Zsigmondtól” – fogalmazza meg írói forrásvidékét a morális tartást adó népi író(k) alakjában. Prózai munkái igen sok műfajúak: Önéletrajz, *Vadvirágok* (filmnovella), *Sánta Ferenc írói világa* (tanulmány), *Művészettan, A vers ünnepe* (műelemzések), valamint előadások, nekrológok, megnyitók alkotják prózai világát. Komolyabban a '70-es évektől fordul a műfordítások felé: olasz, francia, bolgár nyelveket kezdte el tanulni, de nyersfordításból lengyel, orosz, finn, tatár, bolgár, belorusz román és német költők verseit ültette át magyarra.

Válság és búcsú. Ezzel a fejezetcímmel zárul Jánosi Zoltán monográfiája, amelyben az utolsó évek nehézségeit összegzi. Ratkó utolsó éveiben Debrecenbe költözik, ahol új szerelemre is talál Ördög Mária személyében, és megszületik Borbála nevű gyermekük. Ugyanakkor ez a debreceni lét az ingázások időszaka a cívisváros és nagykállói munkahelye között. „Fogadott földjét” azonban soha nem tudta elfeledni. Jánosi Zoltán szisztematikus alapossgal dokumentálja még számunkra, olvasók számára

Ratkó irodalmi-közéleti szerepvállalásait (Tokaji Íróklub, Debreceni Irodalmi Napok, Partiumi Irodalmi Társaság; Márkus Bélával, Bertha Zoltánnal, Dusa Lajossal, Ószabó Istvánnal és másokkal; Kölcsey Társaság, Bethlen Gábor Alapítvány; Lakiteleki Találkozó résztvevője, a Lakiteleki Nyilatkozat aláírója). Testi romlásának (érszükület) lírai megnyilatkozásaiban a halottas verseinek csokrát nyújtja át számunkra: „A legmagasabb éjszakán / arcom a földnek följánlom, / elsüllyeszttem a szememet, / ha nem szeretsz el a haláltól” (*Az utolsó versekből*) – szól feleségéhez utolsó mentsvárként.

Egykori, nagykállói könyvtáros munkatársa így búcsúzott tőle: „Ratkó József úgy ment el, hogy házi feladatot hagyott hátra nekünk, örököseinek. Ez a feladat így hangzik: »meg kell lakni ezt a hazát, meg kell lakni minden talpalatnyi földjét. [...] Ratkó József behalt. Lett belőle fű, bogár... Vagyazok, Rá ne lépjek.»

Jánosi Zoltán nagyívű, részletekbe menő, tudományos igényességgel, poétai áthallásokkal is átszőtt szövegkomplexuma minden hiányérzetet kizáróan teljesíti a monográfiától elvárható műfaji követelményeket. Választott szerzőjéhez mind emberként, mind költőként-íróként is szeretettel fordul, empatikus tehetsége vitathatatlan. Szövegidezései jól illusztrálják tematikus mondanivalóját. Reményeink szerint – a lezárult életmű felől nézve – Ratkó József és Jánosi Zoltán „kettőse” virágzóan tud hatni a 21. század olvasóközönségére. „Tanúskodik majd minden költemény”: születésről, szeretetről, szerelemről, szenvedésről, hazáról, tájról, magyarságról és halálról. A sor természetesen folytatható, mert *scripta manent*: az írás megmarad.

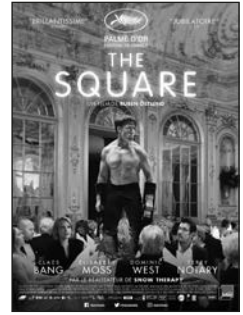
Jánosi Zoltán: *Ratkó József. Közelképek írókról-sorozatot*, MMA, 2016, 408 oldal, 3400 Ft.

Keretek közé szorult társadalom

Beretvás Gábor

Ruben Östlund *A négyzet* filmje kapcsán

Lehet, hogy az északi népek egyre vonalásabbak? Sőt, elképzelhető, hogy a skandinávok, pláne a svédek, az utóbbi időben annyira adnak a társadalmi megállapodásra, hogy teljesen kiveszett belőlük az önfenntartó ösztön? Érdekes módon úgy fest, mintha a viking ősök már csak a tévésorozatok fantazmagórikus világában léteznének, és így a svéd történelmi tudat az öltönyök és kosztümök snájdig módon való hordásától datálódna. Lehetséges, hogy ez a féle elegáns külsőn annyira eltakarja már a belbecset, hogy visszaidézni sem tudhatjuk, milyen is az igazán.

A most 44 éves svéd rendező, Ruben Östlund elég traumatikusan dolgozza fel filmjeiben a világ változásait. Már kezdeti rövidfilmjeiben is a krízisszerű élethelyzetekben megmutató emberi viselkedési formák voltak érdek-

Beretvás Gábor A Debreceni Egyetemen szerzett diplomát mint filozófus-esztéta. Kutatási területe elsősorban a közép-kelet-európai rendszerváltás dokumentumfilmfeldolgozása és a háború utáni magyar filmtörténet. 2014 és 2016 között az amszterdami UvA, a kolozsvári Sapientia és a kolozsvári BBTE ösztöndíjas kutatója. Jelenleg a Debreceni Egyetem Filozófia Intézete film szakirányának óraadója.

lődésének tárgyai. Paradox módon a valóság írta események mellett csak úgy elsuhanunk, vallják a filmjei, holott a magunkra is vonatkozatható mély rétegű emberi történetek furtonfurt az orrunk előtt játszódnak le.

Kamerája persze ezeknél még az antropológiai filmes távolságából próbálta meglesni a valós eseményeken alapuló, ám fikciós eszközökkel kibővített és mozgóképileg rekonstruált történeteket. Igyekezett úgy láttatni egy bankrablást vagy akár egy hídról a vízbe ugró férfi bátorságpróbáját, hogy az események és a kamera közti távolság éreztesse: az elidegenedett világban élő polgártársak csak távolról pillantanak rá az ilyen esetekre. Így a rendező egyik leggondolatébresztőbb gesztusa, mely egyben védjegye is, hogy felületességet hazudó látásmódot alkalmaz, és pont így csigázza fel a mindenkori néző megbredó érdeklődését.

Az emberek vágyják a fikciós történeteket, pedig azok is valóságalapúak számos esetben. Östlund bele is kapaszkodik ezekbe. Filmjei bár fikciós elemekkel színeztettek, mégis, mint már említettem, megtörtént esetek fonalaiából szövődnek Östlund-filmekké. Az emberi kapcsolatokból kivesző interakció témáját már a korai zsengekben is kiemelten fontosnak tartja, de a rendező úgy merészkedik egyre közelebb képileg is alanyaihoz, ahogy közben a korral bölcsül. Rövidfilmjeiben még érződik a fiatal világmegváltó művész magára erőltetett komolysága, de már ott is kivált az elemző nézőből egy félmosolyt. Persze nem akarta elbagatellizálni a történeteit, de lassan ráébredt, hogy a műveit átható humor teszi még egyedibbé, még hihetőbbé és leginkább még emlékezetesebbé a filmjeit. Megjegyzem, bár jobbára a valóságból merít, mégis sokszor ő is írja, és maga vágja az alkotásait.

Példának okáért a nagy népszerűsége szert tett 2014-es svéd-dán-norvég koprodukcióban is a helyzet lehetetlensége teszi tragikomikussá hőseit, akik ráadásul, mint örökérvényű nyuglódésük során kiderül, mi magunk vagyunk. Legalábbis a néző, még ha közép-európai, akkor is könnyen ráismerhet saját élethelyzeteire, nem számít azt sem, hogy egy fejlett és gazdag társadalom miliójében vagyunk. Jelzem, a *Lavina* kamerájának fókusza nem a messi távolból leleskedik, hanem objektívja emberközelbe merészkedik, azaz egy átlagos svéd családnak a francia Alpokban töltött jól megérdemelt pihenésére koncentrál. De itt is, akárcsak a későbbiekben taglalt *A négyzetben*, egy hirtelen bekövetkező véletlen esemény egy egészen más irányba tereli a történetet és vele együtt alanyait egyaránt.

Östlund mondhatni férfi látásmóddal bíró rendező, akinek ugyan van érzéke a feminin szál pödörgetéséhez is, de azért leginkább a férfiúi lélek nyomortanyáján szeret elbóklászni. Filmjei persze többretegűek. Hangsúlyt kapnak bennük a gyerekek is. Hiszen egy erőteljesen pszichologizáló forgatókönyvíró-rendező nem teheti meg, hogy elsiklik a gyerekkor felett. Hiszen az nagyban befolyásolja azt, hogy milyen felnőtté válik egy társadalmi csoport, egy generáció, egy egyén. Hogy Freudot se hagyjuk ki a szellemtörténet megidézéséből.

Ennek vizsgálata leginkább a 2011-es *Play (Gyerekjáték?)* című filmjében fejtődik fel. Itt ugyanis a gyerekek nem számíthatnak a felnőttek segítségére, sőt, még komolyan vehető szolidaritására sem. A lopott kabát ügye itt egy lopott mobiltelefon körül összpontosul. A hétvégi plázásás rítusának eleget tevő, kinézetre is svéd gyerekek és egy ázsiai vonásokkal bíró barátjuk idősebb, feketébe öltözött, látzólag bevándorló fiúk csapatába ütközik, akik

a mobil eltulajdonításával vádolják meg ezeket. Östlund már itt is kísérletezik azzal, hogy a szabályokon alapuló társadalmi normák között járassa végig alanyait. A svéd közegben szocializálódott fekete srácok nem alkalmaznak erőszakot, csupán testbeszédük és jelenlétük hordoz annyi fenyegető gesztust magában, hogy az őshonosabbnak gondolt gyerekek végig követik az utasításait. Verbális háború folyik a gyerekek közt, méghozzá az érvek finom fonalán. A kényszerű tehetetlenség, melyben a tézisek nem közelednek egymáshoz, gyönyörűen rímel azzal, ahogy a gyerekek szép lassan hatalmas távot tesznek meg térben, mintegy elhagyva a civilizációs (ál)valóságot. Olyan térbe érkezünk tehát, ahol újra lehet teremteni a közmegegyezésen alapuló igazságot és igazságtalanságot, vissza természetbe.

A történet nyilván többlényegű itt is, akárcsak Östlund többi filmjében, de ami eltagadhatatlan szempontként bukkan fel a későbbiekben, az az, hogy a rendező gyerekkorának biztonsága a túlszabályozottság miatt a húsz évvel későbbi fokon már az elidegenedés és a bizonytalanság jegyeit hordozza magán. Ez pedig sérült gyerekkort, így sérült felnőttkort is jelent majd. Hiszen a túlon túl megszokott biztonságérzet egyfajta eltunyulással jár majd a későbbiekben. Mint láthatjuk ezt majd a *Lavina* és *A négyzet* során.

A 2011-es film fiúgyerekek sorsát mutatta be. Hiszen, mint már említettem, a rendező leginkább ezen a szűrőn szítál. A *Lavina* fő témája is ez. Mi történik egy férfival, ha a társadalom által ráírt maszkulin szerepet elfelejt játszani pár percre? Mi történik így a védelmező hím ideájával, illetve az ehhez a képhez kötődő elvárásokkal? Mi lesz, ha harcosságának bizonyítéka híján csupán behúzott farokkal látja a közvélemény? Hogy dolgozza fel a szimboli-

kus kasztrációt? Milyen stációi vannak a férfiúi egó helyrebillenésének, egészen a tagadás fázisától a segítség elfogadásán át a korrigálásig, azaz a büszkeség visszaszerzéséig? Östlund persze nem felejt el a jellemfejlődés avagy a férfi önmagához való visszatalálásának rítusán bemutatni ezt a folyamatot a női szemszögon keresztül sem. Bár tény, hogy ez a fajta láttatás is a maszkulin lélek tükrének prizmája csak, tehát a nő igazándiból az asszisztencia szerepét tölti be inkább ezekben a terápiás megaluvásokban. A kiszolgáltatott felek csak első blikkre a nők vagy a gyerekek, az igazi sérültek ezekben a filmekben általában a felnőtt férfiak. Persze, mint említettem, az odavezető utat is megmutatja, saját ifjúsági dolgozatában.

Mi több, *A négyzet* sem véletlenül hozta el az Aranypálmát Cannes-ból. A rendező most vált igazán érett művésszé, aki, nem tagadván meg önmagát és foglalkozását, illetve világban valóságát, lényegét, e filmjében is a művészet felől próbál az eddig is felvetett társadalmi problémákra választ találni. Főhőse, Christian ugyanis egy modern művészetek felé elkötelezett múzeum kurátora. Korban a rendezővel egyidős középkorú férfi. Elvált, két lányát a feleségével felváltva nevelő, mondhatni átlagpolgár. (Itt megjegyzem, az, hogy lányai vannak, sem nem oszt, sem nem szoroz a jellemrajzban. Mint ahogy már utaltam rá, a női szerepkörök Östlundnál a férfi karakterek körvonalainak erősítésére szolgálnak inkább.)

Christian magas, jóképű, slank és egészségesnek tűnik. Ám, mint ahogy a kezdő képsorok is utalnak rá, környezetében mindenki ilyen. Az utca forgatagában munkába igyekvő svéddek mobiltelefonjaikba temetkezve részvételenül mennek el a hajléktalanok és akár az érdekükben protestáló idealisták mellett. Tömegbe verődve is magányosak. Ez persze jel-

lemzi a nagyvárosokat és úgy alapján véve a civilizációt. Az emberi kapcsolatokat mintha végzetesen utolérte volna az informatikai térben való párhuzamos élet, a virtualitás.

Östlund ebből a megszokottságból igyekszik kiszakítani alanyát és egyben a nézőt is felébereszteni ezáltal. Teszi ezt már a történet legelején. Mikor is a monotonitást egy női segélykiáltás zavarja meg. Hősünk így azon nyomban szembesül a fentiekben már felvillantott összetett problémával. Előbújik-e a Christian hétköznapijaira egyáltalán nem jellemző állati ösztönösség, a védelmezés érzete és az ebből fakadó fizikai viszonyulás. Mivel a nőre rárontó férfit másodmagával megadásra kényszeríti, így túllép a történet azon, aminek a rendező előző filmjében, a *Lavinában* már utánajárt.

A férfiúi büszkeség azonban nem tart soká, ugyanis Christian rájön arra, hogy egy performális bűntény áldozata lett, azaz művészien kirabolták. Nem csak tárcája és telefonja tűnt el, hanem talán a hagyományok ápolásának szimbóluma, a nagypapjától örökölt mandzsettagomb is. Tehát a civilizációs memória kezdőpontjához térünk vissza. A svéd uniformizált társadalom kezdeteinek ékköve lett a „vadak” martaléka és vele együtt a gyerek-történetben már vizsgált okostelefon, azaz a virtuális imágó eszköze, a manipuláció tárgya is idegenekhez került.

Ettől a narratív ponttól változik meg a Christian-féle világ. Mondhatnánk azt is, hogy öntudatára ébred, de talán jobb kifejezés, ha úgy közelítjük meg, hogy mintha képességet érezne arra, hogy fittyet hányva a civilizációs szokásokra, a belenyugvásba, visszakeresse állati önmagát. A visszaserzési kísérlet azonban elindít egy láncreakciót, vagy, ha tetszik, pillangó-hatást, mélyebben értelmezve káoszt

kavar a renden alapuló hétköznapiságban.

Abban a hétköznapiságban, ahol a társadalom kiüresedett (fogalmi) rendszere már csak túlvezéreltsége miatt is elvesztette eredeti relevanciáját. Mi több, művészeti dimenziókban értelmezhető igazán csak tovább. Christian pont ezzel, illetve ehhez hasonló, erre utaló kiállításokkal foglalkozik. Így a történet kölcsönzött mottója ez lesz: „a négyzet egy szabad zóna, ahol a bizalom és a törődés van érvényben. Határain belül mindenkinek egyenlő jogai és kötelezettségei vannak.” Ez már, mint látszik, nem a valóság, nem a hagyományos társadalmi berendezkedésre áll. Ez most, ha tetszik, maga a virtualitás.

Az, hogy a közösségben már nem létezik szolidaritás, és hogy egy egyre kevésbé homogén társadalomban nem tartják be a konszenzusos szabályokat, azt jelenti, hogy vissza kell térni a gyökerekhez, vagyis újra kell értelmezni az addigi szerződést. Christian lázadása is ezt teszi. Főszereplőnk kilép addigi kereteiből, és vadulni próbál. Ezt fejezi ki, mikor is berakja az igen drága, de természetbarát elektromos autójának lejártszójába a Justice-tól a Genезis című számot és belehasít. Az effajta disszonanciák adják meg többek között a film humorát.

Persze humoros feldolgozásra érett mostanra a rendezőben a bevándorlóktól való félelem problematikája, melyről már tettem említést az előző filmek kapcsán. Persze Östlund nem bagatellizálja el a problémát, hanem kontextusba helyezi: a humor forrása a fejlett jóléti világba beletunyult ember szerencsétlenkedése a szegény sorsra jutottak láttán. Illetve a velük való interakció során.

Östlund eddigi filmjeiben gyakran hagyta kameráját egy jelenet kiürült háttérére irányítva,

mikor szereplői kiléptek a képből. Érdekes módon most is ezt teszi, csupán a semmit, a jelentőség nélküli háttérrel *A négyzet*-ben a bevándorlók és egyben koldusok átlagos mindennapjai teszik ki. Az üresen hagyott pad vagy falfelület helyett itt azokon pihen meg a kamera, akiről nem vesz tudomást a svéd népesség nagy része. Mintha egy minden különösebb jelentés nélküli köznapi tárgyra tekintenénk, nem emberre. Persze a jóléti társadalomban már bankkártyával fizetnek, így mondhatni nincs módjukban, csak virtuálisan, alamizsnát adni, azt meg még talán Svédországban sem lehet még. A virtualitás és a kézzelfoghatóság ütközőzónája ez.

Ezekre a viszonyulásokra reflektálnak a filmben a képzőművészettel kapcsolatos elmékedések is. A tér használata, a hétköznapi tartalommal való megtöltése, vagy akár az, amikor egy pódiumbeszélgetést megzavar egy neuropszichiátriai rendellenességben szenvedő férfi a hallgatóságból. Ez ugye felveti a tolerancia határainak kérdését is. Ezt persze majd a majomná, azaz ősvé, ösztönös vadállattá vált embert megfogalmazó performansz tesz majd igazán teljessé és még inkább érthetővé. A tánc mint ősi rítus ugyan érzékletesen megjelenik a filmben, ám annak nem a vadállati, ösztönös szex lesz a vége ebben a túldimenzionált világban. A szeretkezés itt inkább egyfajta racionalitáson nyugvó, érzelmek nélküli gesztuscseré, mely ráadásul némi bizalmatlanságon is alapul.

Mint ahogy a civilizált ember bizalmatlanságán alapul a másiktól való félelem, legyen az egy koldus, egy bevándorló, egy alkalmi szexpartner vagy bármely ember, aki nem vesz részt szorosan a mindennapjaiban. A többször is szóba kerülő segítőkészség hiánya is a bizalom hiányán és a félelmen alapul. Az ember-

ség pedig ezeknek a leküzdését kellene hogy jelentse. Erre a ráébresztésre volna predesztinálva a művészet, a film szerint. A kiállítás témáját reklámozó internetes reklám pedig, úgy fest, hogy erősebb üzenet, mint maga a kiállítás. Egy igazi botrány ugyanis érdekesfeszítőbb és figyelemfelkeltőbb, mint maga az esemény.

Ám az ilyesfajta megrázó képekre nincs felkészülve a már említett hipokrita beállítódás. Ezért Christiannak sok mindent kell mérlegelnie majd, akárcsak annak a nézőnek, amely be tudta fogadni a film sokrétű mondanivalóját. A rendezőn túl (aki ezúttal is egyben a forgatókönyvíró és a vágó is) persze elismerés jár a főszerepet hozó Claes Bangnak, aki kiválóan testesíti meg a sztereotípiáknak megfelelni vágyó hétköznapi svédet, aki azért nem véletlenül kurátor. Mint ahogy Terry Notaryn is látszik, hogy nem ez az első állatmegformálása. Jót tesz a filmnek külföldi színészek szerepeltetése, bár Elizabeth Moss játékában inkább valami britest fedezhetünk fel, mintsem hogy a szereplője amerikai lenne. De akit kiemelnék, az Elijandro Edouard, az igazáért küzdő gyerek szerepében. A film összességében megéri a két óra közeli játékidőt, annak ellenére is, hogy tempója elég változatos. Humora, mélysége, képi utalásrendszere (számos esetben felbukkan a címadó négyzet forma is) összességükben egy egyedi alkotást eredményeznek. Nem véletlenül nyert Cannes-ban.

Élet (világ) 1200 oldalon

Vajda Mihály

(Részlet)

Világló részletek egy elbeszélő életéből. Egyszer én is használtam ezt a világló szót. Vajon értettem-e? Azt kellett lefordítanom, hogy *weltet*, ami németül látszott lenni; pontosabban egy kétségtelenül németnek tűnő mondat állítmánya volt. A mondat így hangzott: *Die Welt weltet*. Hogy a szó jelent-e valamit németül, azt csak olyanoktól tudnám megkérdeni, akik ravaszul viszszafelelnének: Heideggernél olvastad? S igenlő válaszomra nem azzal felelnének, hogy a *welten* jelent talán valamit, bár ők sem egészen értik, vagy – ez még a legjobb eset lenne – azzal, hogy csak az a barom Heidegger tud ilyet kitalálni, hanem hogy ilyen hülyeséget csak egy náci mondhat. Hogy mi köze ennek a megeshet tényleg hülyeségnek a nácizmushoz, az nem érdekli őket. Nem kérdeztem hát senkitől sem semmit, hanem lefordítottam a mondatot: A világ világlík. Valószínűleg ekkor találkoztam először a magyar világló szóval. Bár...? A világlónak talán eleve több értelme van, mint a világlíknak. Ezt követően csak tavaly nyáron, amikor először kezembé vettem Nadas Péter könyvét, a *Világló részletek*-et. Nadasnál nem a világ világlík, a részletek világlának. Vagy legalábbis – hisz ez áll ott – világlók. Azon mód felfogtam, hogy, jé, a világló szónak mégiscsak van valami értelme; nagyon is határozott értelme van: azt jelenti ugyanis – Nadasnál legalábbis –, hogy bizonyos részletek, az élet részletei, a világ részletei világgá állnak össze; vannak olyan részletek – ezek világlának –, amelyek együtt – vagy netán már külön-külön is? – valamilyen világot mutatnak fel. Csakhogy ekkor bebaszott. Erről a világ-felmutatásról ugyanis már megint a náci filozófus jutott az eszembe: *alétheia* (Heidegger hosszú ideig a görög *alétheia* szót megmutatkozásnak, felmutatásnak fordította, később mintha önkritikát gyakorolt volna, hogy azért az mégis csak a szó szokvány értelmében vett igazság, de ezt most hagyjuk). A világ felmutatása, a világ igazsága. Mintha Nadasnál arról lenne szó, hogy ezekből a világló részletekből, melyek az alcím szerint az elbeszélő életéből vett emléklapokon jelennek meg, összeállna egy világ; Nadas fel tudná mutatni a világot (az ő világot?). Szkeptikus ő a tekintetben, hogy ez a világ lenne maga a valóság, a realitás. Mégis, ahogy egyszer mondotta: „Maga a realitás érdekel, ami a látszatok mellett működik.” Itt azután, a *Világló részletek*ben mintha arra is magyarázatot kapnánk, hogy miért szeretett volna egész életében áttörni a látszattól a valóságghoz. Már nem volt egészen kis gyerek, amikor rájött, hogy kommunista szüleitől nincsen értelme bármit is kérdezni. „Nem arról volt szó, hogy ne szerettem volna őket, de nem érdekelt többé, hogy miről mit mondanak, a könyökömön jött ki.” Meg hogy „valamilyen előttem nem belát-

Vajda Mihály 1935, Budapest. Széchenyi-díjas magyar filozófus, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. Munkásságát elsősorban a fenomenológia, a 20. századi német filozófia és a totalitáriánus társadalmak elmélete terén fejtegette ki. 1996 és 2000 között a Kossuth Lajos Tudományegyetem Filozófiai Intézete, 2005 és 2009 között az MTA Filozófiai Kutatóintézet igazgatója.

ható ok miatt módszeresen és összehangoltan hazudnak.” Ergo: „Nem kérdezni. Végül is azzal a témával kezdtem foglalkoztatni a figyelmemet, ami aztán egész hátralévő életemben lekötötte, a nagy csúszással látszat és valóság között. Habár minden igyekezetem ellenére soha nem tudtam rögzíteni, hogy a látszathoz képest mi a valóság. Az a valóság, hogy a valóság egyike a leghomályosabb fogalmainknak.” Világoljanak hát bátran a részletek, a világló részletek – azért világlók nemde bár – összehoznak egy világot, ez Nádasnak talán a való(ságos) világ, nekem biztosan az, másokról azonban ne essék itt szó. Azok legfeljebb nem szeretik Nádas könyvét. S miért is kéne nekik szeretniük?

Gyakorta megesik velem, hogy egy írást nem azzal kezdek, amivel kezdeni akartam. Az 1200 oldal nem véletlenül került bele már a címbe is. 1200 oldalon emléklapok, nemcsak az elbeszélő személyes emlékei, pontosabban... Melyek volnának a személyes emlékeink? Amiről egy képet őrzünk? Ahol egy hangot (hangképet?) elevenen felhangzani hallunk? Szagok, ezeket bizonyára senki sem tudja elmesélni, azaz feleleveníteni a számunkra. Van egy barátom, még kiskamasz volt, amikor szülei elvitték magukkal az emigrációba. Első hazajövelekor nem sokra emlékezett Budapestből. Aztán elindult sétálni, s valamilyen furcsa okból bekukkantott, belopózott egy akkoriban Rudas Lászlóról elnevezett Podmaniczky utcai ház kapualjába, beleszippantott a levegőbe, és - ha-zaérkezett Budapestre. Szóval valahogy így: szagemlék; aztán ízemlék, ismeretes az irodalomból: Marcel madelaine-je, Lesznai Anna igazi smankedlije vagy smankerlije, ne folytassam, mindenki tudja; s persze az érintés emléke. (Az utóbbiról lesz majd még szó.) Ahogy persze arról a vitáról is lesz majd még szó, mely a kiskamasz Nádas és Aranyosi Magda között zajlott, hogy vajon Péter emlékezhet-e arra, hogy úgy körülbelül másfél éves korában majdnem ráomlott egy Damjanich utcai ház fala, vagy a kép csupán anyja elbeszélése nyomán ragadt meg benne.

Ez az emlékkép először az első kötet 19. oldalán kerül említésre. Ezt megelőzően a szövegnek csupán 13 oldala van (címlap stb.) s ezen 13 oldal hetedik oldalán (13. oldal) olvassuk a következőket: „Apám a rövid gépiratos emlékezésében, amelyben mindent, de mindent igyekezett följegyezni halott anyánkról, a két fiának írta, mielőtt ő maga is elmegy, hónapokkal előbb határozhatott így, elmegyek, ezt a szemérmes kifejezést használta a jó előre megírt búcsúlevelében, még mielőtt elmegyek, de egy mondat kellős közepén váratlanul föl hagyott a följegyzéseivel. Minden bizonnyal akkor, amikor visszavonhatatlanul úgy határozott, hogy bennünket is elvisz magával. Ez volt rá a szava, elvisz. Bocsássatok meg, de őket is el kellett vinnem magammal. Ezt írta búcsúlevelének törzsszövegében, amit a kuszább sorokkal lejegyzett, kettőnknek szánt zárlatnál jóval korábban fogalmazhatott. Állt az alvó öcsém felett a pisztolyával és nem volt képes lelőni. Ezt írta aztán a záradékban. Ha velem kezdi, talán sikerül neki.” ... Ezt követően még néhány mondat, ami ezzel kapcsolatos.

Ha van az idézett nádasí sorokban érzélem, akkor az csupán ironia. Ez a Nádas László furcsa életéről szóló furcsa híradás – később még itt-ott említésre kerül, nem vagyok képes felidézni, hogy egyszer-e vagy kétszer, akkor is persze röviden –, mindjárt az 1200 oldal 13. (vagy éppen a 7.-en, ahogy tetszik) oldalán, mely 1200 oldal Nádas Péter, s csak szükség esetén Nádas László életének világló részleteit mutatja fel, nem hagyott bennem kétséget afelől, hogy az elbeszélő apjának ez a rémséges, szerencsénkre végre nem hajtott, de fiai elől nemhogy nem eltitkolt, kifejezetten a tudomásukra hozott, mondjam hogy rájuk oktrojált? Terve ott lebeg mind az 1200 oldal felett; mindőjükre árnyékot vet.

Nádas László persze fontos szerepet játszik az emléklapokon. Nem egyszerűen azért, mert hát ő a kis Nádas Péter édesapja. Hanem mert ez az édesapa a legfőbb – kissé persze bornirtan dogmatikus – képviselője a tudásnak, a józanságnak, a modernitásnak. „Ismereteivel az apám a családlilag hitelesített viselkedési normák zenei alaptónusát adta meg.” ... Kíméletlen tárgyiasággal állta „el az utam, amely metafizikához, spiritualitáshoz vagy misztikához vezetne. Nem lehetünk olyan nevetségesek, hogy olyasmivel foglalkozzunk, ami nincs.” Mindez, az apa minden mondata, mondatának minden tónusa a nálánál szellemileg sokkal jelentősebb Mezeiekre, Mezei Móra, Mezei Ernőre megy vissza. „Ők – a Mezeiek – úgy látták, hogy a liberális alapelvek többé nem megkerülhetők az európai történelemben. Tévedtek... Tévedésük nélkül szellemileg nem léteztem. ... Számomra a szabadgondolkodásból nem volt visszaút. A mai napig nincs visszaút.” Elnézést a sok idézgetésért, meg a könyvből vett magyarázatokért; de világossá kell tennem, hogy néz ki ez a liberális, modern zsidóság, melynek Nádas Péter életében apja volt az élő képviselője, hogy ezt azután szembeállíthassam a Nussbaum Cecília nagymama, anyjuk mamája, által képviselt zsidó ortodoxiával, ami Pétert iszonyatosan irritálta, amiről azonban be kellett látnia, hogy ... De előbb még vissza Nádas Lászlóhoz. Vajon igaz-e, hogy ő volt a liberális modern zsidóság élő képviselője. És Rendl Sándor? Az igazi polgár?

Nagyon bonyolult ez a dolog a modern zsidóval. Már Nádas felmenői között is kétféle van. Apját, anyját Péter szereti, de bornírtságuk őt is szörnyen bosszantja. Mert hogy anyja is egy modern zsidó, Nussbaum Cecília lánya. A gettós zsidó Cili nagymama valamennyi gyereke modern zsidó (akik persze megint csak különbözők, a végén még majd oda lyukadok ki, hogy minden egyes ember egy sajátos individuum, ami sajnos nagyon nem igaz, de Nádas Péter felmenői között nem igen akad kettő, aki ne különböznék szubsztanciálisan), de mégis egészen más, mint Nádas László, vagy mondjam úgy, hogy a Nádasok? Nem mondom. De Nádas László biztosan másképpen modern zsidó, mint a felesége, Tauber Klára. (Nem fogom Nádas valamennyi felmenőjét, általa ismert, tudott felmenőjét sem felsorolni, ne tessék félni. Képes sem lennék rá. Ha jól sejtem – az elbeszélő intenciói ellenére – folyton folyvást megpróbáltam megjegyezni a felmerült családi kapcsolatokat – alapjában sikertelenül. Csinálhatott volna az elbeszélő valami családfát a könyv elejére és végére, megkönnyítendő olvasója dolgát, de ez neki, még ha netán eszébe jutott is, biztos ellenére volt. Tessen az olvasó megérteni, hogy ez nem családtörténet, nem mémoires, hanem egy világ világló részletei, emléklapok egy elbeszélő – nem *az* elbeszélő! – életéből.) Na, de mondjam már, hogy mit akarok mondani!

Szóval azt akarom mondani, hogy azért csak-csak lehet tipológiát csinálni. Van ilyen modern zsidó, meg olyan modern zsidó. Az ilyen az olyan, hogy polgár, igazi polgár, s nemcsak az akar lenni: a műgonddal alkotó ember – ahogy Bibó mondotta. S talán sikerülne is neki azzá lennie, ha nem itt élne. Ilyen lenne ebben a nádas világból – persze a valahai Mezeieken kívül –, s ő már Péter életében, Rendl Sándor, az ügyvéd, feleségével – ha jól megy, valamelyik Nádas lány volt a felesége: igen, „apánk legidősebb nővére” –, akik felépítettek valahol a Kis-Svábhegyen (az utcát szégyen szemre elfelejtettem) egy csodálatos villát, 1933 tavaszán – ’44 tavaszán kobozták el tőlük – „előre látták, hogy a házban minek kell mihez tartoznia ... letisztult, majdnem végleges képük lehetett a saját életvitelükről ... Engem ennyi önismeret és előrelátás már gyerekként lenyűgözött ... Ahogy a három dolog, a belső tér, a berendezés és az életvitel értelmesen egymáshoz illeszkedik. Gazdag volt, semmi kétség, de az égvilágon semmi hivalkodó nem volt a gazdagságban ... Náluk

minden áldott reggelen minden sietség nélkül, minden ugyanúgy történt, s ez nekem nagyon imponált.” Nekem most is imponál. Én ilyeneket sajnos nem is ismertem. Amiből persze nem következik, hogy engem, az ugyancsak modern zsidó kisfiút, csakis ... Na nézzük:

Hogy ezt a csoda-villát a Kormányzó Úr dicsőséges országlásának dicsőséges utolsó hónapjai és a csőcselék-uralom után még visszakaphatták volna? Vagy vissza is kapták? Persze: hiszen '47-ben itt a környéken megy az ötéves Péter sétálni a nagybátyjával, s meséli el neki – merő kötelességtudásból – „hogya a szüleim és a barátaik miként fogják meghamisítani a soron következő parlamenti választásokat, s ötévesen még azt is tudtam, hogy a hamisítást Rajk belügyminiszter irányítja és szervezi.” Na, ezek, Nádas szülei és barátai, Rajknak is barátai – nem minden kommunista volt azért zsidó –, ezek voltak a másik fajta modern zsidó. „A huszadik század szociális felelősséggel megáldott szereplői”, akikre egy „csoportpszichológiai katasztrófa” várt. Szóval a fenti „csakis” ... arra akart kilyukadni – furton-furt kilyukadok valamire –, hogy vagy-vagy... vagy az igazi polgár, melyből alig volt, s nemcsak a zsidók között nem, ebben az országban szinte sehhol sem, vagy a csoportpszichológiai katasztrófa várományosai. Az én szüleim megint mások voltak. De még ez sem egészen biztos. A Rendl család hamisítatlan nagypolgári ízlésű, nagypolgári habitusú világához a miénk hozzá sem ugatott, de a „pólishakkal” szembeni lenéző magatartás az én környezetemtől – nem biztos, hogy épp a szüleimtől, de mondjuk anyai nagynénemtől – sem állt távol. Mintha fel tudnám intézni a hangemléket: „Ezek miatt fognak minket is...” Zavaros emlékek. Egy kép viszont tisztán megragadt bennem. Említett nagynéném egész, viszonylag rövid életében adott magára: „finom ember” volt. Az idegeimre ment – igaz, anyámnak is, aki azért annyira finom maga is volt, hogy sohasem küldte el a picsába. Legalábbis mások előtt nem. Legyek pontosabb: előttem nem. Nos, ez a nagynéném férjhez ment – húha, most beindul a fantáziám ... Miért ment hozzá finomkodó nagynéném Palihoz? Mert hogy a Varga Pali... Na, Nádas Péter, most segíts! Nem tudok a Varga Paliról adekvát képet festeni. Bármi, amit mondanék, valahogy nem igaz. Mert – úgy hiszem – alapjában rendes pasas volt. Csak valahogy nem volt jól nevelt. És végképp nem illett, a maga (ál)eleganciájára sokat adó nagynénémhez. Fogalmam sincsen, honnan jött. Ha még a testvére is gondolok, hát... alulról valahonnan. De azért nem illettek volna Cili nagymama világába sem. Nem valószínű, hogy tollas zsidó volt az apjuk. Ők idegesítették volna a legjobban Cili nagymamát, mert nagyokat röhögtek volna rajta; Pali legalábbis. Akárcsak Nádas Péter. Mintha a háború – Nádassal szólva az „ostrom” ... jó, tényleg, mi is azt mondtuk: ostrom; nem háború, nem üldöztetés; holokauszt, meg soa aztán végképp nem léteztek még ... – után egy ideig Pali Margit húga ott lakott volna nagynénémék – eredetileg a nagyanyám, de ő '44 nyarán meghalt – lakásában, s mintha arra is emlékeznék, hogy a nagynénikém egyszerűen kiszekálta: mintha arra is emlékeznék, hogy leprolizta. Na, de miért ment hozzá a finom, állítólag kultúrált is volt, nagynéném Palihoz? Szóval a fantáziám: Hozzákényszerítették. Nagyszüleim – pontosabban nagyanyám és férje – talán nem is voltak olyan nagyvonalúak, mint amilyennek valahol lefestettem őket. Magdát, anyámat, hozzákényszerítették apámhoz – elég volt a művészkedésből! Marci jó parti és imád téged –, csak hogy Piri volt az idősebb, így aztán neki most már sürgősen férjhez kellett mennie. Ott van a textilnagykereskedésben ez a szorgalmas Pali-segéd, szívesen elvesz téged – noná! jó parti, ha rémesen kellemkedő is -. Nem hiszem, hogy másképp lett volna. Így aztán mostoha nagyapám halála után a céget a vej vezette – Jermy Pál utódai –, Jermy Laci sajnos nagyon beteg

fiatalember volt. Mindegy. Pali beleváló pasi volt, szerette a nőket – mindig apámnak kellett hazahurcolnia a kupiból –, nagyobbik fiát is idejekorán igyekezett kitaníttatni a szex örömeire, elküldte valami asszonyhoz tanulni, unokaöcsém akkor azonban még szégyenlős volt, nem voltak ínyére a tanulmányok. Szóval néha „a Larssonék házában, a gyalult deszkapadlón” történik meg a beavatás – egy életreszóló transzcendens élmény. Máskor Danuta gondoskodik a dologról, ... ez a lengyel lány „... az egykori német nyaralások elhagyott kegytárgyai között avatott be az érzelmentes szerelmi fizikába. Az ablaknál állva kereste a test az illeszkedési pontokat. Semmi mást, a teremtés illeszkedési pontjait.” Nádas kommentárja: „Örültem, hogy akkor ezen is túl vagyunk, mert ha író akarok lenni, akkor végül is tudnom kell, hogy mások miért tartják ezt a bizonyos cselekményt olyan érdekesnek.” A tapasztalt szülő gondoskodó beavatkozása nem bizonyult semmilyen vonatkozásban ilyen sikeresnek. Pali azt hitte, hogy ha ő sokkal jobban szeret kurvákkal, mint a finom Pirivel, akkor unokaöcsémet is egy tapasztalt kéjhölgy segíti át az első nehézségeken. Ez – mint unokaöcsém mesélte – nem jött be. Nekem nem jutott sem vonzó nő a gyalult deszkapadlón, sem beleváló Danuta német nyaralások kegytárgyai között, ügyetlenül tanító kéjhölgyet sem rendelt ki a sors a számomra, így aztán csak az ügyetlenkedés maradt. Ha ma visszagondolok, az a gyanúm, hogy Zsuzsi az „ostrom idején” özvegyen maradt fiatal mamája szeretett volna kitanítani; elég félreérthetetlen helyzetben nyitott ránk, maga meztelenül; de valahogy persze csak zavar támadt. Aztán kimentünk a Pilisbe – mármint Zsuzsival –, próbálkoztunk, de csak elröhögtük a – persze sikertelen – aktust. Ez legalább szép komikus emlék maradt. A mama viszont csak-csak nem tágitott, legközelebb az Andrássy úton próbált bennünket disznó viccekkel felajzani; minthogy azonban nem mondta ki kertelés nélkül, mit akar – sem vele, sem –, Zsuzsival nem jutottunk előbbre. Mindkettőnket más vezetett be később a „szerelmi fizikába”, pontosabban Zsuzsit nem sokkal később végleg szem elől tévesztettem.

1984

Koppány Zsolt

(Részlet)

Nagyon bánom ma már, hogy sohasem mondtam el Kocsis Zolinak, hogy mennyi mindent köszönhetek neki. A zene az enyém lett, pár év és biztosan mondhatom, jártasabb voltam a muzsika minden zugában, mint aki évtizedek óta profi koncertlátogató. Még álmomban sem jelent meg, hogy egy balettművész-koreográfusnak én keressék és találjak megfelelő zenéket koreográfiáihoz. Rachmaninovra áttételesen bukkantam. Egy Woody Allen-filmben a botladozó, saját magát kikarikírozó főhős, akit maga a színész-rendező-forgatókönyv író személyesített meg, New York-i lakására fölvitt egy kurtizánt. – Zenét? – A nő unottan rágózott. – Rachmaninov megfelel? – A csaj valami punkra gondolt, de leginkább arra, hogyan tudná ezt az ütődött alakot alaposan lefejni. És megszólalt valami nagyon mélyről fakadó muzsika, *Szergej Vasziljevics* összetéveszthetetlen neoromantikája. Azt azonnal éreztem, hogy zongoraverseny, de azt nem tudtam, melyik, azt sem, hány ilyen darabot írt, de fülemben ott zakatolt a zenei nyitókép.

Másnap délután már ott tolongtam a rengeteg lemez között a Vörösmarty téri ORI-épület földszintjén. Persze, hogy nem találtam. A pult mögött álló eladó megkérdezte, melyik zongoraverseny kellene? Te jó ég! Hány van neki? Négy. Percek múlva minden album ott volt velem az intim fülkében, fülemben a vaksi csöndben a puha fejhallgatóból úgy áradt a zene, mintha koncertteremben ültem volna, csak itt nem volt se krákogás, se köhécseles, sem tücsökmuzsika. Húha! Ez lesz az! Fölkialtottam. De mégsem. Hasonló. És tényleg. Egy és ugyanazon szerző műve. Mire számítottam? És törlődött is a fejemből a tegnap esti filmben hallott didereggető fölütés. Nézzük a másikat. Ugyanaz, de mégis más. Újra kellene nézni a filmet, itt, ebben a fülkecsöndben, akkor talán. A harmadik lemez már nagyon közel hozta a már rögzült, majd szétesett emléket. Félretettem. A negyedik album szóba sem jöhetett. A kezdés sístergőbb volt egy magasabb regiszterben. Akkor ez lesz. Újra belehallgattam a harmadik lemezbe. C-moll zongoraverseny, a sorban a második. Szapora pulzus, meg sem néztem ki is játssza valójában, csak fizettem és futottam boldogan, be a Lapkiadóba, nem érdekelt mi az ebéd, úgy emlékszem, a levest legyűrtem valahogy. Otthon aztán Arankát leültettem a legkényelmesebb fotelba és fölvettem a lemezt a *Tesla* márkájú, amúgy hi-fi lejátszónkra. És akkor lettem biztos a dolgomban. Ez hangzott el a filmben. De mi lesz a folytatás? Erre nem is gondoltam. Már az első tétel végén, ami nálam mindig a tézis, eldőlt. Remekművel van dolgunk. A második, a hagyományosan mindig adagio, nálam az antitézis. Aranka itt már nem bírta magával. Elképesztő! Csak ennyit tudott mondani. – Jó, jó, de azért hallgassuk meg a harmadik tételt is!

Ami minden ilyen jellegű műnél, zongoraszónáták esetében is egyfajta összegzés, nálam a szintézis. Az újromantika heve fölborította a szobát. A jókora hangfalak araszolni kezdtek a könyvállványok szélei felé, bömböltek, mert csak így lehet élvezni és élvezkedni.

Aranka rögtön látni kezdte a darabot, amit a muzsika sugallt, azonnali transláció a modern balett nyelvén, Aranka tökéletesen egyedi stílusában, mert ő még a saját sejtjein, zsigerein is átengedte a zenét, függetlenül attól, hogy Rachmaninovnak mi járhatott az eszében, mikor épp ezt a művet komponálta.

1984 szeptembere. Új évad az Operaházban. Aranka egész nyáron lázasan készült. Három egyfelvonásnyi darab állt össze a fejében. Már csak lélekkel kellett megtölteni az egészet. Szólt is az akkori balettigazgatónak, hogy ott van a kisterem, s ha épp nincs próba, hadd használjon hozzá közelálló táncosokat. Elkezdte a próbákat. Első rész: *Barokk etüdök*. (Vivaldi, Purcell, Corelli.) Második rész: *Érintések*. (Rachmaninov: c-moll zongoraverseny I–II.) Harmadik rész: *Moulin Rouge* (Stravinsky, Sosztakovics, Auric, Milhaud.) Több mint három hónap próba. A táncosok ingyen vállalták. Csak azért, hogy végre igazi szerepekben is megmutathassák, mi is rejlik bennük. Mellesleg Aranka precizitása, munkamániája is magával rántott minden szereplőt. De hol legyen a bemutató? *Galambos Tibor*, a *Fészek Művészklub* igazgatója, aki mindenestől volt ott, ahol táncról volt szó, az *Arany János Színházat* ajánlotta, a Paulay Ede utcában. A háború előtt ez volt a *Parisien Grill* mulató, majd ez lett a *Várkonyi-féle Művész Színház*, máig Thália temploma. Most Új Színház, az eredeti homlokzattal. Hétfőnként, ugye, nincs előadás, hát jöhet például egy önálló táncest. Akkoriban még nem volt ennyi papírmunka, mindenki meg volt elégedve, Arankáról süttött a félszeg boldogság. Tartott ő már mindentől és mindenkitől. Pedig minden rendben volt, már plakátok is készültek, a műsor megjelent a sajtóban. Eljött a bemutató estéje. Magamat puccba vágтам, az esterházy-kockáson kívül volt egy elegáns öltönyöm, hát abba bújtam. Kemény, fehér ing, a nyakkendő utálok. A színpad mögött lázas készülődés, Arankához egy szót se, mert úgysem reagált semmire. Én meg, mint valami portás, álltam a bejáratnál, kezemben már alig fértek el a virágcsokrok. Kocsis Zoli is jött Adrival, Mocsári Karcsi, Keller Andris, a hegedűs, aki ma már a nemzetközi hírű Keller Vonósnégyes vezetője. Mindenkinek kiosztottam az ingyenjegyeket, a végén még maradt is, én meg hajlamos voltam ilyenkor nyomott áron ugyan, de eladni a fölösleget. Erre most nem volt lehetőség. Bántam is. Vas István jött lomhán, utána Szántó Piroska ballagott, majd Vészi Endre az ő Margitjával, akit Bandi bácsi saját Greta Garbójának tekintett, úgy hordta a tenyerén. Ha belegondolunk, az egy négyzetméterre eső Kossuth-díjasok száma itt volt a legmagasabb ezen az estén. Vas, Vészi, Szántó, Kocsis. Szép kis csatársor lett volna egy leendő aranycsapatban.

Már lassan megtelt az amúgy ékszerdoboznyi apró nézőtér. Volt, aki kifizette a nem túl borsos árú jegyet, mert kellett valami bevételt is produkálni, hogy a legközelebbi hétfőn, amikor már nem jön senki, aki leimra jöhetne. Én Zoli mellé ültem. A morajlás lassan ijesztő csönddé változott. Sötétség. A barokk zene díszítettsége, az összkép pompája, a lépésvariációk méltóságteljesen vibráló együttmozgása szemet-fület gyönyörködtetően szállt alá és töltötte meg a levegőt a díszes mennyezetig. Ha az utolsó nagy itáliai mester, a barokk kor külföldön is kapós sztárfestője, Giovanni Battista Tiepolo ült volna az első sorban, korhű ruhában, hogy vázlatokat készítsen, észre sem vették volna. Aranka biztos stílusérzéke. És a vastaps, mely szünni nem akart, ő is ott állt a táncosai között, piciket hajolt, arca, mint mindig, vértelen, ő sohasem tudott mit kezdeni a sikerrel. Rövid szünet következett, nem mentem hátra zavarni, elvegyültem a tömegben. Még Zolit sem szólítottam meg, mert én a Rachmaninovra vártam, az az ő igazi terepe. Szergej Vasziljevics c-moll zongoraversenye következett, két tétel, a harmadik még a mai napig sem

készült el, nem volt rá lehetőség. És jött a mélyből a még mélyebb hang, ma is beleborzongok, pedig akkorra már kismilliószor hallottam. Aranka táncolta a főszerepet, partnere *Kvasz Csaba* volt. Zoli az első rész végén odasúgta: - Fogadjunk, hogy valami orosz zongorista játssza! – Bólintottam. – Hát ez a baj, rázta a fejét. Így, tudod, értem már, miért is vannak oda az amcsik Rachmaninovért. Mert tiszta Hollywood! – Én is éreztem a lassú tempók miatt valami szétáradó filmzeneszerűséget, de akkor amerikai vagyok én is?

Az adagio-tétel végén, ahogy Aranka fölemelte balját milliméterről milliméterre, és lassan a spiccén kihátrált a színpadról, az olyan volt, mint egy újszövetségi jelenés. Sírtam. Potyogtak a könnyeim, mint gyerekkoromban, mikor vertek és megaláztak. Most az örömtől szipogtam, hogy Aranka ott áll, fogadja a tapsot, megint semmi érzem az arcán, csak az önmagára is bőven kiszabott szigorúság. Zoli oldalról rápillantott, de el is kapta tekintetét, túl intim volt ez neki, az örökké hülyéskedő barát most bóg, jó, hogy nem nyivákol, nem tudom, mit gondol erről a kis intermezzóról, de soha többé nem kérdezett rá, mi is történt azon az estén, ahol pár méterre, ha bekanyarodtunk balra, ott a Hajós utca 1. Pilinszky otthona, amely mindkettőnk számára megszentelt hely volt.

A szünetben odamentem Vasékhoz. Az idős költő szemében könnyes csillogás. – Nincs csodálatosabb a táncnál. Ami überolja, az maga a táncosnő... – Bólintottam. *Nagy Etelre*, Kassák nevelt lányára gondolt még mindig, évtizedek irdatlan távolából. Mert sohasem tudta feledni. A festő Szántó Piroska nem haragudott ezért, mert ők is imádták egymást, de nem úgy. Náluk magasrendű szeretetbe oldódott föl és teljesedett ki a művészkapcsolat. Etel is mozdulatművész volt, akár a kor nagyjai, *Szentpál Olga* és *Dienes Valéria*. Vas Pista bácsi nehezen bár, de fölállt a székeről, és megöleltük egymást.

Vészi Endrét kerestem tekintetemmel, ott ültek, nem mozdultak, várták a szünet végét. Bendi bácsi korát meghazudtoló frissességgel pattant föl. Kezet fogtunk újra, átöleltük egymást. – Aranka úgy ragyogott ki a többiek közül, mint a Vénusz, mikor Esthajnalcsillagként rácso-dálkoztunk! – visszahuppant a helyére, Margit asszonynak kezet csókoltam és további jó estét kívántam nekik is, ahogy Vaséknak. Abban maradtunk, hogy a végén megyek hátra a takarás-son is túlra, úgyhogy Zoliék sem várnak rám, majd megbeszéljük még ezerszer a látottakat. A harmadik egyfölvonásos, a Moulin Rouge maga a lokál belsejében játszódik, amolyan színház a színházban szerkezettel, mert a sok rövid darab maga a műsort kiadó számok, melyeket el-táncolnak a szereplők, őket tapssal jutalmazza az apró asztalok mellett-mögött ülő „álnézők”, akik épp addig pihennek, míg a többiek produkálják magukat. A hátsó sarokban fura, ám annál jellegzetesebb figura ül, mintha összefirkálná az abroszt maga a nagy francia festő, akinek rövid maradt a lába. *Henri de Toulouse-Lautrec*, akinek széke mögül az odaálmodott fiú emelkedik föl, mint egy olyan ember, aki teljesen egészséges. Variációja után eltűnik a festő mögötti semmi-ben. Zanzásítva – ennyi. A vastaps most sem maradt el, láttam a *nézőtéren Kadn Zsuzsát*, a híres kritikust, meg *Gelencsér Agnest* és férjét, a táncörténelem-kritikust, *Körtvélyes Gézát*. Ha ezek az emberek mind írnak az estről!

Siettem hátra Arankához. Nem jutottam el hozzá. Kollégái gyűrűjében még mindig merev arccal fogadta a gratulációkat. És ott volt *Seregi László*, a kor legnagyobb magyar koreográfusa, biccentett fejével felém. Mellettem *Dózsa Imre* állt, az Operaház Kossuth-díjas magántáncosa, ő meg kezemet rázta és boldogan áradozott Arankáról. Én már akkorra óvatos duhaj lettem, mert

a sok ölelés és rajongás mögött éreztem valami megnevezhetetlen ürességet. Már akkor körvonazódott bennem az érzés: minden csoda három napig tart? Dehogy! Már másnapra kialusszák az élményt.

Aranka már akkor, ott készült a jövő hétfőre. Próbálni körömszakadtáig. Nem érdekelte őt, hogy ki mit mond. Most sem volt elégedett...

Majdnem fölkiáltottam. A csatársor Kossuth-díjasai szaporodtak! Aranycsapat – ötös támadó-sor. Szántó Piroska, a Vaszary-tanítvány, a szentendrei Európai Iskola kiválósága, törékeny hölgy létere hogyan is kerülhetne ebbe a sorba, ahol keményen kell gólra törni? Így aztán kialakult bennem a végső csatársor: Vas, Vészi, Kocsis, Seregi, Dózsa. És a csapat többi tagja? Talonban...

Csüörtökön jelezték a Lapkiadóban, hogy keresett Lala néni a harmadikról, Arankának távirata jött. További halaszthatatlan munkákra hivatkozva hazasiemtem. Lala néniben minden postás megbízott. Ő meg átadta a sürgönyt. Vajon ki írhatott Arankának? Megígértük egymásnak, hogy a másiknak szóló leveleket nem bontjuk föl, csak ha mindkettőnknek szól. Táviratról azonban nem egyeztettünk. Rohanás az Operába. Fél egy volt, biztosan próbálnak. Liftre várt a fél csapat. Aranka nem nagyon örült nekem, mert megzavarom a próba folyamatot, aztán bámulom a lányokat, ami neki csöppet sem volt kínos, de elvonta a figyelmüket a világ legfontosabb művészetét jelentő táncról. Föltéptem a táviratot. Hogy az egész lefújva. Hétfőn és a későbbiekben sem lesz előadás, mert jogdíjproblémák vetődtek fel. Kemény valuta! Azt meg nem bírja a Szövetség, meg más szervezet sem. Aranka zuhanni kezdett, pedig meg sem mozdult. A többiek arcszíne is megváltozott kissé, de kezdtek ballagni az öltöző felé, egyikük megkereste a többi-eket a kisteremben. Dideregtem. Csak nehogy csináljon magával valamit ez a nő! Mert kitelik tőle... Látott már ilyet a világ? A bemutató egyben az utolsó előadás is. Magamhoz szorítottam Arankát, nagy erővel, föl is jajdult. – Rohanok Kocsishoz! Jó? Hátha kitalál valamit. Bár nem az ő reszortja. De a kapcsolatai. Lesz egy-két szavam Galamboshoz is. A bemutató előtt miért nem derült ki, hogy valami nem stimmel?

Lássunk csodát, Zoli bent volt e szokatlan órán. Mocsári Karcsival beszélgettek a földszinti ruhahatár pultjára dőlve. Látták rajtam, hogy leginkább ütni szerettem volna, megvolt hozzá a súlyom is, meg az öklöm, főleg a bal. Nem ijedtek meg tőlem, láttak már ilyen állapotban. Az őrjöngés, a hiszti, a frusztráltság, a nagyjelentek gyárilag belém voltak szerelve. Egész életemben csak nyugtatgattak. Nem érdemes. *Ezek ellen? És azok? És amazok?* Hát valakinek csak megálljt kell parancsolni! Zolinak megmutattam a táviratot. – Apám, ez tényleg nagy gáz. Rachmaninov és Stravinsky amerikaiak lettek. Auric francia, akár Milhaud. Sosztakovics még elmegy rubelben. Itt viszont dollárról van szó. Szegény Ari! Mért nem szóltak neki már az elején, hogy bele se kezdjen? A baj az, hogy a jogdíj a szerző halála után kitart ötven évig. (Azóta ez az idő hetven évre tágult...) – Nincs valami nexusod? – kérdeztem most már remegve. Zoli nyílt, egyenes válasza leforrázott.

– Nincs. Valutaügyben én nem ismerek senkit. Ebbe még a komcsik sem szólnak bele. Mert nem politika. Pusztán pénzügy. – Mocsári a fejét csóválta, szerette Aranka munkáit. Zoli csak úgy nézett a semmibe. – Látod? Ma elloptak tőlem két és félezer dollárt. Ha odaadtam volna azt Arankának, akkor fedezte volna a jogdíjakat!

– Hogyhogy ellopták? Kicsodák, mi?

– Honnét tudjam? Nyitva hagytam az ajtót, de még a táskámat is. Nem nagy ügy, majd legközelebbi koncertemen még ennél is többet kapok... – Most meg arra gondoltam, ha ilyen könnyű

szívvel mond le Zoli a már akkor is hatalmas összegről, miért nem én nyúltam le? Micsoda marhaság! Átadtam volna a szervezőknek? Honnan a pénz, elvtársam? És már láncra verve hurcoltak volna a síttrre. Mindhárman fölballagtunk a 8-asba. Zoli diplomatafőnöke most is nyitva volt. Kinézett a folyosóra, majd kilépett, szót váltott a vigyázó nénivel, visszajött. – Itt vannak lent a nyomozók. Ti menjetek le a másik lépcsőn, oké? Zsolt, te leszel a végén az első számú gyanúsított. Üljetek be a Jókaiiba, ha végeztem, jövök.

Mocsári és én, mint akik tényleg lopni mennek. Úgy jártunk, mintha lábujjhegyen surranánk. Aztán le a lépcsőn, és a Liszt Ferenc téri ajtón távoztunk. A Jókaiiban Karcsival ittunk egy Traubit, dumáltunk, próbáltam faggatni, vajon milyen is volt Aranka estje, mennyire volt muzikális – nagyon, mondta. Zoli is azt dicsérte, hogy a lépések és a variációk a zenéből következtek, minden mozdulat szinte kottafejé vált, összeolvadt a tánc a zenével, no, ettől még nem lett tánczene, nevetett föl Mocsári. De hol van Zoli? Csak nem önraállással vádolják? Ezekről a nyomingerektől minden kitelik. Közben fizettem, ennyi még belefért szerény fizetésembe. Íme, csak emlegetni kell, Zoli betoppant.

– Mehetünk? – mosolyos volt, mint mindig, mesélte, hogy miket kérdeztek meg, hogy kire gyanakszik. Senkire, ő nem vádolt senkit, elismerte, mekkora marha volt, amikor nem zárta be a tanterem ajtaját. Meg egyáltalán: miért a táskájában hord ekkora lóvét? Zsebbe is rakhatta volna. Ennyi volt. Nyomoznak az elvtársak, majd értesítenek.

Elindultunk. Át a Király utcán, akkor még a „Maján”, és be az Akácfa utcán. Hagytam magam sodródni. Már elveszítettem a nem létező fonalat. Elmentünk balra. Aztán jobbra. Szűk utcákon át. Egyszer csak Zoli hirtelen megállt. Miután mögötte ballagtunk, majdnem elsodortuk őt, olyan hirtelen fékezett. – Ez az a hely. – Házias ételeket kínált, amolyan békebeli kiskocsmá volt, kockás abrosz, halk zene, szódásüveg az asztalokon, rusztikus, lakkozott bútorok, székek magas támlákkal. Lerogytunk a fal mellett. – Na, Zsolt, most akkor zabálunk egy jót, nincs kifogás, hány óra van? Hogy elmúlt kettő? Akkor már úgysem érsz vissza a Lapkiadóba, a kajajegy ne sajnáld, mert amit itt kapsz, olyat drága jó kollégáid még fényképen sem láttak! – Már nyúlt is az étlap után. – Választhatok én, mindhármunknak? – Mit is mondhattunk volna? Ő volt a kiválasztott, mi ketten meg amolyan meghívottak a sokaságból. – Májgombócleves – bökött rá Zoli az étlapra. Összereztem. Rosszul voltam mindentől, ami csak egy kicsit emlékeztetett a nokedlira. – Szörnyű – mondtam. – Apádnak az a nem tudom micsodája! – kontrázott Zoli. – Hidd el nekem, hogy mostantól egy életre megszereted a májgombócot. De ugye, nem mindegy, kik csinálják. Itt zseni a szakács. Tudom, hogy a templomban szokás hinni, de te, mint Krisztus-hívó, hidd el, hogy most maga Jézus szól belőlem... – Elhittem neki. És tényleg. Ilyen levest talán még nevelőanyám sem tudott főzni, pedig ő elmehetett volna akár a Gundelhez is. Puha volt és selymes, a levesben, mint apró medúzák lüktettek a zsírkarikák. A zöldségek *renoir*-i színekben kergetőztek, amint a kanál a tányér mélyéig hatolt. Úriember mindig hogy valamit az alján, így tettem én is, nagypolgári származásomat megidézve, ezt a részét el kellett sajátítanom, de a többi magától jött, mert nem vagyok és nem is leszek soha professor emeritus a genealógiában. Karcsi és Zoli az utolsó cseppig megettek mindent, de ebből semmilyen konkluziót nem volt bátorságom levonni. Kezdtém szedelőzködni, hogy most akkor már mennék is, mert szétduzzanok, s látva mozdulatomat, Zoli már meg is fogta jobbomat. – Nyugi! Ez csak a leves volt! – Szokása szerint kajánul vigyorgott. Tibor, a nagy karikaturista csak műveiben volt Kaján,

ugyan nevében is, de Zoli meg civilben tette azt, amit a grafikus a papíron. El is neveztem magamban Kaján Zoltánnak, aki mellesleg, ha éppen ráér, átmegy világklasszisba és megállás nélkül zongorázik.

A főétel máris ott tornyosult előttünk. Sült kacsacomb, alsó és felső, a lábvég mint közönséges ezüsthóliába csomagolt nyél meredt. Tört krumpli zöldséggel és párolt káposzta. illata fölrepült, majd visszahullt, orrunkat finoman csavarintva, hörgőinkig hatolt. – Fogd meg kézzel, ne pipiskedj itt nekem késsel-villával! – Zoli kérlelhetetlenül tanította, hogyan kell rendesen jóllakni. Legyen. Nagyokat haraptam az omlós húsba, ebben a pillanatban nem gondoltam az állatok határtalan szeretetére, csak arra, hogy meg kell felelnem, a dobogós helyezésem most már biztosított, hisz' hárman vagyunk. Mennyei volt a káposzta éppúgy, mint a krumpli. Nagyobb lenne a szakács „konyhaművészete”, mint Kocsis Zoltán páratlan zongorajátéka? Szinte hallottam, ahogy kórusban mondják a kételkedők: a körtét nem lehet összekeverni az almával. Erről azonban nem kérdeztem sem Zolit, se Mocsári Karcsit. Egyensúlyozott bennem a fulladásos halál, a feltámadás minden reménye nélkül.

– Hát... srácok, akkor én már... – és nyúltam szatyrom után, de Zoli tekintetében megcsillant a szarkazmus. Láttam, ahogy fújtok, akkor nyomjunk még többet ebbe az emberbe! Ne csak a lelke, a szíve meg az esze legyen hatalmas, hanem a teste is. Pedig tényleg túlsúlyosnak számítottam akkortájt. Mocsári a két tenyerébe temette az arcát. Nevetett? Talán csak valami mosolyféle? Nem tudtam eldönteni, mert fapofával forgatta ajkai közt a fogpiszkálót. Zoli hümmögött. Mi is lehetne a desszert? Közepes spektrumban sorakoztak a sütemények, nekem mindegy lett volna, melyik, hiszen aki nálam édesszájabb, az pestiesen szólva is festi magát. Fociszívem még javában Hollandiáért dobogott, láttam ám, hogy hollandi kocka. Az nem lehet rossz. *Richard Wagner* operája *A bolygó hollandi* érdekes, előbb ugrott be, mint Johan Cruyff, mint *Repülő holland!* Átitatódtam én már a zenével Zoli mellett, mint az alkoholtól roncsolt cirrózisos máj. Kocsis és Mocsári francia krémest ettek. Az én kockám valódi varázslatnak bizonyult. Hasonlított a somlóira, kicsi eltérés volt a két ízvilág között, de ami a különbség, hogy itt a sütemény maga, ha nem szabályosan is, de kockát formázott, nyakon öntve mindenféle csokis-diós?, vagy milyen önteccsel. És kértem még egy kólát, megint kezdtem elhagyni a széket, Zoli újra visszanyomott, mondván, hogy egy fekete még lecsúszik, nem? – Te mondd mindig, hogy a kávé mit sem ér cigi nélkül. Itt, öregem, rágyújthatsz nyugodtan. Engem aztán nem zavar! – Így történt. Fizetés után csak én maradtam görnyedt. Úgy lépkedtem az utcán, mint akit egy jól irányzott öklössel gyomron vágtak. Kijutni a nagykörútra – ez volt minden vágyam. Megköszöntem mindent, kézfogások. Araszolás a mellékutcák jótékony ürességében. Villamosra szállni már nagyon nehéz volt, a Lapkiadóban csak a titkárnő volt bent, merre jártál, kérdezte, de csak nyögdécselni tudtam, valami olyasmit, hogy nem az itteni étteremben lakattak jól.

Pár nap múlva bementem még Zolihoz, hogy áldott karácsonyt kívánjak, mert, ha lapot küldtem, ő megköszönte telefonon, miközben megjegyezte, hogy majd jön a nagy sárga autó az ünnepek után, ott fog landolni gondosan kiválasztott anizkszom. A tanteremben fiatal lány ült a fal felé eső zongoránál, nem ütött le egyetlen hangot sem. Én csak tátottam a számat, hogy mennyire gyönyörű. Rámpillantott, majd vissza is kapta fejét. – A tanár úr? – kérdeztem csak úgy, hátha szóba elegyedik velem ez a kis csodaság. – Gyakorolnom kellene. Valahol kint van a folyosón. Nem látta? – Nem én. Azért kérdeztem, merre is csavarog Zoli, amikor egy igazi

mesebeli tündér szállt be az ablakán. Kinéztem. Zoli tényleg ott állt méterekre az ajtótól. Szembejött vele *Jandó Jenő*. Egymásra mosolyogtak. Zoli finoman hátba vágta a mellettünk elhaladó művészt. – Tudod ki volt ez? – Persze, hogy tudtam. Ki is mondtam a nevét. – Tévedés! Ő a *Jendő Janó!* Jó, mi? Így legalább van értelme. Na, ülj be szépen, jövök mindjárt. Fogd vissza magad, mert megrémül a kicscsaj...

Tölem? Ugyan már! Nem harapok én... illetve dehogynem. Harapnék, de mit? Leültem, oldalról figyelve a lányt. – Tölem kezdheti. Csak nyugodtan játsszon. Amúgy mit gyakorol éppen?

– Schuberttől az f-moll Fantáziát.

– De az négykezes – vágtam rá hirtelen. Imádtam ezt a darabot. A főtmát már füttyülni is tudtam. A lány végre elmosolyodott és csak annyit tett hozzá, hogy ez most csak egy fél Schubert lesz. Belekezdett. Becsuktam a szemem, úgy hallgattam. Befelé dúdoltam, elégedett voltam én a két finom kezecskével is, egyáltalán nem hiányzott a másik két kéz. Ekkorra már megállt a lány a játékban és kiegyenesítette a hátát. Én meg bravózni kezdtem, hogy ez a gyönyörű, egészen káprázatos. Zoli, aki kint állt a folyosón még mindig, valakivel beszélgetett. Nagy svunggal vágódott közénk. – Pocsék volt – mondta, ült is le a másik zongorához. A kislány halványra pirult és rám mutatott. – Ő azt mondta, hogy fantasztikus!

– Kicsoda? Ó?! Egy anyagbeszerző? – És akkor olyasmi történt, amit még nem hallottam Zolitól. Artikulálatlan hangon szinte fölvisított. – Én vagyok a tanár, világos? – Már szégyelltem magam. Lassan nyugodtak meg a kedélyek, Zoli mégsem zavart ki a teremből, és legalább tizenöt hibát sorolt föl. Hallott mindent, hiába beszélgetett a folyosón. Ez az ember tényleg zseni, még a tanításban is, de az lehet, hogy ez nem éppen a legjobb, mert úgysem tudja úgy eljátszani senki az adott darabot, ahogyan ő, ahogyan ő elvárja. És akkor hallottam először igazán, mennyire másképpen játszik, mint a kislány, akinek a nevét soha nem tudtam meg. Remélem, nem okoztam nagy törést az életében, és még mindig játszik valahol. Volt még húsz perc, mire végezték. A lány rám sem nézett, illúziót romboltam benne, le a földig, nem tudtam én azt már jóvá tenni. Zoli meg, ha az Opera a repertoárjára tűzné, mondjuk a Rachmaninovját, hozzá koreografálná a harmadik tételt, az már kitenne egy szűk felvonást, és be lehetne illeszteni rövid darabokból álló estbe. Erre nem gondolt senki? Egyáltalán, jó kritikákat fog kapni?

– Abban biztosak lehetünk. Láttam az arcokon a meglepődés csillogását – fejeztem ki magam meglehetősen költőileg. – Akkor meg? Ha meglesznek a cikkek, szépen vigye be a főnökének és kérje meg. Az Operának nem téma a jogdíj. Állami cég, majd kifizetik. És ma már menedzserek tárgyalnak menedzserekkel. Nem az Arinak kell beszélnie, leveleket írnia, hanem a színház menedzsmentjének.

Arankának három bemutatója is volt az Operaház színpadán, hétfőnként, de ez a sorozat nem került repertoárra soha. Még akkor se, amikor Kaán Zsuzsa csinált vele egy nagy interjút az akkor induló *Képes 7* című nívós magazinban, bőséges képanyaggal együtt. Ahol a kritikus megjegyezte, hogy a Liszt Ferenc V. Magyar Rapszódiajának nagyzenekari változatára készített koreográfiát. Bemutathatta – volna. 986-ot írtunk, Liszt-év volt, már a sajtónak is bejelentették, hogy a *Fodor Antal* koreográfus vezetésével működő Kamarabalett bemutatja Aranka darabját is. Az akkori balettigazgató azonban úgy vélte *beckett-i* abszurditással, hogy túl sok a Liszt a Liszt-évben. A legkisebb ellenállás irányába billent a döntésével. Arankát kihagyta. Hiába rohangáltunk fűhöz-fához, az igazgató szava szent és sérthetetlen. Mit tudom én, majd talán jövőre,

amikor már nem olyan sok Liszt Ferenc. Így lett. Bemutatták egy évvel később, hatalmasan kitűnt a többiek közül, a kritika egyhangúlag úgy ítélte meg, hogy *Markó Iván* mellett Hegyesi Aranka volt a legnagyobb dobás éppen, a szezonban. Abban a bizonyos interjúban Kaán Zsuzsa fölvetette, hogy ez a darab vajon miért nem kerül azonnal az Operaház repertoárjára...

Elmélázásomból lassan fölébredve Zolihoz fordultam. – Te, miért baj, hogy az orosz zongorista túlnyújtotta a Rachmaninovot? Hát amikor kölcsönadtad az eredeti fölvételt, ott a szerző maga játszott, és megszólalásig ugyanolyan volt, mint amit hallottál. Mindig említed, hogy a zongoristának a zeneszerzőt kell fölmutatnia és nem saját magát!

– Ez igaz. De a romantika nem tűri a téblábolást. Gondolj csak a Pétervári Ötökre! Vagy Csajkovszkijra, bármelyik romantikus szerzőre. Nem csupa tűz, energiabomba? Rachmaninov nem kevesebb, mint *Prokofjev*, *Sosztakovics*, *Stravinsky*. Csak más. Ezen dolgozom. Jövőre, nyolcvanötben fölveszem a c-moll zongoraversenyt a *San Francisco*-iakkal. Ott kell előrukkolnom, egy dinamikusabb változattal. Lobognia kell, mint *Eugène Delacroix* nagy vászna, *A Szabadság vezetői a népet*. Minimum úgy. Bele akarom verni a fejekbe, hogy Rachmaninov a világ egyik legnagyobbja, és nem hollywood-i filmzenész.

– Na, jelzem Arinak, mire készülsz. És akkor talán arra a fölvételre megújíthatja a koreográfiát! – Lefelé menet a lépcsőn oldalba böktém. – Én hogyan tudnék veled menni San Franciscóba? – Elviszlek, mint lapozót. Na? – Miután mindenki tudta, hogy fejből játszik. – De én nem ismerem a kottát! Mikor lapoznék? Csak úgy, össze-vissza?

– Majd kirúgok oldalra, fölugrasz, lapozol... – kajánkodott megint Zoli. De attól, amit, mint újdonságot fölvettem, gondolkodóba esett, szokása szerint hosszú ideig rága magában a halottakat. – Én leszek a dublőröd! – Azt én nem gondoltam át, hogy minek egy zongoristának dublőr, mikor is lehet ezt a hasonmáságot kamatoztatni, netán a zongorához ülni? Vagy a civil életben? Zoli csak ennyit mondott: – Hogy te mekkora marha vagy!

Pedig arról nem is tudott, hogy vagy két éve az esterházy-kockás öltönyömben átsétáltam a pódiumon, a nézők már nagyjából elhelyezkedtek, engem látva, szórványosan tapsolni kezdett az istenadta nép, én feléjük fordultam, nem hajoltam meg, csak kétszer biccentettem a fejemmel. Ma sem tudják, ki lehetett ez az alak, talán a közben szakállt növesztett Kocsis? Még furább lett a hirtelen csöndben, hogy nem a zongora mellé ültem, mint nem létező lapozó, hanem láttam egy széket a zongorától távol, a sarokban, és lehuppantam. Abban a pillanatban lépett Zoli a színré, frakkjában. A taps nem volt hirtelen, de aztán fokozatosan belelendült az egész nézőtér.

– Te, mondd csak, nem dobban a szíved nagyobb, mikor belépsz, majd távozol a nyolcas tanteremből? Itt nőttél föl Ránkival együtt. A legendás *Kadosa Pál* tanított. Én beleborzonganék...

– Kihez jártam én? *Padosa Kálhoz*? – Legyintettem. – Pál, igen. Mindig palira veszel – röhögtem most már én is. – Te viszont *Zocsis Koltán* vagy, aminek semmi értelme. De a *Zsoppány Kolt* az mégiscsak a keresztnév alapján egy pisztoly.

Így ért véget 1984. Akkoriban még nem szaladgált az idő föl-alá, mint a mérgezett egér. Könnyörtelenül ment előre, de kiszámíthatóbban, puhábban, néha még barackot is nyomott a fejünkre. Okkal: fiatalok voltunk, és alig vártuk, mit is hoz az új esztendő. Folytatjuk-e ott, ahol abbahagytuk?